

16+

Литературайин Табасаран

ЖУРНАЛ КЬЮБ ВАЗЛИК САБАН УДУБЧИВУРУ

6
2020
ноябрь-декабрь

Литературин Табасаран

РЕСПУБЛИКАЙИН ЛИТЕРАТУРАЙИННА ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
ВА ЖЯМЯАБТЛУГЪДИННА ПОЛИТИКАЙИН ЖУРНАЛ

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Учредитель:

Министерство
информатизации, связи
и массовых коммуникаций
Республики Дагестан

Журнал издавался 1949-1991 гг.
Издание восстановлено с 2019 г.

6
2020

ноябрь – декабрь

Государственное
бюджетное учреждение
Республики Дагестан
«Редакция республиканских
литературных журналов
“Соколенок” и “Литературный Дагестан”»

КІУЛАР:

Гюлбика Умаровайн 60 йис хьпаз бахш
дапнаи серенжем 4

ПОЭЗИЯ

Шюшеханум Керимова. Царар’инди
гъзигунза яв сурат. *Шиърар* 14

Сунаханум Исаева-Гъжикъурбанова
Уьмрин миклаь гьбчра йисар аи сиф.
Шиърар 28

Мягьямед Агьмедов. Арафат.
Шиърар 40

ПРОЗА

Кюребег Мурсалов
Варждин галар. *Ихтилат* 54

Мегьемер Гъжибрагьимов
Вафалувал. *Ихтилат* 61

Рашид Аьзизов
Швушварин багъ. *Эссе* 64

ДРАМАТУРГИЯ

Мурадхан Амирханов
Ичккичи ва туканчи. *Драма* 66

КІУЛИН РЕДАКТОР

М.М. Аьгьмедов

**«ЛИТЕРАТУРАЙИН
ТАБАСАРАН»****журналин редактор**

С. Кьасумова

**РЕДАКЦИЈАЙИН
КОЛЛЕГИЯ**

Аь. Аьбдурягьманов

Аь. Аьшурбеков

Э. Аьшурбегова

Ш. Дашдемиров

Ш. Жамалиева

С. Кюребегова

Аь. Кьурбанов

М. Кьурбанов

К. Маллаев

Ю.Муртузалиев

Г. Уьмарова

Ш.Шагьмарданов

ЛИТЕРАТУРАЙИН КРИТИКА**ТАРИХ****ЧІАЛ****Гюлягьмад Маллялиев**

«Гьадабгьиди йиз китабра шли-вуш

хлиз. ...» 78

Сувайнат Кюребегова

Кюребег Мурсаловдин «Алдабхьу шалвар»

китабдин шилнаьди 94

ТЕЛЕФОНДИН НУМРИЙИР:**Кіулин редактор:** 67-16-31.**Редактор:** 8 (963-375-19-45),

e-mail: sefijatkasimova@mail.ru

Бухгалтерия: 67-18-75

Типография: ООО «Издательство «Феникс-пресс»
Адрес типографии: 367018, РД, г. Махачкала, пр. Петра I, 61

ЛИТЕРАТУРАЙИН ТАБАСАРАН №6 2020 г.*На табасаранском языке*

Выход в свет 11.12.2020 г. Тираж 320 экз.

Заказ № 796. Цена свободная.

Редакция и издатель: Государственное бюджетное учреждение Республики
Дагестан «Редакция республиканских литературных журналов
“Соколенок” и “Литературный Дагестан”».

Адрес редакции и издателя: 367000, РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, д. 55.

Электронный адрес редакции:
litdag@mail.ru

2021-ни йисе мубарак ибшири, аъзиз ватанагълийир!

Гъюрматлу ватанагълийир!

Магъа 2020-ни йисра тарихдиз гъубинну. Йисан аъхиригъ гъапу ляхна-рин, гъазанмиши гъапу хъуркъуваларин натижйир йивури ва гележегдиз планар диври аьдат ву. Анжагъ 2020-ни йис ихъ уьмригъ аьдатнан даруб гъабхъну. Хабарсузди ачмиши гъабхъи уьзри, вари дюн'яйин яшайшидин низам-къайда чаз мютлюгъ дапну, аъхиримжи вахтна лап гъялак дубхъ-найи инсанягъ уьмрин къиматлувалариин фикир апуз, дурарихъна вуйи янашмиши 'вал дигиши апуз мажбур гъапу. Табиатди нубатнан ражну чан улихъ инсан къувватсуз вуйиб ачухъди улупну. Экономика жигъатна-ан лап улихъ душнайи гъюкуматарира кмиди, чпин гъяракат саб дупну дебккнуну, инсанар хуларигъ дитнуну, му женгнагъ чпи зяиф вуйивал ашкар гъапу.

Варидюн'яйин улихъ дийибгънайи му читин месэла шлубкъан ухди гъял дубхъну, гъюкуматарин, халкъарин арайигъ мяслягът дебккнуну, гъарурин ужувлан метлебар кпулиз удучевуб ккун апурхъа.

Гъамус ихъ журналихъна ктучевури, цийикпултлан удучевуз хъюгъ-хъантина, тамам вуйи сабпи йисан журналин машаригъ ихъ шаирарин цийи эсерарихъди сабси, урус ва харижи уьлкйирин шаирарин таржума гъапу эсерар, ихъ шаирар-классикарин юбилеяр багахъ илу вахтна, дурарин вари деврариз вуйи бажаранлу эсерар чап апури гъахъунхъа.

Мидланна гъайри, аъхиримжи вахтна ихъ писателарин къалмиккан ккудучевурайи драматургияйин ва прозайин цийи эсераризра журналин машаригъ йишив гъибихъну. Дурариз литературайин анализ туври, эсерарин мянайинна-тематикайин хусусиваларикан, ишлетмиши апурайи цийиваларикан ктибтури, дурар жюрбежюр терефариян ахтармиши апурайи ихъ алимарин макъалйирра тувунхъа.

Гъаддихъди сабси, журналихъди аьлакъа дебккнуну, кми-кмиди материалар хътаури, чпин фикрар-хиялар ачухъ апури гъахъи вари авторариз чухсагъул мялум апуз ккундузуну. Гъит гележегдигъ ухъуз яратмиши 'валин гъевес тувру гъядисйир ва дюшюшар артухъ ишири!

Цийи 2021-ни йисахъди мубарак апури, вардиз мюгъкам сагъ 'вал, хизандигъ хушбахтвал, гъюрмат ва берекет, зигурайи зегъметнагъ цийи хъуркъувалар ккун апурача!

Сефижат КЪАСУМОВА, редактор.

Гюлбика Умаровайн 60 йис хъпаз бахш дапІнайи серенжем

Хив райондин медениятдин Хуларий мялимарин, алимарин, шаирарин, цІийи китабарихъди таниш аІувал ва жара циркларий лихурайи пишекларин юбилеяр, гъадагъу гъалиб йишвар къаршуламиш аІувал ужуб аьдат дубхъна.

Гъаци, улихънаси Хив райондин медениятдин Хулаъ ихъ шаир Гюлбика Умаровайн 60 йис тамам хъпаз, дугъан яратмиш`валин рякъюз бахш дапІнайи шадлугънан мярака кІули гъубшну.

Серенжемдиъ райондин администрацияйин вакилари, гъирагъдиан дуфнайи хялари, гъадму гъисабнаан депутатари, главйири, шаирари, «Табасарандин нурар» ва «Ас-салам» газатарин кІулин редакторари, табасаран халкъдин театрин артистари ва мяълийирин устадари, табасаран радиоин, Хив телевидениейин ва райондин «Аку хяд» газатдин гъуллугъчйири, райондин гъуларин культурайин хуларин директорари, библиотекйирин заведующйири, бабан чІалнан дарсар киврайи мялима-ри, бицІидарин багъарий ва мектебарий айи баяр-шубари ахъю иштагъниинди иштирак`вал гъапІнийи.

Мярака ачмиш аІури, Г. Умаровайн гафариз вуйи «Табасаран» мяълира хъади сягънайиина табасаран халкъдин театрин актриса ва сягънайин нурлу хяд Гюльнара Агъмедханова удучІвнийи. Хъасин, серенжем давам аІури, сифте гаф М. Шамхаловдин ччвурнахъ хъайи Хиварин къялан мектебдин бабан чІалнан дарсар киврайи мялим Тамил Аьлипашаевайи гъапнийи. Дугъу чан улхбаъ шаирин байвахтнан йисарикан, уьмрикан ва яратмиш`валин рякъкан хъайи-хъайиси ктибтнийи.

Тамилайи Аьлипашаевайин гафаризра асас вуди, жвуван багъри ругариин юкІв ачухъди лицури, жмяаьтдин арайий бабан чІалниинди улхури, гъар аІру гафра ачухъди, хъпехъурайириз ебхъруси кІурурикантІан халис бикІрурра шулдар. Уьмрин пишеси бикІбан рякъ кадабгъну, гъадми гафнан уstad, багъри чІалнан гъарсаб гаф гъисс аІуз удукъру табасаран халкъдин шаирарикан сар Гюлбика Умаровара ву.

Гюлбика Умарова 1960-пи йисан Хив райондин Гъвандикк гъулаъ, Гъажи-Къуттайин тухмиъ, мялим Агъамягъмаддин ва халачачи Гъизбичейин ахъю хизандиъ бабкан гъахъну. Багъри гъулан мектеб ккудубкІбалак къяляхъ, думу хъуд йисан халачйирин фабрикайиъ гъилихнийи. Хъасин, табасаран дишагълийирикан сарпир вуди, Москвайиъ М.Горькийин ччвурнахъ хъайи Литературайин институтдиъ урхуз учІвнийи.

Институт ккудубкІбалак къяляхъ, жюрбюжер йишварий ляхин аІури – Мягъячгъалайиъ Дагъгиздиъ, «Табасарандин нурар» газатдиъ – гъадму саб вахтна шаирин къалмиккан хайлин китабар ккудучІвнийи. Гюлбика Умаровайн гъийин йигъаз чапдиан удучІвнайи 20-дилан зиина китаб-бари, гъадму гъисабнаан ихъ чІалназ таржума дапІнайи А.С.Пушкиндин

«Евгений Онегин», Р.Гь. Гьямзатовдин «Йиз Дагъустан», Л. Кэрролдин «Алиса аьламатнан вилайетдиъ», М.Ю. Лермонтовдин «Къавкъазлу йисир» китабарира ва хайлин жара эсерари, ихь багъри литература айиб-тан гужал, заан ва девлетлу апура.

Дагълу уьлкейиъси, Урусатдиъра, харижи уьлкйириъра ихь бикайи багъри юрд чан эсерариинди хъана артухъ адлу гъапу.

Бабан чалнан машгур алим Бейдуллагъ Ханмягьямадовдиз бахш гъапу «Чалнан ядигар» китаб ихь чалназ – чалнан гъурулушдин къанунарин калиб, ирс, тарих гъабхъну.

Гъацира, Г.Уьмаровайин бикбан хусусивалар ахтармиш дапу, ихь алим Сабрина Шихалиевайи «Телезенг» кпуру китабдиъ 23 чалниинди тувна.

Йигъ-йишв литературайин рякъюъ зегъмет зигурайи шаир Гюлбика Уьмаровайин эсерар ккудудубкпу мяълиси, бабан дихси, ригъна марци шиди, кпалгру гъаваси ва хътабгъурайи илси аьсарийъ гъузди!

Г.Уьмаровайин ччвур гъам вузариъ урхурайи студентаризси, мектебарийъ урхурайи баяр-шубаризси, бахчйириз гъягъюрайи бициидаризра кмиди мялум ву, фицики дугъаз вари яшарин агъалйирихъди гаф-чал апуз, дуларик гъевес каппуз, гизаф вахтназ учв дулариз киваинди гъузруганси янашмиш хъуз аьгъя.

Серенжем давам апури, Хив райондин кпули айи Ярмет Ярметовди, Хив райондин администрацияйин культурайин, спортдин, жигъиларин политикайин ва туризмдин отделин начальник Казбек Къазиевди, «Табасарандин нурад» газатдин кпулин редактор Гюлягъмад Маллялиевди, «Ас-салам» газатдин кпулин редактор Ансар Рамазановди, меркездин телевидениейиъ ва радиоийиъ лихурайи Селимат Гюлмягьямедовайи, Хив ва Табасаран райондин жигъиларин политикайин гъуллугъчйир Муса Гъябировди, Айдемир Мягьямедялиевди, шаирар ва мялимар Керим Маллаевдина, Кюребег Мурсаловди, бабан чалнан ва литературайин мялимар Гюлюзар Беговайи, Мюгъюдин Муртазалиевди, Зульфия Шабановайи, Мейлан Неджефовди, табасаран ва гъацира дагъустандин жара халкъарин литература ва меденият бадали Гюлбика Уьмаровайи

зигурайи баркаллу зегъмет субут ва тасдикъ апІури, юбилярин терефназ хайлин лайикълу ва мани гафар гъапну.

Хъасин шадлугънан серенжем Дагъустан Республикайин Лайикълу артистар, мяълийирин бажаранлу устадар Марьям Къазиевайи ва Абдуллагъ Мирзакеримовди Г. Умаровайин гафариз вуйи мяълийириинди, бицІидарин багъариъ, мектебариз урхурайи баяр-шубари шиърариинди, ялхванариинди давам гъапІний.

Дупну ккундуки, райондин къялан библиотекайин заведующий Зумрият Салиховайин тІалабниинди гъуларин библиотекйириъ «Шаирин хал библиотека ву» кІуру ччвурнаккди уголокар дюзмиш дапІну, интернетдиъ, Г. Умаровайин шиърар урхури, флешмоб ачмиш дапІнайи.

Думу флешмобдин иштиракчйириз Гюлбика бажийи чан цийи китабар ва журналар багъиш гъапӀну.

Серенжем аъхирхъна гъюри, Хив райондиз регъбервал туврайи Ярмет Ярметовдин, «Ас-салам» газатдин кулин редактор Ансар Рамазановдин ва халкъдин депутат вуйи Марат Аслановдин терефнаан, шаириз чухсагъул мялум апӀури, гъюрматнан кагъзар, кюкйир ва пешкешар тувнийи.

Чан терефнаан Гюлбика Уъмаровайи, удучӀвну улхури, му йигъ чан уъмриъ варитӀан аку ва шаду йигъарикан саб вуйивал къайд гъапӀну ва дидик пай киву гъарсар касдин ччвур бисури, варидариз ва гъаруриз жа-жаради чухсагъул мялум гъапӀну. «Гъи, аъзиз ва гирами жвуми йигъан, йиз уъмриз сабсана гъамциб аку йигъ багъиш гъапӀу учвуз нур убгъри! Учвкан Аллагъ рази ишри! Гъит учвузра варидариз хъуркъуварлар ишри ва ичв хизан-кюлфетдин арайиъ, сагъ вал, шадвал ва берекет ади, агъзур йисандин уъмур туври! Баракаллагъ ва баркаллагъ!» – гъапну шаири.

Гъит ихъ гъевеслу шаирин рякъ хъана акуди ва ягъурлуди давам ибшри!

Мейлан НЕДЖЕФОВ

ШЮШЕСИБ МАНЗИЛ

(Поэмаиан паяр)

1

Гъушу аьсрар вухъуз вари ккунидар,
ухъуз тувру йисариз вуйдар савкъат.
Тувкъан аьсрар, тИлисин сир айидар,
тарихариъ гъузру, дарда зарафат.

Эвелгандин халкъар дирбашдар ву, кIуй:
натижйири гъитну а ухъуз гъалйир.
Уьмрар ккунидарси, зигъимлудар вуй,
ригъра деврари пешкеш гъапIуб дарин!

Шулу, кIуйи, гъар миллетдиз чан жилгъа,
мурглиинди аьршаризра тIирхуйи.
ГъюдубчIивиган кIару диф дюн`яйигъян,
хъанара чпин ляхнарихъра хъюгъюйи.

Гъушу уьмрар къяляхъ гъюрудар дарки,
сюбгънарикан гъибарра апIруб дарда.
ЮкIвар айтIлан апIузра хъуркъри аки,
жвуван хайриз зяифур уркруб дарда.

Деврариан девлетар гъафидар ву,
уж`валихъди, хъялра гъубзну а хума.
Аьсрариан кучIал хъючIюбхну гъаз ву?
Зегъерламиш апIубра аьдат дубхъна.

Зурба хулар тикмиш апIур дишлади,
адрацIрури, касибур хъурччври мурччвахъ.
Къанна садпи аьсир, цIиб агъу кайиб
хъубкъна, фу вуш кIури дерехъру ибахъ.

Варишвариъ дурзна шаршарна гулйир;
дармнариан халкъар шули а гъаллаш.
Вахт-вахтарик йивури шулу гюллйир,
айибтIанна убгуз гъибтри ригъдин маш.

Ухъхъан гъерхри шулдарда саб аьсрира,
фициб мукъам йивуруш, кIуруш фу гаф.
Чпин ляхнихъ шул гъюри-гъягъру ахсрарра,
дурариси ккебгъдиза бикIуз йиз гаф:

узуз гъеерхъу ихтилатариан,
дюрюбгъди имбу гъиснакан шюшесиб.
Хабар кІваълан магъаІанай йиз кІвакан:
ужуб дархъиш, юкІв гъибтну, адабгъай сиб.

2

Къабпи аьсрин эвелариъ, маъ кцубхган,
инкъилабди гъюкмар дигиш гъаІниий.
Къанунари яшайиш жараб гъаІган,
касибариз бизарвалар гъахъниий.

Адлу тухмар ади-бедлан гъаІиган,
гъивниий ригъдизра кмиди бегъем жанг.
ГъаІган уьмрар, удурзу ифйириан,
гъати гъабхъниий имбубсан пайдгъарин ранг.

Багъри гъул`ан алдаъдар гъахъниий авру,
мукъ гъудубгу чІяртІарси, ва язйириъ
хизан ккебгъдар... айи вари гъадахъну
сар сарихъан, инкъилабдин уьлкейиъ.

Авру духъну ахъру вари рякъяриъ,
варишвариъ ебхъруб вуй анжагъ ишал.
Азадвал ккуни дагълуйир нярс аьсрин
дуланажагъдиъ гъахъниий лап усал.

Гъадму вахтна алдаъдарик кахъниий
гъвандккарин кентхуда тухмин хизанар...
Аькъвлин, зигъмин билиг герек гъабхъниий...
Урхури аш...урхай гъюрайи цІарар:

кентхудайин тухмин риш вуйи уччвур,
ярхи кушар хъайир, йиккунра лизир.
Алир вуйи машиниинра ригъдин нур,
тму аьсриан сагъди мунубдиз гъафир.

Намуслувашихъна лигуй жараси
кентхуда инсанар думу вахтарин.
Вуйидарин веледарин эйсийир,
цІиий деври дигиш гъаІниий дибдин бин.

Алдаурайиган тухум, эме ич –
къадарин риш, дитний швушвди эмдиз чан.
«Исабег даши» кІури, гъахъир вердиш,
дяддиз гъухган, гъюр хулаз батлагъарлан.

Дадайихъди, хтул риш Алкъадар Гъяснан,
шуйи Зумруд дявдин вахт апІури гъисс.
Инкъилабдин сумчІурпи йисариан
тувнай фикир миллетарин чІалариз.

Сарпи мялим дишагълира гъахънийи,
заан аьгъювалар гъадагъур юрднаъ.
Ва дадайихъди палтарра дирхуйи,
дуркъарихъ деуйи, гъамар уржну кІваъ.

Итний йикъаъ инкъилабди кюлфетар,
ахсрарихъди хулариан утІурккнун:
гъийихдар ай, дустгъариан дарфидар,
шлин веледар, хъа шлин абйир гъийихну.

Гъарсари чан мадар апІруб вуйи вахт,
йишвар-йигъар рякъюри шуй кафнарси.
КІарубдигъан гъибиржну кІул, гъебгний бахт,
аьжаликан кІури шулдай ебхъуси.

Гафаркъана апІудайи думуган,
кІан`ан кІулиз дургнайиган агълийир.
Инкъилабдин бицІи манзил гъубшиган,
алахънийи дишла ифдин чекмийир.

ТІирхуз хъюгъний шубуб пІипІнан кагъзарра
гюллийрихъди сабси дявдин мухриан:
хабгуз хъюгъний, инсанарси, дюн`яра
чІивидар цІиб, майтар артухъ шулайган.

Дердер-гъамарикан фикрар апІури,
укІар-къалар итІуй, жараб адруган...
Душман айи му дюн`я ужуб шулин?
Вари кІваин шулу, бикІуз хъюгъиган...

Дишагълиси, уччвур вуйи эмейи,
гъамлу уьмриъ шиърарра шуй дикІури.
Ширин сеснан уткан устад вуйири
читинваларигъ шуй зигъим дубгъури.

Думу вахтна шаир шлуб чаз аьгъяйиш,
къисматнан къадар вуйибсиб шулдайин?
Уьмрин гъякъра, жвуванубси аьгъяйиш,
инкъилабна дяви сабси хъахъуйин?

Гъвандикк гъулан гъякыкъатдин йимишсир
дугъу, Дербент шагъриъ уьмур хъапІрайи.
Дявйирира, юкІвар апІури йисир,
айибтІанна читинвалар хурайи.

3

Инкъилабдин къялхъян ккебгъу дявдикан,
хабар тувнийи уьйири сегъриндин.
Къабпи аьсрин эвелин баярикан
гъяхънийи эскрар аьхю дявдиз гъызгъин.

Багъри гъулаъ бабкан гъахъи жигъилин
аьхю аба харатчи уста вуйган,
цІийи девриъ дугъан хтул бай шаирси,
белки, ярхюн дявди ктаурра вуйкІан?

Эвел вахтна гъуларийъ лицури шуй,
хизанариз уьлин къацІухъ харатчйир.
Абайихъан хутли гаф-чІалар дургъуй,
кюлфетарийъ ацІну шуйи чвйирна чйир.

Инкъилабдиъ чІалариз тувний фикир,
мелзнийи шуй махъвар, мяълийир халкъдин.
Аьхю дявди апІуз гъитундай сейир –
аьхир диван апІуз хъюгъний халкъарин.

Гъамци, дявдиз гъахайизра, жигъилиз
алдаьдарин риш ккун гъахъний кІваантІан,
тербияси, фикир айи гюзелиз,
гъулан балин кІвакан адай хабаркъан.

Гъамлу вахтну ккабгърадаи швушван сес:
хъугъну айи - жилир гъюру дявдиан!
Женгнаъ айи гъулан жигъил, кІван гъевес
кайир вуйи, думура – багъри гъул`ан.

Эскру гъултхикк ккивнаи шикил шуран -
гюллийрихъан уьрхру гъякал му жигъил.
Гъалибвалихъ туври айи дугъу жан,
рябкъюз кІури, уларин акв ккунирин.

Шиклиз лигури дяви апІурайи,
тІублан хъапІбахъна ляхинра хъубкънадай.
Шураз балин кІвакан хабар адаи,
тербияи риш шитдиси улупдай.

Ахю дявдиъ гюллийр тIуркIуй сессузди...
Шуран юруш му жигъилин кIваъ ими:
мархълин цIадлар ктахъуз хъюгъган наз кади,
чпин шюшебенд айвандихъ гюзел хъайи.

ЮкIв жигъилин али йишвлан рибшвуйи,
къирвалайин цIилцIмар ришвуз хъюгъган.
Урнариккан шураз бай лигурайи,
айи манзилра дайи шюшдинубтIан.

ЛитIнар дисурайи шуран гагъари,
улихъ чав ккун духъну айи шагъидрин.
Шурахъ хъайи рябатди ккагъри айи,
мархъси, марцци хияларра жигъилин.

Гъибар магъи, силбар лизи, куш ярхи,
машнан кIалбар – саризра дару ухшар!
Айвандин гурзлилан риш за шулайи,
дисурайи балин улари кушар...

4

Шюшеманзил эскру чан кIваъ ибтну а,
гюллийрин цIа гъярябхюра, гапринси.
Эскрин сагъ кIваз дявди зиян туврашра,
шуран шикли думу гъитна гъякалси.

КIван аьшкънахъ жан тувуб дар эскриз гъяйиф,
мицир гюзел гъархуб гъисаб ву накъвдик.
Дарпиди гюллийрин сел ва мархъна йиф,
эскрин аьдат дубхъна ул кубкIуб шиклик.

Нубатнахъди тIирхури шуйи гюллийр,
ккадабгъубси гъултхиккан шуран шикил.
Ккабгъна шикли уччувал къятIкъятI кюкйирин,
гъулан жигъилиз вуйибди хътабгъру ил.

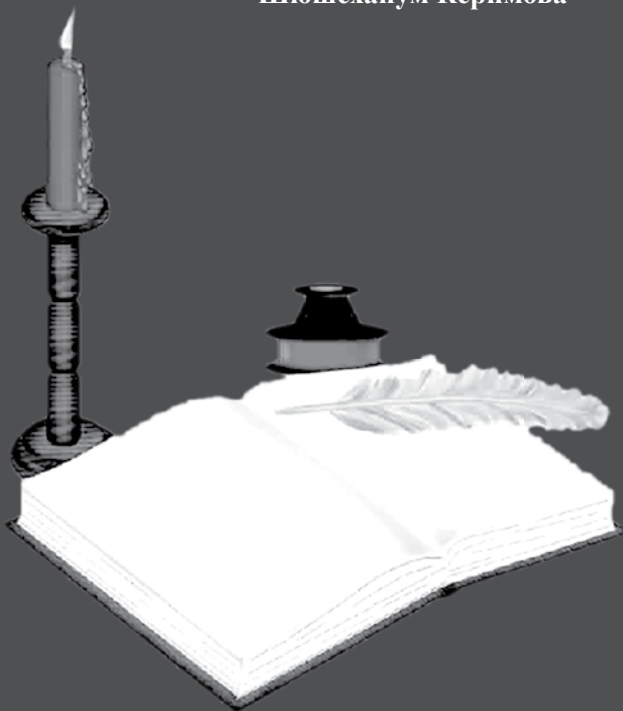
Фикрарикан шуйи сюгъюрлу цIарар,
дикIурайдар ихъ жигъили му гъулан!
Яраб, фукъан акудар вуйкIан фикрар
шаир-эскрин, миж кайирин аьшкънак чан?

Дявдин гъамлу, читин вахтна ккунивал
ригъдин нурси абхъна эскрин дерднан кIваъ,
КкудубкIдарин нефс дявдин, зегъерлувал,
кIару барутси ичIибгну айиб кIваъ.

Поэзия

*Художникди рангар`инди зигруси,
Царар`инди гъизигунза яв сурат.
Дизригди узхъан гъузуз дарилуганси
Гъибгъру вахтна. Узуз туврава къувват.*

Шюшеханум Керимова

Шаирин 60 йис хъназ тълукъ вуди

Шюшеханум КЕРИМОВА

ГЪУЛАН СУРАТ

Художникди рангар` инди зигруси,
Царар` инди гъзигунза яв сурат.
Дизригди узхъан гъзуз даршлуганси
Гъибгъру вахтна. Узуз туврава къувват.
Ивунза думу царариъ увухъна
Вуйи гъиссар, ярхла юрдарий гъюрхю.
Гъуларин аьгъвалат дигишра дубхъна,
Улихъдин аьдатар миклари гъюрхну.
Мягълайиъра, узу гъабклу бицлиган,
Йиз хулан шилкъана бихъурадарзуз.
Думу алдабгъну йирсира гъабхъиган,
Диву цийиб йизубси гъибгърадарзуз.
Адар мушваъ ялгъуз йизуб вуйи мурччв,
Набшди дюн`яра улупру бицли унчлв?
Имдар фуклa. Анжагъ гъубзна клваъ вари:
Ахю хизан, къанунар ади гъабхъиб...
Гъулан жилгъйириъ узухъди гъахъидар,
Кючйириъ лицурушра я гъахъурдар.

Улихъдин шиклар уларики гъузнайиз,
Багъри хал, хизан, гъул клваълан гъархдариз.

Гизаф йисари ярхла вуйи Белгородский областдиъ яшамиш гъахъи,
ци чан 60-д йисандин юбилей къайд гъаплу ихъ шаир, журналист, тар-
жумачи Шюшеханум Керимовайин багъри юрдарихъна вуйи гъиссари
варжариинди шиърар арайиз хуз гъитра.

Шаири, биклру инсандиз къувват тувру багъалу фикрарихъна хъта-
кури, художникди рангариинди шиклар зигруси, уткан гафар агури, чан

багъри гъулан, багъри юрднаншиклар устадвалиинди чан шиърарий гъизигну.

Аьхиримжи вахтна Ш.Керимовайи, учв кми-кмиди багъри ватандий шулайивализ лигну, ихъ чІалниинди удучІвурайи газатар-журналарихъди ужуб аьлакьа уьбхюра.

Юбилейин йисан узу шаирихъди гюрюшмиш гъахъунза ва ич арайий гъабхъи жикъи сюгъбат исихъ чап апІурача.

– **Шюшеханум Мягъямедшерифовна, гъарсар урхруриз писатели, шаири яратмиш’валин ликар сифтена сифте фила алдагъуз хъюгънуш ва думу сюгъюрлу рякъюъ учІвуз фти вая шли тясир гъапІнуш, аьгъю апІуз ккунди шулу. Му суалназ фициб жаваб тувдийва?**

– Узу бицІидихъанмина имбу бицІидарихъан тафавутлу шуйза. Хулаъ фужкІа адру хябхъдин аьхъю вахтари, пичран хъараъ ликарра ивну, гъаз-вуш аквра ктрабхъди, узу деъну рякъру вахтна, хулаъ учІву адаш-дада, чйир-чйир аьжайиб шуйи. Узу фикрарийди жара юрдарий «лицури», къюрдун вахтна саб хулаъІан маниди дару ич аьхю хуларихъди Сергей Есениндин «Лизи сивун кюл» кІуру шиърихъди тувнайи къюб унчІв али бицІи мани хулкан фикрар апІури, му шаирин юрдар рякъюз тямгъ кади шуйза.

Гъацира, йиз аьхю аба Аьбдулла Керимовдин хулазкми-кмиди ашкъар гъюри шуйи. Учу къюб хизандиз пай дапІнайи сар хуларий яшамиш шули гъахъунча. Саб ражари ашукъ Султан чан чюнгюрра хъади учухъинди алдахъиган, гъулаъ фуж-вуш кечмиш духъну цІибІан вахт дубшнадар кІури, ашкъихъна гъуларандар уч гъахъундайи. Вушра, йиз чйир ва хъана имйирин шубар уч духъну гъяркъю Султан халуи азербажан чІалниинди «Йирхъур риш» кІуру мяъли гъапІнийи. Узуз бицІи вахтнахъанмина азербажан чІал цІибди аьгъяйзуз. Хулаъ деънайидар учу йирхъур риш вуйча, ва, учухъинди лигури, гъадмусяаъ мяъли арайиз хурайи ашкъи йиз кІваз аьхю тясир гъапІнийи. Гъаци сабпи шиир 8-пи классдий урхурайи вахтна гъибикІнийза. Думу «Дуст шубар» кІуруб вуйи.

– **Мялум вуйиси, улихъна вахтари гъуларий яшамиш шулайи шубар абйир-бабари жара шагъариз урхуз гъаъри гъахъундар. Яв гележегдикан вуйи фикрар фицдар вуди гъахъну, ва дурар кІулиз удучІвнийин?**

– Йиз жигъил вахтари ихъ гизаф хизанарин мадар дишагълийири халачи убхувалиинди вуйи. Узу, халачийин ражнан гъацІ (йиз улихъишв) ухди алабцІайин, китаб урхури шуйза. 2-3 ражари гъурху шиир кІваълан шуйи ва мяълийин ерина шиърар урхури шуйза. Ич тухумдий гизаф мялимар айи, узура мялим хъуз къаст гъапІнийза. Гъаци 1981-пи йисан Буйнагъск шагърий педучилище ккудубкІнийза. Гъадму йисхъанмина йиз шиърар чап апІузра хъюгънийи.

Гъелбетда, халачачивал йиз уьмрин пише дубхъну ккундайзуз. 8-пи класс ккудубкІган йиз халайин балин хизандихъди Донецк областдин Горловка шагъриз гъушнийза ва душваъ халачйир дурурхрударихъанра яшамиш хъуз шлуб, шагърарий, гъулаъритІан башкъа, гизаф гъулайвалар

айиб, бицИдарин артмиш`вализ ужудар шартIар айибдин гъавриъ гъахъ-нийза.

Кми-кмиди кIваин шулиз, бицIиган ич адашди хулаъ, учу вари сатIиди дитну, диктант апIури, хъасин думу ахтармиш дапIну, учу гъадагъу къиматар ашкар апIури шуйи. Хъасин, узу мялимди лихурайи вахтари, бицИдариз узу диктант апIру вахтна, бицIигандин думу шиклар, жигъил адашна йиз чйир-чвйир фикрариъди уларихъ дийигъури шуйиз.

25 йисан мялимвал апIури, йиз ученикариз поэзияйин утканвал улупури, дурариз ужуди шиърар урхуз, шиърариз вуйи шиклар зигуз улупури гъахъунза. Гъацира, «Гъевес» кIуру литературайин кружокра кIули гъабхури, баяр-шубариз шиърар дикIуз улупури гъахъунза. Шаирар гъахъундаршра, думу агъювалар дурариз уъмриъ герек гъахъну шул кIури, умудлу вуза.

– 60 йисандин юбилей къайд апIури, ккудубшу уъмрикан, яв яратмиш`валин рякъкан, кIулиз адагъуз удукъу ва имбу планарикан фу пуз шулвухъан?

– Ккудушу йисариканфикрар апIури шулдарза(*аьлхъюри*). Образованнейин цирклиъ ляхин апIури, бицИдарихъди, жигъиларихъди гъау йисари узуз яшназ фикир тутрувуз улупну. Хъа амма саб къадар яш гъабхъиган, чвну бегъериз лигруганси, гъапIу ляхнаризра фикир тутрувди гъузуз шулдар. Гъийин йигъаз шиърарин 4 китаб адагъунза. Гъаму улихънаси удубчIву «Юрдарин ниар» кIуру китабдиъ ихъ юрдарикан вуйи 100 – тIан артухъ шиърар а. Йиз фикриан, узу багъри ватан вуйи Дагъустандиъ яшамиш шули гъузнийиш, думу шиърар арайиз гъидаи.Ваъ, къадарнахъ хъергну адарза. Вахтсузди уъмриан гъушу ихъ бажаранлу шаир Абумуслим Агъмедовдин къюб китабтIан адар. Амма дурар «гъизилин тикйир» вугъапишра, кучIал даршул. Мялим-шаири, чан ученикариз фициб тербия туври гъахънуш, шиърарра гъациб дикъатвалиинди дидикIнайидар ву. Гъарсаб гаф уьлчмейиккан ккадапIури, урхрурикан фикир апIури, узу фуну хул`ан, фуну гъул`ан, фуну халкъдикан вуш, гъархрадарза. Гъаму саяът бицИдариз вуйи сабсана китаб гъязур дапIназа.

Мяналу сюгъбатназ чухсагъул, Шюшеханум Мягъямедшерифовна. Гъит гележегдиъ яв уъмриъси, яратмиш`валин рякъюъра хъана заан удукъувалар ишри. Багъри литература бадали уву зигурайи баркаллу зегъметназ урхрудари лайикълу къимат туври.

Сюгъбат гъубхур Сефижат КЪАСУМОВА

ДАДАЙИН ХИЛАР

Яв хилархъан гъюри азуз ниъ уьлин
Дерниъ гъубжу. Туканариъ дибрихъру...
Рягъятвал фу вушра аьгъдру дуларик
Кай тИлисим – ляхниан ляхин бихъру.

Бистниъ, хяраъ, хутИлиъ, хулаъ – гъар вахтна,
Зирек хилар шуйи зегъметнаъ халис.
Цикларра гъязур дапИну швнуб-саб рангнан,
Дуркъаригъ ришуйва халачи, кумис.

Йиз хиларихъан гъабхъундар, явдари
Гъапуб вари текрар апуз, я хьибдар.
Дерник кивну, дубжну уъл веледариз
Тувуз узхъан, гъелелиг, удукъундар.

Зяиф духънашра яв хилар, улари
Агури шулу дапИну ккуни ляхнар.
Ришури халачийр, кумсар фикрариъ,
Дирхурава гъаци шубариз ккуртгар.

Алахъунвуз фукъан вушра гъайгъушнар,
Ахю хизан кИули гъабхуб дар рягъят.
Дарвуз къабул гъи къабивалин лишнар,
Гъушу вахтар кИваин хурва гъар сьаьт.

Дернин уьлин ицци ниъ гъюри азуз
Гъира сикинвал дибрихъу хилархъан.
ЮкIв шадди, жанра сагъди уву рякъюз
Шулайивал, уьмриъ ахю бахт вузуз.

ДАДАЙИЗ ЗЕНГ

УнчIвин гъвалахъ дивнайи дивандиин
Деъна дада, хъаъри сюбюгънар лизи.
Ка фикрарик. Фу-вуш хурашул кИваин,
Зенгниин йиз, ебхурдаршра, ву рази.
«ФукIа улихъганси ицциди имдар»,
КIури, дадаи мичIли шид убхъура.
«Уьлин тIяаьмра улихънаси мидар»,
Дупну, дастамликкан уъл ккадабгъура...
Инсан рякъру телефнар, газ, хулаъ шид,
Гъуларигъра гъулайвалар а духъну.
Анжагъ, булагъдиккна дабкIну айи шил,

Йиз гъулаъ варжйири, гъванари ккебкнуб.
Девир, гъулайваларихъ хъебгнуб айи,
Рягътиб ву пнуб, гъи дадайиз дар къабуб.
«Имдар сабвал, я чъививал, аьсрариъ
Ади гъабхъи. Нивкъуб айиси а гъул.
Мяракъиринра шадвал дубгубу ухди,
Къваинди гъудрузрудар ву мяълийир.
Мил апъру вахтари гъулаъ, улихъди,
Шадвал шуйи. Хъа бицъидарин гъягъийир
Атъагуйи. Ерхъуй гъунши гъулариз...»...
Дадаийн гафарихъ хъа нугъат пашман,
«Чъиви» вахтарра гъягъюрадар къваълан...
Деъна, гъулан гъирагъдихъ хъайи хулаъ,
Улихъдин чъививалра имдубу гъулаъ...

БАГЪА КЪИМАТ

*«Гъаз ву йиз ваз?
Гъапъза дерккучъимрикан?
Дурари уъл туврайинхъа, я палат?»*
Юсуф Базутаев

«Гъаз бикъурва ачухъди яв къваъ айиб?
Пул туврануз дикъури а пнуб шиърар?»
Къури, йиз китаб гъадабгнуб дадаий,
Яваш-явашди урхубури а цъарар.
Ккебкуб даршлубу разивал а улариъ,
Багъа къимат, къваан гъафи цъарариз...
Ялгъуз пулиз икрам апъури Жил` ин
Яшамеш шулуш, фу гъубздихъа дид` ин?
Ахъруганси зав` ан мархъарин литънар,
Лизи кагъзинн дахъру фикрар-цъарар...
Аза гъаъри гъамци йисар йиз уъмрин,
Аьшкълубу духънубу айир багъри чъалнинн.

ГЪИБДИ ВАХТ...

Царнаъ сабдихъди саб гафар аъруган,
Фикир апъури шулза урхубурикан.
Гъийин девир китабаринуб даршра,
Инсанар пулихъ, мутмуйихъ хъергнашра,
Гъиди къяляхъ вахтар китабар урхубу,
Рюгънан ичъивалхъан инсанар уърхубу.
Гъадабгъиди йиз китабра шли-вубу хлиз,

Дикъатлуди фикир туври царариз,
Йиз жилгъйириъ узухъди хъюгъди лицуз,
Багъри юрдарин шикларра ккадаркуз...
Тувди рубкъру къиматра йиз фикрариз,
Къваанра удучъву нурар – царариз.

ХЪИЗИГНУ ЧВЛИЗ, А ГЪЮРИ КЪЮРД...

Чру мяхмарси айи укГ ин
Дахъуз хъюгъна кюкйир лизи.
Дахъри гъар`ин, дахъри рякъ`ин,
Биццидар аплура рази.

Нубат дуфну адаршра чан,
Къюрд а гъюри, ктарди вижна,
Гъайсар гъабхъи жакъвра гъулан,
Русвагъ дубхъну, гъаригъ дубсна.

Октябрин ваз... Аяз мичли..
Гъибикъна йифна мархъ жвилли.
Дигиш гъабхъну йиз мани юрд,
Хъизигну чвлиз, а гъюри къюрд...

ХЮЧНА

Йиф а дабхъри лизи хъаси,
Марци шули а гъавара,
Гъибгъразуз махъвнан уълкеси
Хючна гъул. Бицци вахтнара

Гъибгъруб шагъурсира ахю,
Меркез узуз айи адру...
Дагъларин униъ айи гъул,
Гъира увухъ хъами йиз ул...

Мархълин къяляхъ шули гъати,
Гъялакди жабгъру Рубасра
Гъибгъуйзуз лап ахю нирси,
Фу вуш кІурайи ашукъси...

Дагъдин зиин али гъала,
Гъира ву гъаравул гъулан,
Шагъид улихъдин женгарин,
Аднан гюмбет гъучагъвалин...

Думу вахтар гъябкъю Рубас,
А гъи ккебехъуз даршули,
Гагъ тюнт шула, гагъсан яваш,
Фу вуш ухъукна пуз ккунди...

Йиф а дабхъри лизи хъаси...

КІВАИН ИЛМИЙИЗ

КІваин илмиз марцар хулан,
Жигъил дада, лавшар утан,
Ахю хизандиъ гъапІу вахт,
ТІагърушин фу вуш аьгъдру бахт.

Хябяхъар, йишвар сюгъюрлу,
Фикрарра ярхлариз тІирхру...
Багъри гъулаъ гъушу йисар,
Раж ккудубкІси урхру дарсар...

КІваин илмиз хярар гъулан,
Ккадагъру гунтІарра укІан.
Гъулан аьдатнан сумчрарра,
Албагу ич жямьяьтра.

ХярартІин али саб хяр`ан
Рябкърубра гъацІ Табасаран.
Халачйириинди мадар
АпІурира гъахъи вахтар...

Гафар` инди зигураза
Шиклар, кІваин гъубзубдикан.
Гъубшубдихъан хъчІихураза,
КІулиъ ими фикрар дугъкан...

УЧІВУНЗА РЯКЪЮЪ...

Хъана, дипну багъри юрд, учІвза рякъюъ,
Сикинди узу къисматну гъитрадар.
Ккундузуз йиз Урусат вари рякъюъ,
Дидин сурат зигуз агурза рангар.
Дагълариъ, дюзендиъ, галиъ, гъар йишваъ
Гъибгъурзуз айиганси багъри хулаъ.
Москвайиканра йиз шагъур а шули,
Мушваъра ужудар инсанар гъахъри
Айиган, кІвак хлинцарра кирши айиз.
Алдахъиш, нагагъ, закур Кафарийиз,
Дихъурзуз узу къабул апІру хулар...
Багахълу, танишур, ккунидар хялар...
Вари Урусат рякъюъ хъайиз улар.

УЪБХЮРХЪА ЧІАЛ...

Уъбхюрхъа чІал, гележегдин тІурфнари
Думу гъипну, гъич наанкІа дурубхуз.
Дуфну, дургу чІаларинра арайигъ,
Саб вахтнара ихъ багъри чІал гъюдрубчІвуз.

Уъбхюрхъа чІал, яшайиш касиб дархъуз,
Лай-лай йивуз шинтахъ ихъ чІалниинди.
«ЧІал гъудубгдар» ухъуз сарира дарпуз,
Хъюгъюрхъа думу уъбхюз вахтниинди.

Уъбхюрхъа аьсар` ан гъубзнайи савкъат,
Улин ниниси, вартІан багъа шейъ` си,
Уъбхюз хъибдар, эгер ухъу гъапІиш къан,
Сабхилди чарйир дизригиш, милаъси...

Я бабан, я жара чІал дишди аьгъдру
Инсанаригъ му ихъ наслар гъядрахъуз,
Дяргъюз йигъарра ихъ уьмриз чІал имдру,
Гъарсар чалишмиш духъну ккун чІал уъбхюз.

ФУКІА ДАР ГЪИЙИН ДЕВРИНРА...

ФукІа дар гъийин девринра, фукІа дар,
Улихъганси илтІибкІури ими жил.
Сюгърин ккебгъу вахтна ктІуштуру хядар,
КІурмарианра рубзури ими шид.
Улихъганси, бедбахтвали, шадлугъну
Уч апІуру багахълуйирна дустар.
КІул` ан адаури ами гъуллугъну,
Улихъганси, кІуру мажлиснаъ тостар.
Намус фу вуш аьгъю хул` ан удучІву
Жигъилари гъархрадар чпин тербия.
Веледар, къяни рякъяриъ удручІвуз,
Зигура, чпихъ гъизигубси зегъметра.
ФукІа дар гъийин девринра, дар фукІа,
Гъузри марцциди ихъ фикрарна юкІвар.

ЦИЙИ ЙИС

Гъабч, Цийи йис, уж` вал хъади уву гъабч!
Жил` инра илип лизи бархатдин чарч.
Лизишин адру къюрд къюрдуз ухшар дар,
Лизи апІин гъарар, рукчарин кушар.
Гъяйиф мапІан, улубз лизи аку ранг,
Махъвнансиб утканвалихъди жил албаг.
Хъадира гъабч гъар саб хулаз мясляаът,
Гъабч Цийи йис! Ибшривуз ужуб саяаът!
Аьзарлуйиз – сагъвал, гъисс адруриз гъисс
Тувну ккуниб уву кІваълан магъархан.
Гъабч, убчІв уьмриъ, шадди гъюру Цийи йис,
Хъа ужуб гъич сарихъанра тадмабгъан!

ФИЦИБ ШУЛ ИХЪ ГЕЛЕЖЕГ?

Ав, ихъ тарих аьгъяди ккунду ухъуз,
Гизафдар а дидиъ архъну айидар.
Анжагъ, гъалабулугъ кипрайиб узук
Ву гележег. Дюн` я сикинди адар.

Шлин яракъ вуш гужлиб, фуж вушра кІубан,
Аьгъю дапІну ккудубкІурира адар.
Ебхъури адрудар халкъарин фигъан,
Архъна хюрчаъ. Дурариз гъайгъура ктар

Фициб шулуш закурин йигъ Дюн`яйин,
Кивуз шулин умуд? Ригъ гъубзрин кІул`ин?
Арайиз удучІвурa му суалар,
Ухьу гъайгъусузди гъузну хай шулдар.

ДЯВЙИРИЗ АЪКСИ ДУХЪНУ ККУНДУ ВАРИ

(Азербайжандин ва Арменияйин арийрин тясирнакди)

Хъял, душманвал убчІвра кьуб халкъдин ариъ,
Дагълар мюгътал духъна. Сар абин баяр,
Кавказдин униъ ахю гъахьи таяр,
Улихъ вахтари албагну гъахьидар,
Гъаз гъархъра гъи? Набшди дуствал халкъарин?
Гъаз учвкан душмнар апІура сар-сарин?
Шлиз ккундар ислягъвал гъубзну Кавказдиъ?
БатІул гъаз апІура къанун абйирин?
Фициб гележег хьибди ичв насларин?
Дявди фукІа ужуб хурдар халкъариз,
Ккидирчуру диди шагъарна гъулар,
Дердну кур апІуру бабарин улар.
БицІидарра дявди апІуру йитим,
Варидарин уьмур апІуру читин.
Хъял, душманвал удрубчІври гъичра ариъ,
Дявйириз аъкси духъну ккунду вари!

ТІИРХРИ ЛУФАР ЗАВУЪ

Халачйирин гъирагъ
Балгру накъшар,
УнтІапІякъяр адаршвну
А дагълариъ.

Хиял апІин, кІулар
Эрхнайи шубар
А дийигъну, хъахъну
Уьру ягълухъар...
За апІури кІулар
ХъцІакура жандкар,
Арагъури айигансира
ялхъвниз,
Уткануб ву табиаьтдин
Мярака,
Жакъвар – ашкъар гъарган ву
Гъязур дидиз.
Гъит, адаршври уткан
Кюкйир дагъларий,
Лизи луфар тІирхри
Завуъра укІу,
«Лай – лай» йиври
Шинтарихъра бабари,
БицІидарра гъарахри
Ширин нивкІуз.

Халачйирин гъирагъ
Балгру накъишар,
УнтІапІякъяр адаршвну
А дагъларий....

ЙИЗ ВАТАН

Йиз Урусат! Мюрхюн гъарарин Ватан...
БикІуз гъязур гъахъи вахтари увкан,
УчІвну гафарин уълкеий сяргъятсуз,
Увуз къабул шлуси ккундузуз бикІуз.

Ккундузуз узуз къувват тувру дагълар,
Дявйирихъан зийнар сагъ дубхънадру жил...
Шагърариз ухшар духъну айи гъулар,
Артухъ шула ув` ин шлударра бахил.

Ватан багъри! Дярябкъри увуз чІуруб,
Бабан дердси, яв дердра вузуз учІвруб.
Йигълан-йигъаз ибшрива гужал хъана,
Къанун ади. Шули гъарурин гъанна.

Гъит, ишри сагъ жилин зийнарра вари,
Мюгъкам ишри вари халкъарин арйир.

Гьарсар касдиз йибхъ уву мани халси,
Ув` инди дамагъ апІузра шлуганси...

ГЪУДУРГУНВА, ГЪЮРЗАКЪАНА ДАРПИДИ...

Аггя кІури вафалуди ккилигуз,
Аггя кІури миж сабурлуди уьбхюз,
Узу гьитну уьмрин кьялаъ ялгъузди,
Гъудургунва, гъюрзакъана дарпиди.

Фуну гъулаъ, фуну шагъриъ агуруш
Аггдарди, аза микІлу гъюбхнай кІажси.
Накьси, гъира аггдарзуз сарун гъапІруш,
Уву адру дюн`я вузуз ичІибси.

Вари мяълийирра вуйиз гъи увкан,
Йиз сес увуз ебхур пну мижра кади.
Дубгри адар кІваан мюгъюббат пашман,
Хьадукарра имдарзуз сарун гъибгъри.

ККУДУДУБКІРУ КАГЪАЗ

ИчІиб вузуз ихъ юдра уву имдру,
НаанкІара къара гъюри имдарзуз.
Гъи узкан духъну ашра шаир адлу,
Шуладарзхъан къисматниин рази хъуз.
Увуз вуйи ккудудубкІру кагъазси
ГъидикІунза варжариинди шиърар.
Чвулин микІлу гъаркан ктипу кІажуси,
Гагъ мушваъ, гагъ тушваъ гъаъраза йигъар.
Азуз гъибгъри гъисс сагъ даршлу уьзурси,
Диди узкан а дапІну чан аманат.
Гъаъри аза уьмрин йисарра гъамци,
Уву узкан фикрар апІурдаршра зат.

ЖИЛ ВУ ГЕРГМИБ

Намус кадрур улхура намуснакан,
Рягъимлуваликан кІура касди пис.
Уьмрин эйси духънайиган агъдабан,
Тербиялу лицура кІул дапІну ис.

КІарубна лизиб бикънайи дюн`яйиъ
Адмисузвал адапІура завариз.
Я вахт, я гафар дарапІдира гъяйиф
АпІура дурари сар-сарин тяриф.

Инсанвалин къанунар дапІну батІул
А лицури, марцибдик кабтІри батІур.
Гъархну, дюзвал дюн`ятІан аьхюб вуйиб,
Вуйиб илтІибкІури айи жил гергмиб...

Роберт РОЖДЕСТВЕНСКИЙ

ШВНУД ЙИСАРИ УЗУЪ ГЪИСС ДААБХНАЙИ...

Швнуд йисари узубъ гъисс даабхнайи,
Му гафну узубъ гъич фукІа кІурдайи...
Дериндиъ жин дубхъну, ккилибгурайи,
Магъа хъебгну ва чан уларра тІаъну!
Мяъли апІрур узу дарза, ву йиз гъисс!
Дюн`яйиъ атІабгиди му мяълира.
Гъафну мюгъюббат, гвачІин гъюруганси,
Узубъ думу ибшура, гагъ аьлхъюра!
Вари Планета абщцну магъа узубъ!
Шадвалра, ригъси, сарун мичІал хъибдар,
Шулдар гъиссан ялвихъан я азад хъуз,
Дидхъан гъичра жин хъузра удукъидар,
Мюгъюббатну уву я ккадаидар!
Швнуд йисари узубъ гъисс даабхнайи,
Му гафну узубъ гъич фукІа кІурдайи...
Дериндиъ жин дубхъну, ккилибгурайи,
Магъа хъебгну ва чан уларра тІаъну...

Андрей ДЕМЕНТЬЕВ

МЮГЪЮББАТНАКАН КЪИСА

Узхъан уву дарди гъузуз шулдарзхъан,
Дидин гъавриъ гъахъунза сабпи йигълан,
Хиял апІин, зарбди жабгъурай гъяйван,
АлдапІунза кІан дярйабкъру чухрилан...
Гъузуз шулдар уву дарди узхъанра,
Ккилигунза. Эргунза фукъан вушра.
Хиял апІин, лизи йифуъ, амансуз
Йиз рюгъ тІурфнихъан гъабхънийи адабгъуз.

Гагь сатИ, гагь жара шуйи рьякьярра,
Зенг апІури шуйи бали гьар йишв`ан,
Явашди тІалаб апІуй «Пашман махьан!»,
«Хьидарза» ебхьуй явашди кІурубра...

Кино адабгьруган, жабгьури айи
Гьайвнилан бай ахьну ицру гьапІиган,
«Узхьан уву дарди гьузуз шулдарзхьан»,
МучІушнаъ явашди шуру гьапнийи.

Гьарзади улхуйи...Гьиссан кьувватну
Уьмрихьна кьяляхъ гьапІнийи жигьилра...
«Яшамаш йихъ!» Аьжалра мютІюгъ гьабхьну,
Ккебгьну вари хьана цийикІул`анра.

«Узхьан уву дарди гьузуз шулдарзхьан»,
Эргнайириси аьлхьюри кІуй бали...
«Йипа, лизи йифуъ, гьапІунна кІваьлан,
Уву фици тІурфни хабаъ аьнуш чан?»

Йифун цІерекІвар карсна кІулин чІвалак,
Чигран цІадлар уларин писписарик...
«Узхьан уву хьадарди гьузуз шулдар,
Гьаддиз харжиб сарун я фукІа хьибдар!»

Сергей ЕСЕНИН

ПАШМАН СЕСЕР

Гьамлуна пашман мяьлийир
Гьитай узухьди ил хьтабгьуз...
Узуз туври аьзаб гьагьи
Гьаз гьитрачва юкІв ицру хьуз?

Гьибтай шадвална умунвал,
Гьитай узу нивкІуз гьягьюз.
Фикрар, фикрар...КІван сефилвал...
Гьаз гьитрачва рьякьюъ уьргьюз?

Терг йихьай хабрарра дерднан!
Нивгьар рузура улар`ан...
Дубгри кьутІкьлишин кьисматнан,
Дургри сесер, апІру пашман!

Гьамлу сесер...Сесер дерднан,
Тувурчва дерд узуз фукьан?
Фила, гьамлувал ккудубкІну,
Архаинвал шуйкІан гьубкІну?

Сунаханум
ИСАЕВА-ГЪЯЖИКЪУРБАНОВА

ГЪЮЖАТ АПУЗ ШУЛДАР

Къисматнан гужнан къадар
Йиз уьмриъ зат айиб дар.
Гъяйванси, самбал алдру,
Диди ккуниб апуру.

Ккун гъабшиш, урхуз гъаъру,
Ккунш – малси, хулаъ аъру.
Ву дидин гъюкум гужал,
Гъюжат апуб – дав гужар.

Вушра, хъебехъ зухъ, къисмат,
Гъапузавуз гъийиз гъюрмат,
Абг, къисмат, бахтназ багъна,
Гъюбюха уьмрин сягъна.

Каъ дидик шиклар жара,
Акудар апуин рангар
Вардигъ бахтнахъ тамарзу,
Мапана, къисмат, узу.

Йиз уьмрин ризкъ гъазанмиш
(Дюзди йибхъ йиз аннамиш)
Апуз ихтияр зуз тув,
Ив йиз хлиъ саб ляхнин кфул.

ХИЗАНДИН КОНСТИТУЦИЯ

Йиз гаф йиз хулаъ ву” закун”.
Гъарсабдиин ализ гъюкум.
Ккайиз гъарган учву уликк,
Агъязуз ичв алдабгъу лик...

Я кас, гъюжат апѹра шли.
Вардиз аьгья: аьхюр-жилир.
Уву вува уьбхрур хизан.
Баркаллагъ увуз, жан масан.

Вушра айиз, аьзиз йиз дуст,
Сакъюдар гафар вукна пуз.
Хизан ву бицѹи гъюкумат,
Дубхъну ккун душваь аьдалат.

Къайдйир дикѹруган хулан,
Гъякълувал магъапѹан къваьлан.
Дикѹ законар уву дюзи,
Дубхъну ккундуш” агъи юзи”.

P.S: Даршиш ужуб конституция,
Хъуб мумкин ву революция.

БИЦИВАХТНААН НИВКИ

Ктагъну уьлер, гъушну дернихъан дада,
Ккудубкѹбанди адар умун йигъ хъадан.
Убзра зав’ан аьлааматнан хъадан мархъ,
Бицѹидар дусна, дернилан йивну чарх.

Дапѹна мархъли чѹатѹан гъава цѹиб сирин,
Ихтилатар мани дернихъ ву ширин.
Атѹаргна, хъадарси, улариь аржлар,
Уьру духъна, ахсрар куркѹнайси гарцѹлар.

Чѹатарийъ гъи апѹуз шуладар тамшйир,
Мархъли уч дапѹна дерникк бицѹи гъуншйир.
Гъюра дидин айтѹан манишин гъюдли,
Адар иццивалин къадар му уьлин.

ДАДЙИР УРХЯЙ

Уъмрин миклахъ гьѣбчра йисар айи сиф,
Гизаф хьимдар му сифрахъ удар гъайиф,
Магъа кабхъна дадаин кушарик йиф,
Ужи рябкъдар улариз – гъюбчІвну а диф.

Гъайиф дадйир ухъуз гьаргандиз гъуздар,
Уъмрин кІакІнахъна умбарар ву лап удар,
Думу кІакІ варидариз шулдар мютЮгъ,
Гагъ-гагъ сар гьергру завуз, духъну пІямпЮгъ...

Дюн'яйиъ варитІан ухъу ккунидар,
Фицдар ухъу вушра, гъайран вуйидар...
АпІин, велед, ккунивал бабаз ашкар.
Аьбкъинава дугъан кІваз ахю машквар.

Имишри кІваъ дадаин гюзел лай-лай,
Ширин гаф гъайиф мапІан дадаиз бай,
КІваинди гъит дадаин нивкІсуз йишвар,
Къабивализ дугъан йихъ мюгъкам йирфар.

БАГЪРИ ШИКИЛ

Лигураза икриан багъри гъулаз.
Фукъан ширин даринхъа му шикил кІваз.
Сабну улар гатІахъу вахтна ярхлаз,
Киршру къялак хлинцар, хлиъра ибшру саз.

Лигураза гъулаз – рякъюрдар хулар,
Фукъан зурба гъахънуда хифран гьарар!
Гъулан зиихъ даабхна КІару яркур,
Исихъ ярхла, акв туври а Каспи гъюл.

ТІибхуру юкІв Щийи гъулан лап сивуз,
Ягъгин кІан'ин дубсру чаз эрг'вал йивуз,
Рубасдихъди гъябгъюру юкІв сейирназ,
Марци лепйирин апІури сирнав.

Адашди кІур: «Вуйиз девлет му шикил.
ГъипІундарза гъярам, Аллагъдиз шюкюр.
Багъри юрд ву йиз кІван багъалу хазна,
Гъизил-пулин гъахъундарза гъаразнаъ.»

Веледарин юкІвариъра гъубзну тум,
Ватан аъзиз намуслуди апІру ккун.
Дураринра уъмрин метлеб пулиъ дар,
Дурарира кепкихъ ягъ масу тувдар.

ФАСЛАРИН МУКЪМАР

Зигна завуь перде ругъул дифарин,
Ний тибхура чвулин сирин микларин.
Азадвал гъюра манишнахъан убцру,
Къабул апарза чвул, ликри дийигъну.

Анжагъ ктапуз ккундарзуз цибкъан гиран
Миди вуйи шубуб фасилдиз йисан.
Гъарсабдик ка чан утканвал хусуси,
Гъарсабдиъ а текрар даршлу дерин сир.

Дюн'я чиви апру гуж а хъадукраз
Ккилигура швушв – жили завун макраз.
Ккипру диди хярариъ мяхмар гъюдли
Гъизилгиюлин квантар му меъли-меъли.

Убзру, шидси гъюрай, гъизил ригъ хъадну,
Апру ульдюгъийиз улра юкв аквну,
Ширейихъди мани апру гъар йимиш,
Вахтназ бегъер хъубкъуз хъад ву чалишмиш.

Хъа къюрд ктуруш – гъарган хилиъ а ляхин -
Йигъ-йишв назук цирквар арчри дар сикин.
Хъа кфулихъ чан уткан гъюдли лизи шал.
Ихъ юквариз хиди диди марццишан.

Анжагъ, гъаз-вуш, вартан хуш вузуз йиз чвул.
Уъмрин гъавриъ хъпаъ ярхла рубкъуриз ул.
Къавзра хуриз зат даршлусиб гъисс умун,
Гъайбатлу художницайин гъевесну.

ГЪЗИЛИН ЙИГЪАР

Студентвалин гъзилин аку йигъар!
Жигъил насларин аьмалсуз шадлугъар!
Общежитиейин аьжайиб нефес,
Мурадариз думуган аьгъдай кьефес.

Анжагъ гъарган гъаври шулдайхъа, гъяйиф,
Бици вуйи гъаму манзил уьмрин ихъ,
Думу вахтнан сюгьюрлу уж'валин акв
Йисаригъян кубк1руб, мани нурси, к1вак.

Гъамус аьлхъюб гъюру, к1ваин ап1руган,
Тпирхуйш фици мертебйириан заан,
Саб дупну к1ул'ина "бомбйирин" т1урфан-
Штухъди ацнайи пакетар целлофан.

Ясан гъитибк1луй хураг айи гъазан,
Цилан алдабгъуз думу циьб гъапиш кьан,
Ясан дуфну, дусрий, гъач дарпишра сар,
Чайрахъ шекер хъиври, апури хурцлар...

Вартлан инсандик кьабул вуйи гъиллигъ:
Кутлубцуру к1вахъан уьмрин гъарсаб йигъ -
Хъахъну гъузру душвахъ анжагъ ужувлар,
Гъархри шулу кьяши гъап1уб ихъ улар.

Ккундиз яв хлин гагънуин ап1уз ялхъван,
Гъисс апури ширин умунвал яв к1ван.
Люткейиъ хъуз сикин гъюлин лепйиригъ,
Ярхла дубхъну гъам, к1ваъ каьхъну аку ригъ.

Перпенегси дусуз яв ц1илц1марин,
Ужувлан нуларигъ багъри уларин.
Багъалур хъуз увуз, улин ниниси,
Ккунивалин ахсригъ гъап1уз йиз аьсир.

Ихъ юк1варин гурпарра саьсдар ишри,
Ялхъван ап1уз сар-сарихъди яваши.
Нивк1укдисиб тува узуз мюгъюббат-
Йиз бахтнакан мяъли хъидивуз жаваб.

Гъач1нин гъудгниз ккипси ахсир-халачи,
Завун аьршдиз рубкъайиз ригъ-къалайчи,

Дусна дишагыли ахсарин пипинин,
Марци гыссар китри цилцмарик дидин.

Ригъди улихъ гыпайиз акван сюри,
Кпура дугъу кван дериндиан дюйир.
Дурсна дугъан кваъ лизи гюдли луфар,
Дюаьйик ка анжагъ аьдатнан гафар:

– Аьзиз Аллагъ, увуз ккарагураза,
Дерднантан гъагъи хъуз бахтан терезар.
Бахтсузвалин дифар алдаа завлан,
Эркинсузвал уву гъапвава кваълан.

Фу ккун апур бабу му девриь читин?
Дяви адру дюн'я ва уьмур сикин.
Рябкъюз гьитуб чан веледарин шадвал
Ва Ватандиь айи халкъарин садвал.

Му дюаьйик узура каъ, Первердигар.
Манивалихъ йиз юквра дубхъна цигал.
Улуп узура бахтлу йигъар азгар,
Ерцуз ригъдихъ кваъ айи мичли чигар.

ГЪУЛАНДАРИЗ

Адлу ву жара юрдар, кадар нуксан.
Халкъдин гизаф ужуб ву, кпур, яшайиш.
Рягъят уьмур абгру гъялак ву инсан,
Шлубкъан ухди дина ккунди хъуз кючмиш.

Жарадарин хилари гъаплу женнет –
Паччагъдинсиб уьмур хъапуб ву мумкин.
Уччуб алабхъну, иптури йиччв, шербет –
Жандиз гъулай, амма юкв дарди эркин.

Хьтругъарза, шул, пну, думу уьмрин дад
Ватандинтан ициб, жвув гъахьи бабкан.
Бахил дарза му инсанарин зат,
Харижи уьлкейкан чпиз гъаплу макан.

Аьксина бахил вуза гъуландар'ин,
Аьрариь йиз багъри гъул уьбхюрайи.
Бахтлувалин лишан ву (дугъри дарин?!)
Жилгъйириьди лицуб аьхю абйирин.

Йиз аьзиз гьуландар, учвуз баркаллагь,
Кюмгьрар кутлушвуз гьидриту ихь гьулан.
Гьарсаб ляхниъ кюмек ишричвуз Аллагь,
Бахт-берекет кам даришри ичв хул'ан.

Женнет багьдиз багьри юрд апуз ухшар,
Гьубкьри вардиз нефес, гьевес ва кьувват.
Бихьру мутму дар женнет жара йишваъ,
Ихь уьмарат Ватан учв ибшири абад.

ТАБАСАРАН

Магьа йиз юрд! Багьалу Табасаран!
Табар, гьарзар гьергьриз, вуйиси арсран.
Туври а чпи фициб-вуш саб сирлу нур,
Юкьв ккап'ра лепйири гьиссан такабур.

Думу ккуру гьахмайихьан ккебгьру юрд,
Вуйиз думу бахтнан ранг улупру улд.
Арсран лембекуйиъ багьа зумруд гьван,
Булагьдин шид убзнайи назук финжан¹.

Шавгьри фици тюмер апуруш машназ,
Гьаму шикли жан-юкьв апуру йиз кьваз.
Марци гьиссан деринвал вуйиз думу,
Хьугьвал гележегдихьна йиз умунлу.

ЭПИЛОГ

Гьябгьюра вахт. Гьябгьюра вахт дидрибгьди,
Алдабчура даим зурба жийригьси.
Аьсрарин гьагь хьайи гьягьюра деврар,
Гьюбюхюра саб деври тмуну девир.

Вушра ислягь, инкьилаб, вушра дявйир,
Яваш дарапди лик, гьягьюра деврар.
Гьайгьу кадар дурариз, фициб вуш юк -
Вахтнан тафавутлувал ву гьабгьу юкьв.

Саб бици герен ву дюн'яйин агьа.
Гьи мархь а завариъ, закур а ригьар.
Гьийин лук'ракан закур шулу паччагь,
Накь – бика, гьи – ккуртт бирхуз ктаб'лур парча.

1. Финжан – фарфоровая чаша.

Саб биџи гагъди уьмур аплуру гъаџ,
Арабир чан гъациб писуб шулу къаџ,
Учџру ханжлиси гъадабџлур уьмрин швур,
Гъебгъруганси, накъдин йигъ айи йишвур.

Йисарихъди думу зиян шулдар сагъ,
Йисарихъди шадвал кџваџ шулдар уягъ.
Дидин улихъ, къяляхъ шулу вахт жара,
Къюб швурнягъ биџи гагънан биџи ара.

Бахтназ, шадвалинра шулу геренар,
Хури шулу арабир чпи ширинар.
Китџру шаду геренари къюб гъирагъ,
Деебџџну, кџваз йивну айи, пис гъирав.

Инкъилабдин, ифдин нур хъайи ялав,
Заманайикан думу гъаплу кабаб,
Кутџубшвну къисматнан завуџ мани ригъ,
Гъюрхний уьмрар, илтџикџлурџи пис тџлурфнигъ.

Мектеб гъаплџну, тадабгъџну багъри ужагъ.
Масу тувну багахъ инсанди алчагъ.
Дердар йивбу юџкваркан гъахъи сифар,
Хъуркъдай завуџ сессуџ дуџаџийин гафар.

Гъябкъишра чпин уьмриџ мучџу, пис аџзаб,
Аџхуб вушра къисматну гъабхи къазаб,
Масу тувдар халкъдихъна чпин кџкунивал,
Сабурлуди къабул гъаплџну читинвал.

Кџкун гъабшишра, тувуџ хъибдай юрд масу,
Манигъвал – юџкварин ягъ, гъир'ят, асул.
Чпин абурнан къанунар дигиш гъаплџдар,
Усалвал дурарин ифдик кайиб дар.

Удучџвну гъягъюџ мумкинвал амиди,
Читин йисан дџџдар ватан жиниди.
Кџкундайи жара уџлке яд, харижи,
Аџгъяшра, кџючмиш гъахъиш, даршлџб харжи.

Аџх гъаплџну вахтнан вягъшивал, дарди сес -
Зурбаб вуйи халкъ кџкунивалин гъевес.
Гъяйиф ктайи, гъудубџу девлетнакан,
Анжагъ дурушуџ, дџџпну аџзиз макан.

Гъубшу вахтнахъди дараплџџ рафтар пуч -
Саб гъаддихъан кайи йиз абайиз гучџ.

КъатI дарапди алабчуз уьмрин мурсул,
Насларихъна тувуз чан уьмрин усул.

ХьтрубтIди тувну баярихъна мурслин клакI -
Худларира кIваъ уьбхюра тарих пак.
Чалишмиш ву гъийин девриъра дурар,
Уьмур хьапIуз, ктрацIди писвали юкIвар.

Гъушну вахтар, гъубшну нириъ гизаф шид.
Думу деврин, гъагишра, дихъдар шагъид.
Нагъилихъси ярхла гъахъну гъядисйир,
Магъа ктитурa шаири гъи къисйир.

Деврикан му аьгъювалар мушакъат,
Заманйир дахъна – гъатнин тмуну гъат.
Гъар бицIи цIар вуйиз багъалусавкъат.
Му къисайин бина, асул -гъякъикъат.

Шагъилейин сарнур бали гъахну хпир,
Халибег халуйин хпири чаз гъапир.
Думу хпирин эме вуйи Гъяфизат:
Чахъна гъюрмат ликрикк ккивундар чпи зат.

Гъамус кIваин апIруган вахтар бицIи,
Шаирин кIваин шула гафар марци:
Адашдинра дадайин хулаъ сюгъбат,
Мидкан-тидкан апIру ширин ихтилат.

КIваин шула адашдин "Гъяфзат хала",
Гъюрматну абцIнайи чан мани "хала".
Думу вахтна гъавриъ адай бицIи риш,
Гъаз чав му ччвур мукъан ицциди кIурийш.

Багахъ дустар духъну айиган инкар,
Шагъилейиз Гъяфизат гъахъну бакар.
Мирасди багъа гъванар гъитIикIну чан,
Яд касди хулаз хъубкъну пулин бухча.

Амма саб пулин бухчайин дар ляхин -
Дерднан йигъан гъачIабккнучан мани хил.
Ханвали абцIну айиган дюн'я,
Му Инсанди улупну, фу вуш гъая.

Саспидарин ччвурар гъюдюхна мушваъ,
Амма Гъяфизат айиси гъибтна чаъ.
АпIура гъи шаири дугъаз икрам:
Насларин чан мурадар ишри тамам...

Уф инсан, яв хилиъ гьарган а гьилинж,
Сикин шул кљури уву кадариз миж.
Шулдарва, кас, жикъи саб геренди динж,
Набалугъ байси, вува гьарган надинж.

Уьбгъюз гьачлабккуру чав-чаланди хил,
Алва, инсан, жил'ин, вуйиси дархир.
Ленин, Ельцин, Горбачёвсдар “игитар”,
Типпил йивубси – даргъуб гьюкуматар...

Тешкил гьапунва инкъилаб, уьбх, я кас.
БарбатI апбан угал гьаз ву яв кьваз хас?
Ккидипну кљури, уьмур шулдар арбаб,
Гьар суалназ увухъра хьадар жаваб.

Ургцуд йисан, халкъ дилихну, гьапI ризкъ,
Абхъну шишлиъ, хьидибтIну ижмиди къикъ,
Сар-къюр касдиз тувну кепкарихъ масу,
Русвагъ гьапIну халкъ, гьивси кљуллан къасу.

Ва гьафну уьмриз цийи гаф олигарх,
Деврин начсузвалин узна дидиъ гьарх.
Ву дурар халкъдин кьваъ абтIу къалу шюрш,
Уткан юрднан жандиъ абсу учIру къюрш.

Колхозар, совхозар, заводар, жил, хьугъ,
Тараш апбан, уьлке вуйси абхъну гьугъ,
Ккидипну му юрд гьюкмихъ хьайидари.
“Гьайиф дайин?” – гьапдар дурарикан сари.

Варж йис мидиз улихъна гьяркат аькси -
Жьуван мулкарихъан дапIну гьар эйси,
Тадабгъну хил'ан жафа, зегъмет гьялал,
Гьапунчваки: “Гьамус эйси ву фягъла.”

Хизан кљул'инди гьоллдиз тувну паччагъ,
Пак бицирин, учвра вуйирин начагъ,
Уьмриккан чпи ккадатну учIру ханжал,
Балгурча кљури, цийи уьмрин хунча.

Паччагъдин бай – саб вуйи дугъан тахсир,
Изагъ бицир гьахъну девирдин йисир.
Марци инкъилабдин хиялар марци,
Гьадму гагъди гьахъуншул хяви, дарци.

Метлебар? Ав – гьюкмихъ нежбрар, фягълийир,
Жилин эйсир хьиди вари агъалйир.
Гьар къанундиъ атлабгнайи марцци акв,
Чур аплайиз, иливну чпин къалу карк.

Мямедагъин, Шагъилейин хтул шаир,
Цийи заманайин марцци, назук цир.
Йивнайи кьваъ гьакълувалин мюгъкам мих.
Барабарвалин къанун юрнаъ гьюкмихъ.

Амрарин эвлед, Советарин велед,
Шаир вуйи думу хияларин белед¹.
Ватандиинди вуй гизаф такабур,
Гьисаб аплуй – Жилин эдеб, ягъ, асул.

Брежневдиз паччагъ клуру вахтна бабу,
Гьаз-вуш чан кьваз шулдайи му зат къабул.
Паччагъ аш, шаксузди ккунду гьараваш,
Мициб марцци уълкейиъ чиб шулин дарш?

Бегар, ханар адру азад виляят,
Гьалиб духъна халкъдин садвал, аьдалат.
Хиял вуйи, му гаф амдар му юрнаъ.
Вуйиштланна шаирин юкль дюзена.

Думутлан баб дюзди гьаври айиштлан.
Гьамус аьгъя чаз – паччагъ икибаштлан,
Клури ашра дугъаз гьи ччвур саб жара...
Гьакъ вуйи баб, бикри дугъаз ужара.

Паччагъдин риш клуйи генсекдин шураз,
Вартлан багахъ дустар чан – гьизил, алмаз.
Ккуниб аплуз айи дугъаз ихтияр,
Никлалайин риш шлий учвтлан ихтият.

Паччагъ, генсек, президент – адар зат фаркъ,
Гьарган чан мучлу мурчвягъ шулу халкъ.
Инкъилаб гьаплишра чаз айиб адар,
Клакнинин алиринтлан шулдар мадар.

Гьакъсузвалик му дюн'яйин ктариз шак.
Инсаниятдин тарихдик ка чан шакв.
Гьарган хьиди инсан чан фагъмин йисир,
Гьалатлар апбахъанра хьидар аьсси.

1. Белед – проводник.

Бихурдар инсандиз гъзилин гъацкъял,
Гагъ маш илтѣбкѣур тарихдихъна, гагъ къял.
Ликрикк ккипур дакъикъа, дапѣну шюткъяр¹,
Деврин урсликк ккахъури йигъар-шюкъян².

Фикирсузвалин гъаври хъуз ву читин,
Му касарин аннагъсузвалин гъати,
Халкъдин къисматнахъди дивру тамашйир,
Даим кучлал – буш апѣуб юкнан кашйир³.

Сундух, сундух, накъишлу сундух бици,
Гъаз-вуш гъапѣда шураз ихтилатар циѣб,
Увуз агъгъюб вари гъапѣдарва ачухъ,
Белки, гъапѣуншалва му шуран язухъ.

Белки, уърхюз ккундийвуз, хъубхъан аъзаб...
Амма, сундух, сир абццарза увуз саб:
Кѣван дериндиъ, ифдик ка му кѣваинвал -
Деврарин гъагъ, ужуб, харжиб, хаинвал.

...Илтѣбкѣура, илтѣбкѣура вахтнан чарх.
Рибккура, рибккура чав тарихдин арх.
Гъябгъюра му архнаъди инсаният,
Гъарсаб девриз а чан ирс, а чан ният...

1. Шюткъяр – скомканный, мятый.
2. Шюкъян – ритин, уголь.
3. Кашйир – лямка (къял'инди гъагъ гъабхру)

Мягьямед АБГЪМЕДОВ

Дагъустандин Халкъдин шаир, Дагъустандин писателарин Союздин председател Мягьямед Абгъмедович Абгъмедов Гуниб райондин Гъунуда гъулаъ бабкан гъахъну.

Йицѝюкюд йисаѝди шиърар дикѝуз хъюгъю дугъкан гъи ихъ республикаийѝ, Урусатдиѝ, гъадму саб вахтна вари дюн'яийѝ машгъур шаир гъахъну.

Мягьямед Абгъмедовдин яратмиш апѝбарин асас тема – абйирин аѝдатарин ирслувал, уьмрин философия, дин, хъугъ'вал, гъелбетда, аьсрариан аьсрариз чѝивиди гъубзрайи даим мюгъюббат ву.

Поэзия Мягьямед Абгъмедовди чан уьмрикан ктабѝуз даршлу пайси гъисаб апѝура. Дугъаз поэзия вари уьмур ву: дердлу ва шаду, амси ва азгар йигъари, дявйири ва ислягъвали абѝйнаийи гъякьикьѝ уьмур.

Мягьямед Абгъмедов гизаф къадар поэзияийин китабарин автор ва литературайин адлу премйирин сагъиб ву. Дугъан эсерар ихъ уьлкейин саки вари чѝалариз ва жара гъюкуматарин чѝаларизра таржума дапѝну, китабар удучѝвна. Хъа улихънаси Москваийѝ кѝули гъубшу «Урусатдин Лизи къарнийир» фестивалиѝ Мягьямед Абгъмедов Урусатдин ужурсир шаир вуди мялум апѝувал – му шаиринси, вари дагъустан халкъарин ахъю лайикълувал ву.

Гъаму йисан Дагъустандин Халкъдин шаир Мягьямед Абгъмедовдин бабкан духъну 65 йис тамам гъабхъну.

Шаириз чан юбилей тебрик апѝури, сагъ'вал, рюгънан гъевес, хъуркъувалар ккун апѝурача!

АРАФАТ

ЭВЕЛ

**Рякьюъ аза дагъдиина Арафат,
Ебхъуразуз заварилан учѝру сес.
Магъа йиз рякъ, магъа йиз кѝван зиярат,
Илтѝибкѝура гъудгниз гаф йиз ва нефес.**

Гъамус завун ебхъури азуз гъарай,
Хъимдар перде, гъипнай улихъ къисматнан.
Дагъдиина гъабхураза уъмрин пай,
Завуз рякъюъ тѣаъразу дихну йиз кІван.

Аъхиратдин гучІ абхънайиз улариъ,
Гъати гъапІну цІин ялавну йиз аъзаб.
Жил'ин али ухъу ккаъна гунгъари,
Тувуз шуйкІан Аллагъдин улихъ жаваб.

Рякъюъ аза дагъдиина Арафат,
Фила-вушра улубкъуру ихъ лаблан.
Нивгъариъ йиз абгураза зиярат,
Йиз гафари арайиз хура гъудган.

Завун гъарай гъабхъну узуз яракар,
Ягъал дагъдиъ рякъъюразуз йиз лаблан.
Женгнаъ аза йиз узухъди гунагъкар,
Йиз шиърари арайиз хура гъудган.

АРАФАТ

*Гъятта дюн'яйин агъа вуди уъмур хъапІурира
Чахъди анжагъ чав гъидирженайи кафантІан гъабхурадар.*

Чиркейиан вуйи Сяид-Эфенди

Мушваъ ригъ убгура къадарсуз гъизгъин,
Вардин ал палтар кафнарсин лизи.
Сяргъят адар рягъимлувализ якъин,
Къутармиш апІура Аллагъди аъзиз.

Такбир-гъудган марци тІибхура завуз,
Мухан чарси думу душваъ ктубчІвиди.
Иман хъайи гъарсарин сес чарасуз
Саб уъмуми ахъю сеснак кпикъиди.

Мушваъ гъаври шулва, яв рюкъ, яв майит
Дубгрувалин шил имдарди, сиринси.
Аллагъ сар ву! Му гъякънаъ адар талит,
Уъмур ухъуз тувна жикъи геренси.

Аъсрар'инди фукІа шуладар дигиш
Арафатдин дердлу, сефил мухриин.
Гъвандин яйлагъ ликарикк дубхъна эзмиш,
Иман хъайи инсанар ал гъудгниин.

Дерд а мушваъ, улариъ ашкар даршлу,
Гьарсарин кІвак вардаринсиб ка зиян.
Му халкъарин ччвур ву – Аллагь рягьимлу!
Хьа гьарсарин гьуллугь ву – хьуб мусурман.

Йиз Арафат – йиз рюгьлу кІван марци дагь,
Зунжур хьибтІуз гьитрава, къатІар гьабхьи.
Рягьимлу ву узухьна гьвандин яйлагь,
Кьамкъар'ина ис шулаза яв улихь.

Дивандин йигь айивалкан кади гучІ,
Аллагьдин ччвур ал гьарсарин мелзнин.
Гьарсар касди чан гьагь апІура пучІу,
Аллагьдин ччвур аьзиз алди мелзнин.

ДАДБИДАД

Му дюн'айин йигьар ухди гьягьюру.

Аьхиримжи нефес хьтабгьбиинди гьякьлу рякьюз удучІеурахьа.

Чиркейиан вуйи Сяид-Эфенди

МучІушнаъ жилин сикинсуз
ЙикІуб кьисмат мапІан узуз.

Дадбидад вуйиз, Аллагь!

Хазнаси уьбх йиз чІал багьри-
Абйирин йиз булагь марци.

Дадбидад вуйиз, Аллагь!

Мутуван арс айи чувал,
Сабур узуз тув ва уж'вал.

Дадбидад вуйиз, Аллагь!

Тув ягьурлувал, мюгьюббат,
Рюгьлувализ цІибсан кьувват!

Дадбидад апІурза, Аллагь!

Мист пайгьамбрин, марци Кьур'ан,
Зийнар сагь апІрусин йиз кІван.

Дадбидад вуйиз, Аллагъ!

Тув узуз ктІутІубшвру чирагъ,
Душмнин юкІвра шлубси парлагъ.

Дадбидад вуйиз, Аллагъ!

КъатІ маІан кІван нугъат гъисслу,
Дудрургруси дуст вафалу.

Дадбидад вуйиз, Аллагъ!

ЛИЗИ СИРНАР

*Гъавайиди гъау йигъарин учІврушин
КІваъ айиз, абзиз Аллагъ!*

Чиркейиан вуйи Сяид-Эфенди

УдучІвунза дагъдиина Арафат,
Гъяркъюнзуз инсанар гъудгниин али.
Гирами шикли гъапІунзу аьлаамат-
Ухшар вуйи дурар къарнийириз лизи.

Уву дишла кІваин гъахъунзуз, Расул,
Рюгънииндира узуз багахъ вуйир.
Арафат дагъ дубхъну азуз багъри гъул,
Ягъал завуъ тІирхура яв къарнийир.

УдучІвунза дагъдиина Арафат,
Йиз кІваъ иман гъисс гъапІунза худайин.
Мянасузуб гъабхъундар йиз сиягъят-
Артухъур дар узу цІарнаъ къарнийирин.

Сифте расул Гъямзатовдиз фагъумлу
Аьян гъабхъну къарнийирин гъудгникан.
Инсанари чпин тІалабар ишигълу
Завуз гъаъра Арафатдин мухрилан.

Завун аьршариз кІван гъарай ебхъура,
Чпин гъагъ хъади гъюра мина инсанар.
ТІирхурайи къарнийирси рякъюра
Зияратдиз дуфнайидарин сирнар.

ЛАИЛЛАГЪА ИЛАЛЛАГЪ

*Мелз гъяйиф даранИди,
Кми-кмиди Аллагъ кIваин апIин...
Чиркейиан вуйи Сяид-Эфенди*

Къур'андиь,
мистак
ва турин мурзнииин
Аъраб чIалниинди
ДидикIна гафар,
Иман хъадрудариз туврайи къурху –
ЛАИЛЛАГЪА ИЛАЛЛАГЪ!

Кябайиь
Аллагъдин парчдиин марцци,
Туриин Аллагъдин лукI вуйи эскрин,
Йиз кIваъ
ва йиз шиърариь урхидичва-
ЛАИЛЛАГЪА ИЛАЛЛАГЪ!

Арафат дагъдиин
ва йиз дагълариь
Ебхъуразуз-
ЛАИЛЛАГЪА ИЛАЛЛАГЪ!

Ихъ аьламдиь
Ва жара аьламариь
Ебхъурахъуз
ЛАИЛЛАГЪА ИЛАЛЛАГЪ!

Му гафарин мяна ву саб –
АЛЛАГЪ ВУ САР!

ГЪЯКЪИКЪАТДИН ГЮЗГЮ

*Рякъ дюзиб ву,
Эгер уву дюзди гъушиш...
Чиркейиан вуйи Сяид-Эфенди*

Нур туврай гюзгю гъябкъюнзуз Аллагъдин
Гирами, марцци дагъдиин Арафат.
АтIагна суратар гюзгдиь заварин
Тамам гъапIу ксарин гирами аьдат.

Адар мушваъ я касиб, я девлетлу,
Я ханар гъяркъюндарзуз, ясан паччгъар.

Лизи кафнаригъ гъидиржнайи дердлу
Инсанар гъяркъюнзуз, апІурай гъудгнар.

Нур гъябкъюнзуз заварилан абхърайи,
Терг апІурайиб аьсрарин мучІушин.
Гъякъ гъябкъюнзуз, пак гюзгдиъ атІабгнайи,
Инсандиз апІурайиси ишара.

САБПИ ДЮАЪ

СиратІ гъяд гъадмукъан ккуруб вуш,
Фици ухъу дидлан улдучІвиди?

Ригъ тув узу айи завуз,
Къувват, фагъум аку апІуз,
МучІушнягъян гъядягъ узу.

Миннат вуйиз, Аллагъ!

Дюн'я гъапІунва яратмиш,
ЧИвидариз-жил безетмиш,
Инсандин юкІв мапІан батмиш.

Миннат вуйиз, Аллагъ!

Кар мучІушназ гъушган узу,
Аквнахъ мапІан рюгъ тамарзу,
Мигъитан цигъ ургуз узу.

Миннат вуйиз, Аллагъ!

КІваъ гъит иман хъайи агълар,
Мумкинвал тув арццуз улар.
Улуп узуз рякъ йиз пайгар.

Миннат вуйиз, Аллагъ!

Гизаф чІалар аьгъю йиз халкъ
Рюгъсузвали дарапІри тІанкъ,
Багъри жил'ин хъуз гъит йиз накъ.

Миннат вуйиз, Аллагъ!

Футна хъипур ашра узухъ,
МапІан дугъан аьзаб артухъ,
Аьхиратдиъ апІин язухъ.

Миннат вуйиз, Аллагъ!

Вари чИвиб ва жил умун,
Ул хьудрукьру аьршар завун
Пуч мапІан. Уьбх жил му аку.

Миннат вуйиз, Аллагъ!

Алдабгъ узлан тярифнан таж,
АлабцІуз гьит йиз уьмрин раж,
Кьабул апІин йиз сабни Гьяж.

Миннат вуйиз, Аллагъ!

Му дюн'я ва дюн'я жара,
МучІуди ву, рябкьюрадар,
СиратІ гьядухъ хьив мягъражар.

Миннат вуйиз, Аллагъ!

Хьуз мигьитан йиз кІваъ лаблан,
Хьа гьабхуз гьит думу гьядлан
Аку хиял-арзу йиз кІван.

Миннат вуйиз, Аллагъ!

Табигъ шулдар узуз кьисмат,
Ув'ина вуза аманат,
Ебхъ увуз йиз аман-миннат.

Миннат вуйиз, Аллагъ!

ГучІ'вал казуз, дарза инкар,
Уларлан ахьрайиз нивгъар,
АпІин кьабул юкІв – гунагъкар.

Миннат вуйиз, Аллагъ!

РЯБКЪЮВАЛ

Жандиз сикинвал ккун гьабхьиган,

КІваз мюрхъ гьивну.

Чиркейиан вуйи Сяид-Эфенди

Заварлан лигура Аллагъ
Дагъдиина пак Арафат.
Гьяждиз гьюри мина, валлагъ,
Швнуд аьсрар ву инсаният.

Туври инсанариз дикъат,
Заварлан лигура худа.
Ихъ уьмур ву саб жикъи вахт,
Улубкъайиз аьхир, вьада.

Тму дюн'яйиз гъушган узу,
ГъатГабциган Арас-майдан,
Аллагъди эбхди сяргъатеуз,
Нурлу завун аку мядан.

Гъадабгъиди уларихъан
Муганайиз хъайи перде,
Гъубшу уьмур шлубси узхъан
Рябкъюз. Ва гъисс апГуз дерди.

АпГураза аьхю гуннагъ,
Машнан ерин гъивну суфат.
Заварлан лигура Аллагъ
Дагъдиина пак Арафат.

КЪЮБПИ ДЮАЪ

*Увуз тувнайибдиин рази йихъ.
Белки, яв накъвдихъ гъван хъивну,
ЧИвидадар накъварихъан гъюру йигъ улубкъуншул.
Чиркейиан вуйи Сяид-Эфенди*

Анжагъ иман азуз – тек ригъ,
Улубкъайиз дивандин йигъ.

Багъишламиш апГин, Аллагъ!

Гунгъари йиз чАркГуразу,
Тик гъарзналан ахъри азу.

Багъишламиш апГин, Аллагъ!

Йиз мухриз тувнава нефес,
Дидин цГигъ убгура йиз сес.

Багъишламиш апГин, Аллагъ!

Уьмрин гъагъ ивназа йиз кГваъ,
Абгура диди завун гъваъ.

Багъишламиш апГин, Аллагъ!

Йиз улариъ – йиз Арафат,
Ишуб узуз гъабхъну къисмат.

Багъишламиш апѠин, Аллагъ!

ГъалатѠархъан йиз уърх узу,
Иман кѠваъ хъуб вуйиз арзу!..

Багъишламиш апѠин, Аллагъ!

Магъа йиз юкѠв дар сикинсуз,
Яв жумартвал ву сяргъятсуз.

Багъишламиш апѠин, Аллагъ!

Ахъюб вуйиз гунгъарин гъагъ,
Уз'ин гъалиб гъабхъну дамагъ.

Багъишламиш апѠин, Аллагъ!

Ширариъра вуза яв лукѠ,
Гъарган хъайиз увухъди юкѠв.

Багъишламиш апѠин, Аллагъ!

Йиз улихъ хъа Арафат дагъ,
Мушваъ гъябкъзуз женнетдин багъ.

Багъишламиш апѠин, Аллагъ!

Шюкриинди яв ахъю, пак
Ярхла апѠин кѠваъ айи шак.

Багъишламиш апѠин, Аллагъ!

Хъебехъназа акъвълихъ ва кѠвахъ,
Артухъ ибшри яв шюкрин акв.

Багъишламиш апѠин, Аллагъ!

Хъубкъиган йиз аъжлин тѠурфан,
Гъабхидиза анжагъ кафан.

Багъишламиш апѠин, Аллагъ!

Дюн'я гъапунва яратмиш,
Узуз думу гъапѠва ачмиш.

Багъишламиш апѠин, Аллагъ!

Тувунва узуз къашкъамат
Ва заварин пак мюгъюббат.

Багъишламиш апѠин, Аллагъ!

Йиз ликарикк ккип япунжи,
Гъзурза вуди аваржви.

Багъишламиш апІин, Аллагъ!

КІВАХЪДИ УЛХУБ

*ТІяаьмлу йичче апІурайи арф,
Кюкдиан шире убхъруган, шад шулу.*
Чиркейиан вуйи Сяид-Эфенди

– Наана, юкІв, вува гъялак?

– Дагъдиина йиз Арафат.

– Магъа думу, адар саб шак,

Яв такабур дагъ Арафат.

– Наана тІирхура гъудгнар?

– Дагъдиина йиз Арафат.

– Наанди лигура улар?

– Дагъдиина йиз Арафат.

– Набши узук кай бажаругъ?

– Дагъдиин йиз Арафат.

– Набши фагъми туврай буйругъ?

– Дагъдиин йиз Арафат.

Эл-нефес тув узу уърхру,

Йиз Арафат.

КІваз къувват тув узу уърхру,

Йиз Арафат.

Йиз дюьйирик ка дерд, нивгъар,

Йиз Арафат.

Къабул апІин, Аллагъ, йиз гъагъ,

Хъидиза шад.

ШУБУБПИ ДЮАЪ

*Жилин девлет – му чІурдин мири ву,
Диди гизафдарин умудар уьргъюз гъитру.*
Чиркейиан вуйи Сяид-Эфенди

Йиз эл-нефес хътабгъураза ув'инди,

Мухриь яв акв уьбхюраза марциди,

Жегъеннемдиз дарза сабан гъялакди.

Шюкюр ибшири увуз, Аллагъ!

Мягъяммад пайгъамбри ккуни
Иман тувну йиз кІваз гъяни,
Ебхъа гъарай мухриъ айи.

Шюкюр ибшири увуз, Аллагъ!

Иман – аъжалсуз йиз Къур’ан,
Кяба – мусурмнарин иман,
Ярхла ибшири чІуруб узхъан.

Шюкюр ибшири увуз, Аллагъ!

Увкан фикрар айиган кІваъ,
Кабхъну шулу нур къисматнаъ,
Дюаъ чІиви шулу йиз кІваъ.

Шюкюр ибшири увуз, Аллагъ!

Дердлу марци дагъ Арафат,
Гъярам, СиратІ ва Арасат,
Йиз кІваъ айи багъ ва гъяйбат.

Шюкюр ибшири увуз, Аллагъ!

Хил алдабгъ шиърилан пучІу,
Бахил юкІварилан мучІу,
Яв улари кк каза учІру.

Шюкюр ибшири увуз, Аллагъ!

ГУЧІ’ВАЛ

Аллагъдин улихъна гъафиган,

Инсанар дестйириз жара шулу.

Юруш дигиш данІну,

Накъвдиан жюрбежюр рангарин машар гъяйидар удучІвуру.

Чиркейиан вуйи Сяид-Эфенди

Арафат дагъдиз гъушунза дердлуди
Ва жилихъди илдицунза швнуб-сабан.
Мушваъ дюъйир ерхъурайи къутІкълиди,
Сес хъабхъну йиз ибарихъ завун ишбан.

Жилин дару гучІ'вал апІураза гьисс
Майтин улихь йиз, терг шлу, кайи гуннагь.
Жвуван кьутІкьли ишбан ебхьуразуз сес,
Тпалаб апІураза: «Уърх узу, Аллагь!»

Рягьимлувалихьна гьурукьунзу яв
Ва завун аьршдиз гьитІибхну фагьум йиз.
Сабни ражну кубкІунзук гучІнан ялав,
Хил алдабгьуйкІан Уву гунгьарлан йиз.

Мушваь Адам, Гьява гьахьну гьорюшмиш,
Дюн'я ккебгьубси, ккивси уьмрин ахсрар.
Инсаниятдин эвел гьабхьну битмиш,
Гьира гьузна му дагьдиь уьмрин ччивар.

Мушваь гьира ими марци кІару гьван –
Заварилан абхьу зурба аьламат.
Уьбхюри а диди аьсрарин фигьан,
Инсаниятдин сир, дерд ва хажалат.

Аьсрар'инди мушваь айи кІару гьван
Аьхиратдиь хьибди Аллагьдин улихь.
КуркІна дидик инсандин кьутІкьли нивгьар,
Лишан гьубзна му гьвандик кьисматнан ихь.

Хяд тІибхура жилин заин гьялакди,
Завариан абхьну марци кІару гьван...
Аьсрарин му гьвандиз чІал аьгью хьибди,
Гьафи вахтна ихь уьмрин аьхирзаман.

Вари чІиви гьахьи вахтна сад йигьан,
Кьабул апІуз алабхьру ригьдин аьхир,
Шагьид хьибди анжагь думу кІару гьван,
Сакит вуйиб Арафатдин мухриин.

Вари ктибтиди Аллагьдиз думуган
Мушваь айи аьсрарин гьванди кІару.
Гуннагь кайир улупиди думуган,
Хьа лайикьлу вуйир апІиди нурлу.

Дюзендиь му марци атІабгиди акв
Заварилан жил'ина абхьу гьвандин.
Вари аьлам хьибди нурлу, адар шак,
Даимлугьдин бина ву акв му гьвандин.

АЪХИР

*Дагъларси ахю гунгъарин эйсйир ухъу вуири,
КIваъ сирлуди гъубзрайи имандиз къимат тувуз илур фуэж вухъа?
Чиркейиан вуйи Сяид-Эфенди*

Йиз гъалатIар гъапIу буллугъ
ШейтIниз апIурайза гъуллугъ.

Рягъимлу йихъ, Аллагъ!

УдучIвган дагъдиз Арафат,
Тамам гъапIза йиз гъазават.
Рягъимлу йихъ, Аллагъ!

Сесну гъапну узуз зав'ан:
«Гъамус инсан гъахъну увкан».

Рягъимлу йихъ, Аллагъ!

Аза гъамус уъмриъ цIийи,
Гъякъ инсанси иман хъайи.

Рягъимлу йихъ, Аллагъ!

Гъубшну къабпи аьсир узхъан,
Гъагъи уъмрин гъибтну зиян.

Рягъимлу йихъ, Аллагъ!

Абгурайза уъмрин мяна,
Душмнари тIаънайзу къялаъ.

Рягъимлу йихъ, Аллагъ!

Гъамус нивгъар'инди дердлу,
Дюьйир'инди, завуз тIирхру,
Гунгъар апIурайза пучIу.

Рягъимлу йихъ, Аллагъ!

Авар чIалнаан илтIибкIур Сувайнат КЮРЕБЕГОВА

Кюробег Мурсаловдин 60 йис хъназ тялукъ вуди

Кюробег МУРСАЛОВ

ВАРЖДИН ГАЛАР

Ужуб дару ляхин гъапІну къанди Фатма бабу – гъакІну. Ваъ гъа, йикІри – на здоровье! – дугъаз миликІан кІурадархъа, хъа вушра гъарсабдин чан рякъ-раж айиб ву. Уву йикІуру кІури, жарадар гъаз биябур апІурва уву?.. ГъапІнугъа... Гъаабху мягъялин хпар раккнариан чІатинди кІул адабгъуз даршули дерккну.

Гюллер гъишнурa ву, авали. Чан игъар-угъаригъ Фатма бабаз люкънар-ра гъирчри. «Хъа фу ву, байкІа, гъийиз амийинхъа думу йикІуз, – кІуру дугъу чахъна гъачІирин теклифназ гъягъюз уч духънайи хпариз. – Фицдар галар дапІнайиз гъа. Гъадгъу тямгъ хъайиз гъапиган. Галарра даркІну, варждин ашра дубхъну, гъяцІузтІан амдайиз»...

Саб хъуд йигъ улихъна дяркъну гъахъну Гюллер Фатма бабаз.

– Я Гюлле-э-ер! – дих гъапІнийи дугъаз, маргъра ккудубкъури,

гъягъизди удучІвнайи къабири. – Уву, жан риш, Гюллер дарва – тюфенгиан утІубчвчу гюлле вува: азун гъаргъянна вичар утІарва, ккун гъабхъиш. Аллагъисан, – гъапнийи, – къюб варжи гъидихъиш, саб гал гъябцІну абхъина бабаз. Ахъю саваб шалвуз.

Гюллер гъишну, абдал. Дерд гъабхъну, абжуз, къабирин. Му гъядисара маргъи гъабхъиб вуйи, адми гъадатІрусдар учІвру микІар хъайи вахтна. Варжйирра анжагъ уччвуди ригъ кубкІру йишварихътІан казагнадаи. Дурарра къюлан ибарстар цІабар кайи, учІвру къацІар апІру чру гъиржлар. Гъаци вушра, ккучІвну хиларикк учІвручІвар, швнуб-сабансан ишузра дишну, Гюллери дурар дутІну гъахнийи. Ву кІури, гъапІара, Фатма бабу чаз гъамциб, шубари кІуруси, усал ляхин гъапІган: дукІну дахъну, галарра итІуз гъудрузди. Фициб жафайиинди гъязур гъапІу галар! Хъа гъамцир дишагъли шулин?!

Дишагъли гъапиган, дишагълира даргъа – фицир дишагъли ву, Фатма баб. Танк. Инкубатор. Бякъйир адаъру машин. Дугъахъ швнурна-сар байра хъа ва гъадмукъан шубарра. Швнур – чазра агъдар. ЧичІна-вижкъан! Вари чІатарий ахъна, чпин мадар апІури. Гъул`ан хътапІубдиинди. ХътапІуз гъархиш вая къан

гъапиш, чиб гъюру гъулаз, йишв`ин талаф аплуз чпин пай. Нубатнахъди гъюру, вари хизан дибиржну: ахъюб-бициб, хпиб-жилиб, ликуб-сагъиб. Картфин цаб`ин хуци, алархъуру къабидарин хул`ин. Вари алацур: хулар, бистнар, гъятар, рякъар... Клул убдуру, гъацлал апур къарина къужа. Вари айи-адруб диплну-хъидиплну, карк алдатну, мелз йивну, хъа дургуру. Пенсияра хъади.

Гъамус магъа Фатма илдигъну. Амма Гъаабху мягъялин хпари, гъязур дап`ну чпин гъабхру-дархрубра, гъи дугъахъна, иццурайрихъна, лигуз гъягъюз йикърар дап`найи, хъа хабар жараси гъафнийи. Дюаьйиина гъягъюз хпариз дих гъапурра Гюллер ву, гъадму ца кайи цлару гаклул. Дугъаз чпин унчваринан Фатма бабан шубар дяркъну гъахъну, хюндикк ккухъуз ккундайи кларарси, рагури. Икибаштан, Гюллер дишла телефондихъан хъчихну. Гъиплну, гъапну, хътиплну, клул`инди вари гъул теклифназ гъушну. Ухъу лигуз гъягъюз гъязур шули имиди, Фатма баб накъвдиъра ивди. Ухъутан амдар сабдиканна хабар адру аьжуз йитим сакъур слар, – хъуркъай! «Аьжуз йитим сакъур слар», дирч`ну чпин варжна саб ляхин, гъадму саят хъуркъру.

Чпин Гъаабху мягъялин хпар ву сарун: ути гъивишра, унт`ан къюкъ ада-дабгъру Саниятра ву, марччлихънин гъягъяц хъайи маргъсир, Хадижара, члал аьгъдру Гюлсиятра. Къюр Перира хъуркъну гъарайнахъ: сар шарфар ккайир, гъатму улчвам хъайир. Фукъан-вуш яшарра ву му хпарин. Яшар ваъ, йисар. Яшар гъапиган, гиран апур. «Думу гаф учв фициб-вуш ву, – клур, – къабучсиб. Гъузгъун али гаф ву, – клур узуз, – увусиб. Хъа учу фу ву, накъна гъийин таза швушвар, хъонтлч бякъйир». Хпар ву сарун. Фурсар кайи, ипубна ахуб артухъ дубхъну, деуз хъюгъю гунтарси, яркъушназ ккатларццурайи швушвар. Гъадму сижрарихъан гучл гъадабхъну, чпин жиларинна гардандиъ юркъвагъ ивуз юквар-члибар йивурайи вахт вуйи дурарин. Бальзаковский возраст, пуз ккундийуз, хъа гучлурзуз. Аьгъдайи, аьхир, ихъ адмийириз, фуж вуш Бальзак, фу вуш ва фтихъди думу ип!уруш. Дициб аьжайиб ччвур али халачийин чичкъана кваинди дайи дурариз. Думу йитимариз аьгъюб жараб ву: хал, ахъ, лат, къябар-къулар, дуркъар-мурслар, уклар-хярар, бистнар-хутлар – уьмрин ччив, саб гафниинди. Бахтнан ва берекетнан шибритл. Халис табасаран хпар ву сарун: хуланна, гъуланна – вари элдин девлет. Халкъдин абур, асул, берекет. Наан думу дишагълийир аш, гъадушваъ уьмурра а. Акв а, гъевес, ккунишин, уччушин. Анжагъ сакъур касдиз дяркъкъюр дурарин гюрчег`вал, анжагъ юкв адрури гъисс дарапур дурарин манишин. Ригъди нуларси, чипхъан ялав гатлабхъуру дурарин марци юквари. Тухъ апур, юквар каргру. Уьмур, хъадукру чюл къюкйириси, абцлру мянайихъди.

Гъамус, сарун фунубра рякъ-раж аьгъю кавхйирси, ихъ гергми хпар, дюшюшдиз гъилигу саягъ, члур дап`ну машарра, кидитлну клару лакчарра, рюгъниккна рякъюъ учлвна. Улихъ, рингдиз удучлвурайи боксёрси, Саният хъа. Герб кайи пайдагъси, гъабхура чан унтлаъ къюкъ айи гергми маш. Дугъан гъвалахъдиси Гюллер хъа, варжйирина, аязнуна, Фатма бабу дургнайи йитим. Дурарин къяляхъди къюрид Перйир. Перйирин къялаъ, тив-тив жакъвси, ккебехъуз аьгъдру Хадижа а. Уьмурдиуъл ккудрубкъурсир вуда, халккадабхъай: ккурур, услир, ил удубчлву шариксир. Улхбу вуш, аьгъдар. Гюлсиятри учв хъайишв аьгъю апурадар.

Гъяра гъамус чпин, амма юкв хуйири ипурайибси а, гъаз-вуш. Гъачлрин хуларра, рягъматлуйин, дурхну гъакму заварикк дивна, гъулан машнак саб гъузгъниин. Хулар гъапиган, хуларра, уьмаратар, фицдар-вуш вугъа,

гъаци гъарушвахъ къайдасузди дахънайи гъарзарин гъюрдарстар. Заълан цIару гъахъи шифрарна, гандрижи гъитIу рукъарра илирчну. Пагърушназ дивдарстар хулар ву, кIваин гъабхъиган, саб капIри. Къюб мертебайин хуларик сар мертебайиндар каъна. Дурарик цIиб исчIалди айван ка, гъацIар гюзгйирра гъадахъну; айвандик, марччлихънин гъвалак чантаси, думутIан исди пагъин кабхъна, къалу мягърижариин пеэрра дусну; пагъник, кIул кубкIри-ктрубкIри къюб рукъ карсну, козырѣксиб кибтIна – калушар илдитрушв. Дурарилан гъайри ахъар хъа, чвуг, пажар, дерин, демгар, ахлар, гъванар, гакIвлар, рукъар... Думу уъмаратарихъан, дифарихъан чвлин завси, гъаятдин саб пIипIтIан рябкъдар.

Думу пIипI, Гюллер чпин унчIваригъян лигруган, кIару дубхънайи: Фатма бабан шубар, ягъли уклан къаблилан саранчаси, илтIикIнайи Къабуч Мусайилан. Ергурайи, курсрайи, чIаркIурайи, йитим, Муса. Гъамус, дина багахъ шули, лигуру Гюллер, гъаятдиъ фужкIа амдар. Муса, укI ккудубкIну, сабди дазабгну гъубзу эплин гъарси, сарна-сарди дийигъна гъаятдин къялаъ. ТIуб гъазабгиш, аьлхърур, думу ацаппну усли, къярсиб, машнаъ айи къюб зурба, ергинагдинстар, улар, багахъ шулайи хпарихъинди фици-вуш лап ужу дардиси лигура. «Мушва-Пушва сарди гъаз дийигъна, я хпар? – кIваан чухI апIуру Гюллерин. – Я аллагъ, узу кIурайиб вуйклан?» – гъабгъюру фикир, ва, дугъу фукIа гъапундаршра, имбударинна кIваъ дагъдагъ абхъру. Ав, гъилигу гъялариан фу-вуш дици дар: къаби Мушва заан исина дурарихъинди ктучIвур. Думу Фатма бабан фуж-вуш вуйи. Чпин наан айи фужарин шлин фуж... Думу вардин фуж-вуш вуйи. Каспи гъюлхъан гъадабгуб тап Сулан Сивизкъан дугъан тухум-тара дару датт-пеъкъан адайи, ва думу Къабуч адру мяракара шулдайи. Жигъил ву гъа учв, ихъ хпарин тай. Фикир чаъ ибшайиз ккилибгбу гъубцу кIула, чан мураднахъна хътрубкъди, кечел хъуз хъюбгъна. Дюзенасир ву, цIиб кIул кубкIурсир.

– Эй, – жиниди, гъул гъадабгъну, дих апIуру дугъу ихъ хпариз ва, жаглогари деллу дапIнайи кIирхъиси, кIулар тIурчвур. – Учву наана гъюрачва – гъакIундар!

Хпар, чпин улихъинди къюркълин цIа гъивубси, дийигъуру. ГучIра, начра, хъялра гъюру дурариз. Русвагъ шулу, аьжузар. ЧIал гъархру.

– А-и-у-ы!.. – хъркъган, дурарин гамгмиин аьлхъюру Къабуч. – Аьжаб вуйи, берейиккна жаргъурайи марччарси, гъюйи гъа, ирхну кIуларра.

– Хъа-а-а?!.. – сатIиди ушв тIапIру хпари, сар Гюлсият ктарди. Гюлсият ушв тIапIуз хъркъдар, дугъу ушв тIапIруган, имбу хпари чпиндар хъяркънура вуйи ва Мусайи жавабра тувну ккудубкIнийи:

– Хъа учву, садакъа хътипIну кIури, жаргъурайчва, фунялийир? Ичв тахчйир гъяцIуз? ГъакIундар. Силси ами. А-и-у-ы!..

– ГъакIундари-и-и-и-ин? – мерси рубзуру хърифури гафар апIру Хадижайи ва хъана артухъ мюгътал духъну гъерхру: – Ва-а-а, хъа гъапIра дугъу-у-у?

Жаваб тувуз абцу Къабучрин ушвниан къайдасуз сесер утIурчвур: «аъ...», «иъ...», «уъ...», амма дициб аьжайиб суалназ дугъаз жаваб бихъдар. Уьргънайирин дугъан маш гъабкъган, ихъ хпарин кIвантIаригъян «пррр» гъютIубчвур. Гужназ аьлхъюб дебккру дурари.

– Хъа гъапIра кIуйва? – аьхирки утIубчвур хъарснайи Къабучриан. – Изгираски увуз! – бакка ккъюбхру дугъу. – Хъа гъапIур?.. Хъа-а-а... А-и-у-ы!.. Аьжаб кIуйи... Хъа гъапIра, кIури!..

– Хъа гъакӀундарш, дугъан шубар гъаз ишурайи? – гьерхру Гюллери. – Узу галар алахьруган...

– Хъа къан апӀурайган, хала, – учвӀан бицӀи Гюллерихьинди къяни духьну, чаин разиди аьлхьюру Къабуч, – сарун гъапӀуз ишур – йикӀуз къан апӀурайган! А-и-у-ы!.. Чпиз хал тӀараш апӀуз, – дупну, дугъу хъана аьлхьюз ккунди чан, дадаи гъабхи мяляхъв хьтӀюбкъюз тӀапӀнайи жакъвлин балинсиб, зурба ушв кячӀябгънийи, хъа Саниятдин унтӀаь айи кьюкьнан дигиш`валар гъяркъган, хъа ккеркнийи чан хваран сппар. – Фатма баб сабпну гъагъи гъахънийи, – кӀуру дугъу. – Гъаддиз рагуз хьюгъну думу фу жар... никк ккадру хюнйир.

– Хъа? – хьуржру Саниятди.

– Хъа фу «хъа»? – аьлхьюри, чру маркӀфарстар, улар ктирчуру Къабучри. – Люкънар гъапӀну Фатма бабу, уягъ гъахьйри. «Ичв ичӀибкъну амдар ибширячв, гъапну, гъадму сес. Деъну йиз кӀулихъ, гъацдар, кӀваан итӀигърустар, чӀуру чӀватӀар апӀуз, учву валлагъ, гъарар-чюллериъ сларин лижахъ хьтардачва. Гамшарин ушвар али хуйир!» УтӀурккн хул`ан.

Хпарик аьлхьюб кубчӀвру.

– Ва-а, вуш йиз галар хидиза узу, – гъялак шулу Гюллер.

– Эгъ, – хил хъапӀру Мусайи, – силси ву кӀури, чаз аьгъяш, дукӀна байкӀа. Галар гъаз ву дугъан, къаби слин? Арда дарин? – гьерхну, «ав» кӀурур гъяш, ул илтӀибкӀуру дугъу хпарилан ва, Хадижайиинна хьуркъган, хъана разишну ктӀукӀури дийигъуру: – Хъа гъапӀра кӀуйва дугъу? А-и-у-ы!.. Изгираски, Жюкув, увуз!

Дугъан думу, вуйибкъан кячӀябгъну ушв, азагну минди зурба сппар ва кидирчну улар, утӀубчвру аьлхьюб маарик, ригъди каргнаи гъирагъдин гъарзарик гьюлин мичӀли лепеси, кабхьуйи. Деллу апӀуйи адми. Вари дипну, кӀул`ин каркар иливну, гьергуз ккун шуи. Гъадму вахтна хул`ан гъягъдизди хъана Фатма бабан саранчара адабхьуру. КӀару шулу гъягъ. ГучӀ гъабхьи хпар, цалиъ гъиву тупси, хьтӀурчвру.

– Агъ увук гюлле курубкӀривук, Гюллер кӀуру гукӀнацӀ, – ккярэгъюру, апӀури пуф, гьерграи Саният. – Биябур шулайигъа.

– Валлагъ, вуйи, – ттархьру дугъахьди Перйир.

– Жвур`ин али кафси шулда, халккададабхъа-а-ай, гъаммишан гъялакди-и-и, – кургъру Гюллерик Хадижайира.

Гюлсиятра, фу-вуш пуз ккунди, маш бикьури, хьиркӀрайи, хъа сарун гъапундаи, тӀагъру гъапӀнийи.

Гъарсари саб кӀури, хпари бегъем чпин мелзарин сейир гъапӀу. Сив`ан гализ, гал`ан сивиз вари ккиркьру дурари. Фатма бабра ккиркьру, дугъан гъамусмиди чаз жара шив агурайи къаби йиц жилирра, баяр, шубар, швушварра. Къабуч Мусара кӀваълан гъаьдар – гъаз-вуш варитӀан ицру эпитетар гъадгъаз ккуркьру: къянуц, гъудрубкӀур, гъаватӀай, микӀру гьюрхрайир, сппакъ, ану...

Хябяхъдиз ккебехъдаи ихъ хпар – хъана Гюллер улихъ гьучӀвру:

– Гъачай гъамус лигуз гъягъдихъа ихъ Фатма бабаз, йиз варждин аш мичӀал хъайиз, – теклиф гъапӀнийи дугъу.

Дугъахьинди чӀуруди лигури имбу хпариз рази дархьуз чара шулдар.

– Сарун ав, – кӀуру Саниятди, – ликар кивну имиди, гъадагъну ихъ гъязур дапӀнайидарра, лигуз гъягъдихъа... ГъачӀириз!

УлдубчӀвдар сацӀиб вахтра, хпар хъана рякъюъ а, завариккна. Ицци-ужудар гъахура «гъачӀириз»: ашар, чӀачӀухьйир, йиччвар, йимишар... Улихъ гъамус

геле Гюллер гъучІвна, чан галарра хъади. Дибисну улихъинди зурба мяжмягъра, хъюлар гъапІу сумчрин хъларин улихъна тІавакІ хъади удучІвурайи сумчрин хилихъ хъайирси, беле хъацІабгнугІула, лум хътІюбкьюрси гъяра. Ликарин шилра гъубзрадар къяляхъ – куркІрадар ликар жилик. Дугъан гъевес имбударира гъисс апІура. Амма гъаз-вуш гъаму вахтна хул`ан гъягъдизди удучІву Муса, хъаъри чан маймнинси ярхи хилар, хъана дурарин улихъинди гъутІурччура. Гъаз?.. Хпар, йитимар, ху гъябкъю гатйирси, жилик карсру.

– Гъамус фу ву гъаккму орангутангдин? – гъавриъ шулдар Санягъ.

– Я Гъаабху мягъла-а-а, я Гъаабху мягъла!.. – гъархъру Къабуч улихъ, – уч-вуз гъи фунузаглуги къацІ гъапІунчвуз? Учву наана кум кІул`инди?..

– Галар!.. – чав чаланди утІубччуру Гюллериан. – Варждин галар... Фатма бабаз... Думу ккунир ву...

– Вуйи! – дюз алапІуру Шушвайи. – Гъамус ккунди амдар. А-и-у-ы!.. Мажал адарзуз, кІур, яв галар ипІуз.

– Ва-а-а-у! – йицІишубубушв`ан диржуру Хадижа. – Мажал адарди гъапІра дугъу, я кас? Валлагъ, чухра хъапІрадарда дугъу-у-у!..

Къабуч тІархъуру. Саб къукъ ктабгъуру касдин бали.

– Хъа гъябкъю чухра дамгъа уву! – уларилан нивгъар марцц апІури кІуру дугъу. – ГъакІну Фатма баб. «Чухра»!..

– Вугъа?!.. – утІубччуру хпаринан.

– Хъа дя-а-яч! – чигъ апІуру Мушвайи. – «Вугъа» пуз уччу гъамушвахъ малар хъайин? А-и-у-ы!.. «ДукІна, – гъапну, – маллайи, дякъянч ликар ккайи Эмир имийи». А-и-у-ы!.. Гъаци вуйиган, хпар, гъаци ву: ахъю гъулаз гъушну ичв Фатма баб. Кциркъну. Къяни гъахъну.

– Хъа уву думу силси ву гъапундайва, уччвур? – хъял гъюру Санягъдиз.

– Гъамусра силси вуда думу, тулки гъамус гъабчІи силси, – чан фикурлувалиин разиди аьлхъюру Къабуч. – Гъамус Эмир имира дюаъ апІуз удучІвургуачІирихъан, марцц йихъай, уччу биябур хъайиз.

Хпар, йитим жакъвар, гъапІрушра мюгъгал шулу.

– Аьжаб вуйи! – дурарин аьжузвал рябкъюри артухъ-артухъ чаин рази шула Муса, – Сумчриз гъялакди айи хъларси гъюрайчва гъа. Хъа саб якъна келягъара ккибхийчва. А-и-у-ы!.. Аьжаб вуйи!..

Хпар думу къчІаргъюзкъан ацІнайи. Шафар ккайи Перийин кІвантІар ккучІухган, къюбпи шафра гъудубгнийи. УлчІвмар хъайи Перийин, мюгъгалди улар къчІаргъган, карсу кІару улчІвмар жара гъахънийи. Гюлсиятра кимдарди уягъ гъахънийи. Иштирак гъахънийи Гюлсиягъ хпарин гафаригъ. Чан ушвнихъ хъайиб вари гъапнийи:

– Гъыммм! – гъапІнийи дугъу, тІагъру дарапІди.

Хъа иша дурушу галарин эйсийиз гъацдар гафаркъан гъидихъундайи. Дугъу чан вердиш вуйиб гъапІнийи – гъишнийи Гюллер, чаз рягъятди. Хпар, думу гъи чпи раврави гъапІу цІа кайи цІару сул ккучІвукъури, хъана чпин бинайиина хътаркуру. Гъамус гъапІру? Гъарсари саб кІуру.

– Хъа гъачай!.. – хъана улихъ гъучІвуз ккунди, ушв тІапІнийи ишуб хътІабццу Гюллери, хъа Санягъдин унтІан гъял гъябкъган, думу яваш гъахънийи.

– Хъа вуш гъамци дийигъну гъузхъа-а-а, чІанади-и-и-и, уюгъарси-и-и-и? – лепйир йивуру Хадижайи.

– Хъа гъапхъа-а-а? – хътгерццуру Саняйт. – Хъа гъачай вуш, чІанади гъузайиз чІиллихъ шивуси ухъуз са-сар бай апІухъа-а-а.

Хпар аьлхъюру. Хадижайиз цІиб гиранра шулу.

– Галам апІру гафар кайир вудува, Саняйт бажи, чІуру арфсир, – ухди чан пуз хъапІнайиб кІуру Гюллери.

– Хъа галам апІур сарун, дирчну хулаъ варжна саб ляхин, ухъу гъаму ярхи йигъ рякъяр ерцурайиган. Ачунчай-чунгерек! Къабучриз циркра улупури.

– Хъа гъапхъа гъамус? – гъерхру Перйири.

– Галар иша тІаъдихъа! – гъадабтІуру Саняйди. – Учвуз гъеебхънийчвуз: «Гъавай, жанаврар, – гъапну, – Малла Несредин гъакІну – дажи ипІинай». Галар мичІал шула, хъа Фатма баб сарун дурар итІуз гъудужвдар. Мажал адар, кІур, Мусайи.

– Учву гъадгъуин хъугъ `вал апІурайчва? – шаклуди гъерхру Гюллери. – Хъа валлагъи, узуз гучІ гъабхъназуз, сарун динди гъазагуз.

Хпар Гюллерихъинди дергру. Хъа ваъ гъа, дергринхъа дурар, ляхнарихъан мюгълет дибрихъди, фукъан вахтна гъамци сатІиди уч даршули, чиб-чпихъ, Къабучрин ягъсуз маш керпчихъ дахабгнайсиди, дахаргнайидар. Мициб дюшош ккадапІуз шулин, учвра йифккан гъутІу варжйирин галарра улихъна гъюруган. Элди аьйиб апІур, дерейи ул ктипур. Саб гафниинди, сикин апІуру хпари галар. ХумпІна-сумпІ апІуру. ТІубар ктижвур. Дурарихъди гъачирихъна гъабхурайи вари ици-ужубра талаф апІуру, ккабхъну имиди.

ДипІну, гъяцІну чпин тахчйир, улубзну заьлан чайра, йивну сумплиз тІуб, гъамус дурар тІурчвур хилар, ялагъ шулу саламдиз. Вушра гучІ хъа. Улар унтІккан ккилигура – битІру къацІ гъапІур, тІурнихъан гъилиркъур, кІур. Вардин кІваъ а, гъамус-хъа улихъинди Муса гъутІурчвур кІури.

– Хъа гъадму ергинаг сабансан йиз уларикк ккархъри, хъа узу думу!.. – лап кІваантІан ккярягъюра Саняйт. – Хъа валлагъ, дибисну хъюхънихъан, цаларикан йиварза учв!

Хъа гъадму гъеле Мусайин ерина цІилар кайи хуларин гъяятдиан удучІвур малла рякъюру дурариз. Ккубери чан къяни чинчун маргъликан ктапІу, гъицибкъу хили абкІбу, акв китІибгънайи гъясара лап назукди диври, гъацІарку, рахит кайи бицІиринстар ликарра, гъюра думу заан исина. Хяшхяши вари айтІ айиб учІвубхну, жансуз гъапІу кІару хуцсир, бицІи къабир ву думу, Эмир ими. Гъурдсиб бицІи кІул `ин учвтІан аьхю, ччилан бачукІра ал.

Гъацира гучІури гафар апІурайи хпар, малла гъяркъган, кушкучариина улдучІвур.

– Ва-а, хъа малла алдагъураки, риш? – вардин кІваан гъубшиб алдабхъуру Гюллерин мелзналан. – ЧІиви гъахънушулгъа хъана, Фатма баб – дугъ `ин хъугъ `вал апІуз шулин!

– Гъагу гъерх Эмир имийихъан, – дижи апІуру думу Саняйди.

– Гъерх, гъерх, – хъзигура пажлумари.

– Хъа вугъа, хъана узу биябур хъуз, – рази шуладар думура.

– Биябур гъедрерхиш шулугъа-а-а, – рубзура Хадижайира ва – наьнан кІваин гъабхънуш – саб абйирин мисалсибра хура: – Хуйи ниъ зигури абгур, адмийи – гъерхри. Гъе-э-ерх.

– Я жан риш, узуз гучІуразуз, байкІа, – рази шуладар Гюллер. – Узу бицІидихъанмина маллийрихъанна шейтІнарихъан гучІрур вуза!.. Хъа магъа Гюлсиятди гъерхри сарун.

Хабарсузвалиан сабпну айтІан утІубчвчу гъавайи Гюлсиятдин, клей кадат-найибси, карснайи кІвантІар кчІягъору:

– Ва-а-а!?! – адабхъуру дугъ’ан.

Чаз, душну, МучІу ярквраан, ибхъан дибисну, швеъ аьбхъин гъаписи апІу-ру дугъу маш. Думу гъяркью Саният, чан машнаъ айи кьюкьра кмиди дюз дапІну, аьлхъору:

– Гъациб игитвал апІайиз, думу Фатма бабан ерина учв йикІдарин, байкІа, – учву фу кІурачва.

– Хъана биябур хъуз ужур узу ву кІурачва сарун, – къярягъору Гюллер.

Думу, хпирихъан нубатнан пахмилиз пул гьерхуз ккундайи жилирси, шак-луди, начди унтІккан ккилигуру маллайиз. Монголарин ликар ккайи Эмир ими багахъ гъахъиган, гучІбаан бицириси уларра уьлчІюкьну, Гюллери, йитимди, чазра аьгъдарди чав фу кІураш, гьерхру:

– ГъакІн?!.. Фатма баб... Эмир ими... Фатма?..

– Фици, фици? – дийигъну, ибахъ хил хъивру маллайи. – Ебхъдариз.

– Кар ишриву вуш! – чазра аьгъдарди утІубчвчуру имбубсан гъургу Гюлле-риан, ва думу тинди гъутІурччуру.

Шюкюр ибшри, Эмир имийиз гъеебхъундайи. Дугъу хъана тахсирлуди ибахъ хил хъивнийи.

– Фатма баб гьерхра, – маллайн ибахънаси зилди кІуру Саниятди. – Фици ву, кІура, Фатма баб.

– Гъа-а! ДукІна, йитим, – хил хъапІру кябири ва гъудучІвну гъягъору, чан къяни ликарра хъади.

Дициб жаваб гъеебхъу хпар, артухъси шаклу шулу. «ДукІна, йитим» – думу фу кІуру гаф ву? Дици гъачІириканра пуз шулу, йикІурайириканра. Гъамус гъа-пІру? Гъамус фу чара апІуру? Агъ уву Гюллер!.. ГъакІундарш, тІурччури ичІи хилар, фици гъягъору, фу кІуру? Фатма бабан саранчайи дурарин улар адагъ-дарин! Хъа гъамушвхъан гъамус шубубпи ражнура къяляхъ фици хътакуру? Элди аьйиб апІур, дереи ул ктипур!

– Къяляхъ хътакуз шулдар! – гаркІвлиси гъадабтІуру Саниятди. – Сарун гъакІундарш, Фатма баб ухъу чІиничІ дапІнура, дюаъ апІну ккунду.

Гюлсиятдихъанра кимдарди аьлхъюб тадабхъуру:

– Ва-а-а! – утІубчвчуру дугъ’ан.

АпІдар дурари Фатма баб чІиничІ – Фатма бабу чав дурар чІиничІ дарапІ-ди ами:

– Ай учвук чІуру аьрхюн карабхъричвук, – кІуру дугъу, хпарин дихар кур-кІну, сабпну ачмиш гъахъири, – чкиди узу китІикьну, гъармайиинна жаргъуз дуфнагъа, качу жанаврар. Хъа кьюб гал гъяцІну гъаз гъафундарчва?

ВуйиштІан, Фатма баб, чан амрихъра хътарди, ил алдабтІуриси дахъна-йир вуди. Думу гъи швнуб-сабан гъаци гъахънийи: гагъ ктІуршчури, гагъ уягъ шули. ФукІа дубкьну пуз дугъан гъялнакан шулдайи.

Ихъ Гъаабху мягълайин хпар, йитимар, жилариз зигуру. ГъапІрушра, фу кІурушра, мюгътал шулу. Гъябкью-гъеебхъу аьлапат дар дурариз, гъачІидар чІиви шули. Бахт гъабхъну, Фатма бабан ушвар али шубариз, заанушваригъ фу-вуш пай апІуради, чпин чІигъарихъан жараб фукІа дрябкьради хъуб. Ихъ хпар, фу-вуш кІури, гъяракат дапІну утІурччуру. Гьергру. ШейтІнарси дур-гуру. Гъадлан гъудургдар, йикьрар дапІну, дурар вари гъарай кІул`инди Кка-

дабхъу гьул`ина варжйириз гъягъюру. Хъа хъбяхъдихънаси, ацӀну бедрийир, къяляхъ гъюруган, мистахъинди хъуркъри, дурариз Къабуч Муса алахъюру. Хпар гъяркъган, дугъу хъана чан рацан сппар улупнийи. Галар апӀуз гъутӀу варжйирихъинди лигури, фу-вуш пуз ккунди, къянуцри, илтӀикӀури дийигъну, швнуб- сабан «аь...», «уь...», «иь»-ра гъапӀнийи, хъа сарун гаф адабхъундаи. Хпарин машар гъяркъган, дугъаз ккебехъну гъузуб гъамгеле чаз варитӀан хатӀа-суз ляхин вуйиб аьгъю гъабхънийи.

Дугъу мист`ан майит жибкӀру къул адабгъурайи.

Мегъемер ГЪЯЖИИБРАГЪИМОВ

ВАФАЛУВАЛ

(Къюб ихтилат – саб мяна)

Вафалувал – инсанарин ва гъяйванатарин варитӀан заан къиматназ лайикъ вуйи гъиллигъарикан саб ву. Тахминан вуди ягъчӀвур йис мидиз улихъна гъабхъи гъядиса ву. Москвайиан Ленинграддиз тӀирхру сар пассажирихъан, лазим вуйи документ хъадрувал себеб вуди, чахъди хъайи ху самолётдиь ибтуз гъабхъундар. Эйсийи ху гъирагъдиз дубхну, дидиз «дубснугъубз!» – кӀури, амур апӀуру, хъа учв самолётдихъна гъягъюру. Ху эйсийин гъяракатариз дикъатлуди либгуради шулу. Эйси самолётдиь эъруганра думу али йишвлан гъирибшвундаи. Самолёт рибшвуз хъюбгъюбси, ху сикинсуз гъабхъи. Миди, цӀузар апӀури, гъякъикъатди фу шулаш гъавриь даршули, сацӀибсана сабур апӀуру, хъа гюллеси гъяракатнаь абхърайи самолётдихъ хъебгъру. Самолёт за шулу, ху чан эйсийи учв ялгъузди таниш дару йишвахъ, таниш дару инсанарин арайиь гъибтувалиин мюгътал гъабхъи. Гъамциб вафасузваликан фикрар апӀури, ху хъана чаз «дубснугъубз!» – кӀури, эйсийи амур гъапӀу йишвахъна гъябгъюру. ГучӀвал кади, кӀваь гъалабалугъвал ади, русвагъди инсанарихъинди либгури, хуйи къаст апӀуру, чан эйси хъадакнугъяйиз, али йишв`ин дубснугъубзуз.

Съатар гъягъюру, мучӀура шулу, гъачӀинра гъабхъну, амма эйси гъюрадаи. Самолётар сабдихъди саб жилиин дусрайи. Хуйи дурар гъяспикк ккаърадаи. Гъамус дубсрайи самолёт чан эйси эъну гъитӀирхубсиб вуйиган, шадвалиан дидхъан али йишв`ин сикинди гъубзуз шуладаи. Разивалин цӀузар апӀури, хуйи самолётдихъна гъяракат гъапӀу. Самолётдиан удучӀвурайи инсанарик ниар каъри, дурариз манигъвал апӀури, ху, гъамус-хъа эйси чахъинди гъиди кӀури, ккилибгурайи. Вари пассажирар удучӀвур, амма мурарин арайиь эйси адаи. «Думу гъамциб самолётдиь эънийи, аьхир» – фикрарик кабхъу ху. Чахъна эйсийин терефнаан мициб вафасузвал, инсафсузвал шул кӀуру фикир хуйин кӀулиь убшрадаи. Ху гашун дубхънайи. Аэродромдин гъуллугъчйирихъан думу али йишвлан алдапӀуз шуладаи. Думу дурарихъ гъаз хъпехъурухъа, эйсийи чаз гъамушвахъ «дубснугъубз» гъапиган. Жарарин хил`ан хуйи ипӀрубра бисурадаи. Дердер-фикрариан ху аьжуз шулайи. Анжагъ шубудпи йигъан диди чаз тувубдикан даккундиси сацӀиб гъипӀу. Мициб аьгъвалат гъябкъю инсанари хуйин эйсийикан гизаф аьйибар апӀурайи. Жараб дарш, сариз табшурмишкъан апӀуз шулдаинхъа, учв гъяйиз хуйиз лиг кӀури. Гъякъикъатди хуйин эйсийихъна вуйи вафалувал, хъа эйсийин хуйихъна вуйи вафасузвал варидиз ашкар

дубхънайи. Гъар йигъан хуйи чан эйси гъитирхубсиб самолётдихъна гъяракат апІури гъабхъну. Эйси адруган, къяляхъ дуфну, «чан йишвахъ» дабхъуйи.

Аэродромдиин алди, чан эйсийиз ккилибгури, хуйин саб ваз гъабхъи. Язухъ гъабхъидари ху чпихъди гъабхуз фукъан жафйир зигурушра, думу саризра мутІи гъабхъундар: эйсийин улихъ хуйиз учв русвагъ дубхъну ккунди адайи. Саб ражну сар шураз хуйин уларилан нивгъар гъягъюри рякъюру. Гъяй-ванатарихъна ккунивал айири, ширин гафар апІури, хуйин кІуллап хилар алдатури, шуру дидиз чахъди гъюз теклиф апІури. Эйсийикан миж ктабтІу, ужудар гафарихъ тамарзу дубхънайи ху шуран гафариз мутІи шулу. Даккундиси ликар алдагъури гъябгъюрайиган, думу дубсрайи самолётдихъинди хъана либгуру. «Белки, йиз эйси гъатму самолётдиъ ашул. Чав улупу йишвахъ узу хъадруган, дугъу узуз фу кІуйкІан?» – кІуру фикир сабсан ражну хуйин кІулиз гъафи ва думу, къяляхъ хъадабкнун, хъана «чан йишвахъна» гъажабгъу. Вари пассажи-рар самолётдиан удучІвбан къяляхъ, ху шурахъинди дикъатлуди гъилибгу. «Узу увухъди гъюз гъязур вуза», – кІурайи дидин улари. «ГучІ мапІан, ухъу вафалу дустар хъидихъа», – хуйин кІуллап хил алдатури, гъапи шуру.

ЯгъчІвуд йислан, гъаму ихтилатназ ухшар айи гъядиса гъябкъиган, думу кІваин гъабхънийиз. Гъаму гъядисайикан вуйи ихтилатназра узу гъациб ччвур тувраза:

Вафалувал.

Лайкайиз чан эйси гизаф кундийи. Лена бабу думу гъарйигъан сейриз адапІуйи, дидиз ищци ипІруб тувуйи, ширин гафарихъра тамарзуди гъибтурдайи. Хуйин гъазмайин улихъ кми-кмиди таза, гъюдли кІурбар, уьлин къацІар, бужвам шуйи. Вахтарилан Лена бабан чахъинди вуйи гъяракатар зяиф шулайиб Лайкайиз аьгъю шулу. Явашди алдагъурайи ликар, гукІнишин кайи хилар, амансуз дубхънайи сес – вари хуйи ули уьрхюрайи, дурарикан, чакан асиллу дарди, гъагъи фикрар кІулиз гъюйи. Магъа гъира Лена бабу Лайкайихъна гъюз къанар гъапІу. Лайкайи ракнарилан улар алдагъурадайи. Дидин бабан багахъ ебгуз, шаду аьмпар апІури, дугълан илбицуз, чан ккунивал улупуз гизаф аьшкъ дубхънайи. Магъа бабу явашди раккин тІапІу. Хуйин ушвниан ширшр рубуз хъюбгъю – фу ищциб хурайкІан бабу чаз? Амма бабан рангар ккадагІнайи маш гъябкъиган, Лайкайин кІваъ зиз абхъу, тІубччвурайи рижв яваш гъабхъи, ликар жилик карснайиси дийигъу, язухъ шлуси жандиан цІузар ерхъуйи. Бабу явашди хуйин улихъ ипІруб айи зах диву. Лайка ипІрубдихъинди гъичра гъилибгундайи. ГукІнишин кайи хил къяллан алдатури, уларихъна гъюрайи нивгъар дерккуз даршули, Лена бабу явашди: «Йиз ккуни дуст, узу дару йигъан яв

гъайгъу шли зигуйкІан?» – гъапи. Мурар къюридра ужудар дустар вуйи, шад-валигъра, хажалатнан йигъанра. Гъамус гъаргандиз вуди чпи жара шулайиваликан бабура, хуйира гъагъи фикрар апІурайи. Лайкайин улариъ айи пашманвал бабантІан цІиб дайи. Фици явашди гъафнуш, гъаци явашди ликар алдагъури, Лена баб хулазди гъагъюз хъюгъю. Хуйи, ипІрубдик мелзкъан ктадатди, баб ули уърхюрайи. Бабаз фукІа шули гъабхъиш, думу кюмекназ жабгъуз гъазурди айи. Бабу раккин тІапІу. Къяляхъ илдицну гъилигиган, дурарин уларин лигуб сатІи гъабхънийи. Къюриддинра лигбаъ мюгъталвал, мюгътаж'вал, жаваб адру суал рябкъюйи. Бабу раккин хъебхъубси, амансуз дубхънайи Лайка ламун жилиин дабхъу. Хуйин жандиан язухъ шлустар сесер ерхъуйи, уларилан жил'инади чІатху нивгъар ахърайи. Хъайигъан гъачІнинган Лена баб ипІруб хъади Лайкайихъна удучІвундайи. ИпІруб гъаз вухъа? Накъ гъабхъибра захаъ ими. ИпІрубдихъна хуйин зат иштагъ адайи. ФукІа хъдарди вушра, Лена баб удучІвнийиш, чахъинди аьлхъюб кади гъилигнийиш, Лайка къадар адрубкъан рази хъибдийи, аммаки баб удучІвуратайи. Хулаз гъуншйир, багахълуйир, Лайкайиз гъичра таниш дарударра гъюз хъюгъю. Хул'ан удучІврудари улар кжикури, машнаъра пашманвал ади рякъруган, Лена бабканра чаз хабар адруган, Лайкайин юкІв, гъамус-хъа утІубчъвур кІуруганси, гъаракатнаъ айи. Лисун гъабшиган, хуйиз таниш дару жюрейин ярхи ишикІ гъюнариин иливну, хул'ан юкъур кас удучІву, хъасин мурарин къяляхъди гизаф адмийир накъвар хъайи терефназди гъушу. Шак адар: мурари Лена баб гъахура! Наана? – фикрари ккагънайи Лайкайихъан сарун аьгъ апІуз шуладайи. Гъагъюрайидар ккеркубси, чаз айи къуватниинди хуйи ял гъапІу, зунжур къатІар гъабхъи, гъамрар гъушу терефназди думу гъажабгъу. Инсанар ули уърхюри, Лайка, гъирагъ дибисну, гъамрарин гъвалахъди гъябгъюру. Магъа гъагъюрайидар накъварин саб ичІ дапІнайи йишвахъна хъуркъу ва дидин гъвалахъ чпин гъюнариин али ишикІ диву. ИшкІиъ якъин Лена баб айиб Лайкайиз аьгъю шулу. ЦІиб арайилан гъаму «инсафсузари» ишикІ ичІазди иву ва руг алабхъуз хъюгъю. «Му шлуб дар! Мурари гъапІра?! Чаз варитІан багъа инсан ичІаъ итну, заълан ругра алабхъура! Вягъшйир!» – Лайкайин жандиъ гукІнишин абхъу. У-у-уу – ибшуз хъюбгъю Лайка. «Рягъимсузар, юкІв адрудар! У-у-уу – душваъ учву итну ккундийи!

Чпин ляхнар ккудукІхъан, Лена баб кивуз гъафидар къяляхъ гъагъюру. Мурар ккеркубси, Лайка накъвдихъна гъажабгъу ва чан ликар-бацарихъди руг алдапІуз хъюбгъю. Саб къадар ичІ гъапІган, зиълан гъафи ругди думу хъана абцІру. Лайка цІийикІултІан руг гатІабхъуз хъюбгъю. Дидиз, эрг'вал фтиз кІуруш, аьгъдайи. «ГъапІнура мушв'ан Лена баб адагъну ккунду» – кІури, Лайкайи жафа зигурайи. Саб аьхю ичІ апІалан къяляхъ, душвазди хъана руг абхъу. Швнуб-сабан гъамци гъабхънушра, Лайкайи чан ляхин яваш апІурадайи. Аьхир, амансуз гъабхъи ху, чан ккуни эйсийиз кюмек апІуз даршлуган, ибшурри, накъвдиин дабхъу. Ав, ав – хуйин уларилан хажалатнан нивгъар гъагъюрайи. Гъуншйириз, багахълуйириз анжагъ хъабхъдихъна Лайка кІваин гъабхъи. Гъазмайин багахъ думу хъадайи. Фукъан гъабгънушра, дурариз ху гъибихъундайи. Гъамци, Лайкайин суракънаъ ади, йирхъуд йигъ гъушу. Ургудпи йигъан шли-вуш: «Лена баб киврайиган, Лайка накъваригъ гъабкъюнзуз» – гъапибси, гъуншйир, мирасар дина гъушнийи. Фу лигурва: накъвдиъ аьхю ичІ дапІнайи, Лайкайин ликар-бацар ифдиан духънайи, улариан гъурузу нивгъариан машнан чІарар бегъем къяши духънайи. Швнуд-сад йигъан фукІа дирипІди амансуз дубхънайи гъяйванат, Лена бабахъна рубкъуз дархъиди, накъвдиин дубкІну дабхънайи.

Мина дуфнайидар Лайкайин чан эйсийихъна вуйи ккунивалин, вафалувалин сабсан ражну шагъидар гъахънийи. Инсандинна хуйин вафалувал

Драматургия

Мурадхан АМИРХАНОВ

ИЧККИЧИ ВА ТУКАНЧИ

Иштирак шулайидар.

1. Л е й л а – туکانчи.
2. С а р у х а н – ичккичи.
3. Г ь я л и м – мялим.
4. Т а н и ш – тамада.
5. К ь у т т а й – дуст.
6. С у н а – Сарухандин хпир.
7. Х ь а р з а – Сарухандин дуст.
8. 1-п и д и ш а г ь л и.
9. 2-п и д и ш а г ь л и.

I-ПИ АКТ

1-пи шикил

Гъулан къялаъ яркъу ачухъ магазин-кафе.

С а р у х а н. (*Магазиндиъ учІери.*) Салам, масан чи, фици вува, хал-хизан?
Ча фукІа хъмиш ихъ гъашварихъ, келле алдабхъну гъябгъюрайиз.

Т у к а н ч и. Алдабхърияв, думу кІул вунивхъа, дарш муг, нахъв айи.
Мушварихъ фу шулу? Му кучнайидар гъаруб чан эйси хъайидар ву.

С а р у х а н. Узу эйси дарин? Йиз кучнайи арагъи шлихъна вушра тувурва
аьхир.

Т у к а н ч и. Уву фила арагъи гъадабгъур вува, фила пул гъабшир вува,
аьжуз?

С а р у х а н. Гъаз кІурва дици? Тму йигъан, йиз сабпи пенсия гъадабгъи-
ган, буржра кидипну, саб ужуб арагъира гъадабгъундайин?

Т у к а н ч и. Гуж гъабхъну кІурайи увуз! Разу пул кади, хъудварж манат
тувну!

С а р у х а н. Къуру-къукъбаш мапІан сарун, туканчи халум-бика... Гъатгъаз бикара, халумра гъапунза гъа!

Т у к а н ч и. Дург йихъ йиз уларихъан!

С а р у х а н. Ва... Дицдар пуз хай даршул. Фу кІурава уву? (*Кабинаийъ айидариз дерехъруси, ибахъиндису*). Гъадму накъдинубдихъан хъимбубдиз лиг гъала, гъадушвахъ хъимбуси айиз фу-вуш.

Т у к а н ч и. Ма!!! Паттар-паттар ишриву! (*Путулка дугъахъна тувру. Рю-мкайизра дилигди, Саруханди думу кІул ин апІуру*).

Т у к а н ч и. Ма, гъаму гъяфаткъана ипІин, сарун узуз мярякъан.

С а р у х а н. Лиг узухъинди, майил. Узунa рягъматлу ичв адаш гизаф ички гъубхъдар вуча. Эгер учу гъубхъкъан арагъи хъубзиш, гъакму ихъ асккан рягъ илтІибкІуру гъапиш, хъугъдарва.

Т у к а н ч и. Яв гъубхъу пельизра кмиди аьлхъюб гъюру гафарра хъади дургин йихъ гъамлин.

С а р у х а н (*къюб-шубуб лик раккнарихъинди алдагъну, хъана туканчийиз багахъ шулу*). Гъатушваъ деънайидар фужар ву, сесер танишдар вузуз аьхир?

Т у к а н ч и. Яв гъадрар фтиз лазим вуяв? Дурар чпин десте ву. Чпин нагъ пул тувну, гъадабгъну петь, багъа вуйи арагъйир, ляхнин къяляхъ чпиз рягъятвал гъадабгъурайидар ву.

С а р у х а н. (*туканчийин багахънаси духъну, жинидису*). Саб ужуб гаф кІузавуз?

Т у к а н ч и. Увуз ужуб гаф аьгъдруб, узуз фици кІурва? Гаф апІруган, думу пуз аьгъюди ккунду, думу увуз, рюмка гъадабгъну, къюртІ дапІну, хътІюбкъю-райи арагъи дар.

С а р у х а н. Уву думукъан чІигъар гъаз апІурава? Йиз дици йикърар дайиз аьхир. Уву гъапІруш аьгъянуз, гъатрарихъна тувнайибсиб саб ужуб арагъи ча чвуччвухънара.

Т у к а н ч и. Пагъ, чвуччвуз лиг гъа йиз. Сабан увук кайи буржар кидирч, хъасин тукандиз гъач.

С а р у х а н (*мюгъталдису*). ГъапІру буржар ву, къюд агъзур ктаршра аьгъдар...

Т у к а н ч и (*тетрадъ ккадабкуру*). Так... Наши думу Сарухан кІуруб?

С а р у х а н. КІуруб кІуз, узу увуз ху дарза. Гафар аьгъюди апІин. Узу гъамшвахъ гъамусяаьт ужур дарза (*минди-тинди лицуру*).

Т у к а н ч и. Пагъ! ГъапІдикІан ужур дарш, гъаму йиз фтиъ къац ахъарва (*тетрадис лигури*). Сарухан...Сарухан... Ургуриина гъарабхрияв ччвур, я Ал-лагъ. Гъан! Магъа. Саб цІар. Къюб цІар, шубуб кІуру цІарнаъра учІвна гъа! Ху-лаз саб кило шекер гъададабгъди, папрусихъна арагъийихъ пул гатІабхъури! Вай-гъарай! Шубуд агъзурна йирхъудваржна ургцІур манат. Ту-у-у!!!

С а р у х а н. ЖвартІ ву! Узуз думу мелочь вузуз, подумаешъ. Багарихъди лихуз гъягъюраза, ужуб пул кайи ляхин дибихънайиз. Хъадакнугъафири, бур-жарра кидирчну, гъакму тинди хъайи туканчийинра, хъа яв тукандикра пулин чарчар кирхурза (*хиларинди цаларра улупури*). Гъан, бизар мапІан, ча саб ара-гъи!!!

Т у к а н ч и. Маш миилипан. Сарух, клянусъ тувдарза.

С а р у х а н. Ккебехъ. Гъуларий клянусар айиб дар, ча саб.
Т у к а н ч и. Гъайвуз бала йивривуз! (*Путулка тувру*).

2-пи шикил

Тукандин айти жа-жаради тахтирихъди гъадатнаи шубуб йишва. Гъарубди чпин яшназ, дуствализ дилигну, убхъури, ипури деънайидарин дест-йир шулу. Сарухан чаз таниш сесер ерхъурайи кабинаий учивру.

С а р у х а н. Ассаламу алейкум, жямаят.

(*Сар-кьюри, циб за шули, «Вааълейкум ассалам» жаваб тувру. Сарухандиз деуз ккун шулу*).

Гъ я л и м. Яваш сабан, чкиди деърайир. Сабан уву мушваъ гъитраш агъю апин, хъа мушваъ ахюр, къайда-къанун, гъякъ-гъисаб айиб ву, мидланна савайи, мажлисдиз ичи хилди гъюрира аьдат дар. Увуз дарсар кивуз гъамус накъна-гъийин геде-гюди дарваки.

С а р у х а н (*гъючакк ккайи путулка ккадабгъури*). Гъала сабур апин, аьжал гъайизра миликан, йизра хил гъвандикк ккадариз. Ма-а-а!!! (*Хъунц дапину, путулка столин дивру*).

Гъ я л и м. Ари гъамус, жанаби тамада, убз ихъ дустариз абцину саб штрафной!

Т а н и ш. (*Путулкана рюмка хилиз гъадабгъури*). Фу гаф ву? Му жандикан (*абцинайи рюмка Сарухандихъна гъачабккури*). Ма йиз чвуччвуз, деебт бушлугъаригъна!

Гъ я л и м. Ари деъ гъамшвахъинди, увура сарун мажлисдин вари ихтиярар айи иштиракчи вува. (*Танишдин ибахънаси*). Мутму дар.

Т а н и ш. Лиг гъа, вахтнинди кпуразавуз. Яв гъиллигъар апуз ккаш, сабсан дубхъну, хулаз!!!

С а р у х а н. Явашай, дюднигъян асинди гъябгъюз гъитай, узу гъапунчвуз?

Къ у т т а й. Гъитайчва, учву вари йиз дустриина гъаз алжагъурачва?

Гъ я л и м. Яда, Къуттай, йиз малин гъял увуз ужуди агъяйин, дарш узуз? Му чан гъаму ву. Кпару юрт гъубчну кпури, лизи шулин?

С а р у х а н. Гъибтай ичв моральный кодекс, убз яда, гъашваъ фукла имиш (*тамадаийи рюмкийи ациру, Саруханди, ихтиярсузди гъадабгъну, чан улихъхайи рюмка «без слов» дупну убхъуру*).

Гъ я л и м. Гъябкьюнчвуз, мугъаз гъапишра – саб ву. Цалик хифар кахъ-кадахъ. (*Туканди гъялакди Хъарза архъру*).

Хъ а р з а. Я гъарай, Лейла хала, хал ккадабхъну! Сарун узуз женнет имдар (*сесер айи кабинайизди учиври*). Ацай, хуйин баяр, убз саб рюмка, узу сарун гъягъюраза. Агъяйзуз аьхир зиндандин раккнар узуз тлаънайиб, убз, ккудубк!

Л е й л а. (*кабинайин раккнарихъна гъюри*). Я гюлле кубкуз ужур, гъапунва?! Хъана хпир гъурчвунва?! Дарш гъергну гъушнийин? Гъергнуш, нубат гъапину, гъаму увухъ уьмур ккудубкайиз, дугъаз йикуб ужу ву, гъеебхъунвуз, негъ?

Хъ а р з а. Лейла хала, хпир вуйиш баладай, гьамшвахъ хъайи сесеркъан гъеерхъундарнуз? Сар йирхъур дийихну дирчназа гъаккшвахъ. Хъа йизра тах-сир адайи аьхир. ГъудучІвну йиз улихъна, маларихъ гъарах кІур, маларихъ гъягъюз, узу чабан духънайин? (*Цибди яваш шулу*). Йиз гъял учвуз агъдруб дарчвуз, иллагъки хъял гъафиган. Гизафси улхурайи гъаккму Муса кІурубдихъна гъаму гагулну хил тувунза – ккадабкнун. Мирзара бачІ-чІулси гъачІабккнун. Сарун улариин ифи улубчІвнайириз тмундар фужар вуш агъю гъахъундарзуз. Гъамус уву агъю апІин, гъарах. (*Лейла, мухриз гъурдарра йивури, тукандин раккнарихъинди гъягъюру*). Узб, уву къукъбаш ишриву! (*рюмка айи хил Таниш-дихъинди гъачІабккури*).

Л е й л а. Я гюлле, мушварихъ сес-дикІкъана хъадар аьхир.

Хъ а р з а. Наьнан шулу, гъийихдар хулариз гъурхну, гъатмундар, «скорый» дуфну, больницайиз.

Л е й л а. Хъа машиндин сескъана дубхъну ккундарин, гюлле?

Хъ а р з а. Ихъ халкъ авамди ими, гъапІишра узухъ хъугърадарчва. Гъаму-сяабтна «скорый помощар» беззвучнийир дапІна, то есть, сес хътрудар, аьзар-луйиз сесну манигъвал дарапІруганси. Вот так! Узб, яда!

Къ у т т а й. Яв дерди узуз агъязуз, ужусатан, дубс гъамшвахъинди. Узб, тамада, мугъаз, кимбу-кимдруб ибшричаз гъамдикан.

Хъ а р з а. Агъю апІуранчва сарун, гъаз ву му сарун дубгъну? Гъаму тувну, гъамцдар къюб-шубуб ктагъуз ккайидар вучва. Йизуб ктруб узу сумчрарихъкъана ккубкъур дарза.

С а р у х а н. Явуб уву сабанра гъабшир дарва, я жибдиъ пулра. Учю ясана жарар гъамшваъ учІвайиз, мушвхъан-тушвхъан хълигури шулва, хъа мажлис ккебгъиган, фу багъна дапІнура, гъюрва.

Хъ а р з а (*хъял дуфнайи саягъниинди*). Гафар агъюди апІин. Узу саб вахтнара жараринубдиз ккилигурайи кас дарза. Узу увухъ метеван.

С а р у х а н. Пагъ, жилириси гъамусяабт гъамушв'ин (*столиз бачІ йивури*) гъаму путулкка дубснайир узу вуза!

Хъ а р з а. Гъаддиз урслакк ккайи датси аза йипа. Лиг гъа, йисар-вазарик саб гъадабгъну. Шлиз агъя, гъатму ражариси шлин ликрихъ гъибикІнуш.

Гъ я л и м. Му фу къайда ву, Таниш, уву тамада вуна, дарш?.. Узу гъамшваъ гъамрарин бябрягъарихъ хъпехъурайир вуйин? Йиз ляхнин къяляхъ гъамина сацІиб стресс алдабгъуз дуфнайир вуза. Узб варидариз! (*Тамадайи рюмкйир ацІру, вардари, гаф-чІал дартиди, рюмкйир ичІи апІуру*).

3-пи шикил

Тукан. Лейла ва къюрсана дишагъли чай убхъури дусна.

Л е й л а. Я риш, фу хабар а гъулаъ, фу гъеебхъунвуз? Узхъан удучІвуз шуладарзухъан, гагъ гъаму гъюру, гагъ тму, гъадабгърубра вари буржназ.

І-пи д и ш а гъ л и. Я жан чу, буржназ мутуван, яв унтІаъ айи ул вушра. Увуз дидкан фу кавуз? Гъадрарин хупарин агърар?

П-пи д и ш а г ъ л и. Гъапиш, чпик куркІри, гъубзури ккадабцІурайиб ву.

І-пи д и ш а г ъ л и. Агъ, гъубхъиш, жан гъадабгъри чпин. Пуч шулайидар чпин жанарна, чпин пулар ву. Я риш, гъаму ихъ Сейранатдин риш хътаъну кІу-райики?

Л е й л а. Фици?! Дурари чпин жигъсарра, шейъ-шюйъра духну, швушван хулаъра дивнайиб, гъаму элгъет йигъан сумчирра апІбанди вуйики.

П-пи д и ш а г ъ л и. Вари гъубхну гъи гвачІнинган. Пагъ, думу шуран да-даин мучІмучІ учвуз гъабхънийиш?!

Л е й л а. Узу му Сейранат акъюллу дишагъли гъисаб дапІнайза аьхир. Хъа я риш, фтин кІуллан вуйкІан? Сеbeb фу ву?

І-пи д и ш а г ъ л и. Узузра, валлагъ, гъеебхъуб вузуз, узу дицдар йишваригъ гъючІврур дарза, учвуз аьгъячвуз. Гъаму имбударитІан артухъдира гвачІин-хя-бяхъ дапІна. 100 агъзур манат рякъ дипна, ужуб палат дубхна, гъизиларра ва-ритІан багъадар. Гъаму кулих гъабхундар кІур. Балин дадаи ккабхърубра, ку-лихра апІударза кІура. Хъа шуран дада Сейранатди гъамци гъапну кІур: «Йиз риш имбудартІан фтин камир ву, узуз гъябкъю йиз Асли-бика, муртдин айтІ айи гъатхубси уърхюрайир, учвюгъна тувну, ади-бедлан шулайиз».

П-пи д и ш а г ъ л и. Сейранатдин мучІмучІ учвуз гъябкънийиш, сарун кке-бехъ. Сифте сар-сарин ушвниъ айиб ипІури гъахъну. Гъи сар-сариз дарпиб-дар-шиб имдар. Аьгъдар, фуну гату дурарин арайиан гъажабгънуш.

Л е й л а. Бахт ву, я жан чи, вари шубар гъулаъ айисдар баяриз, ужудар хи-занариъ ахъна, шубар чпи фукІа кайидар даршра.

І-пи д и ш а г ъ л и. Бахтавар, хъа увуз дугъу фу кІураш аьгъянуз?! Мектеб ккудубкІайиз, чан шубариз, рукаригъян гъюр гъютІюбчвайиз ккеънайи хюр-чабнарси, баяр ккеъну шулу кІур.

П-пи д и ш а г ъ л и. Ву, гъаци ву! Дугъан сарну риш мектеб ккудубкІайизра швуваз гъушундаринхъа? Гъамусра ЗАГС дапІнашра аьгъдар дурарин.

Г ъ я л и м. *(тукандизди кьюбиб хиларра за дапІну учІври)*. Гъо!!! Я шубар, я дустар! Швнуд кьюрдар, швнуд хъадар? Фици вучва, гъапІрачва, аьхюб-бициб вари?

В а р и с а б с и: Ужу ву, жан чве, учву гъапІрачва, Сейран фици ву?

Г ъ я л и м. Уву фуж кІваин апІурава?.. Чала фукІа имиш гъашвакк кким-бубдиъ?

Л е й л а. Фу кІурава, жан чве, уву тув дарпиди, жарарихъна узу сабанра яв арагъи тувур вуйин? Ма, кьюб рюмкатІан мубгъан.

Г ъ я л и м. Гъала лигухъа, жандак ужуйи адариз, сан хялар гъядахъну, хъа-нара хяшил гъабхъну.

І-пи д и ш а г ъ л и. Мубгъан, байкІа, жан чве, диди фу бегъем гъапІнияз?

П-пи д и ш а г ъ л и. Увуз лиг, байкІа! Яв хайир ккундайиш, учу му гафар увуз кІурдайча. Жан гъадабгърияв, гъатІлан бетер ишриву дупну, гъягъюйча.

І-пи д и ш а г ъ л и. Лейлайиз фу вухъа? Мугъаз чан шейъ иша дубшну ккунда.

Л е й л а. МакІан дици саб вахтнара. Мурариз тувайиз йиз шейъ гъубзри. Йисариинди буржар кайиз халкъарик.

Гъ я л и м. Валлагъ, чѳуруб сарира кѳурадарчва. Адабтѳу юрд ебцири чан, ккунди убхѳурайин му узу? Убхѳударза гѳапи йигъан наънан адабхънура адабхѳуру, гагъ гѳаму нѳарсар алахѳуру. Сач магъа 6-7 ваз гѳабхънийиз литѳан ушвник китрибди. Шулдар кѳур ктучѳузу. Кучѳлан гафар ву. Инсанди чав къаст гѳапиш, гакѳвликанра юкѳв ктаѳуру.

(Гѳаму арайиъ Сарухан адахѳуру).

С а р у х а н. Ассаламу аълайкум!

Л е й л а. Вааълайна аълайкумасалам. Къюлаз ккебкѳнайи гатуси ккеъну шулуш кѳурза уву, Сарухан, фужкѳа минди адахѳуруш.

С а р у х а н. Пагъ, узу фуж вуш увуз агъдарвуз. Ихъ къибла Табасарандиъ къюцли ликариинди лицурайидарик узутѳан савадлу, ужуб билиг хъайи кас айиб дар *(Гъялимдихъинди дилигну)*. Гѳаму сар Гъялим ктарди.

П-пи д и ш а гъ л и. Уву дицистар гѳапну кѳури, Гъялимди увуз гѳадабгѳурайиб фукѳара адар.

С а р у х а н. Гѳаму наан айир ву? Яв гѳадабгѳурайиб аш, гѳадабгѳу гъарах! Гъаруриз чан ляхин а. Дишагъли дуркъихъ, чухрайихъ, дабкъру гварахъ духъну ккунду, гъала узу вари ктухурира адарза.

П-пи д и ш а гъ л и. Уву учуз гѳапѳуруш муулупан, ич захаъ айиб ич муччвриз ужуйи агъя.

С а р у х а н. Гъи шлин хал ккидипунчва? Фукъан гъярѳбгънийкѳан учву... Ихъ гъулажвуву гѳапну кѳур, 41 ляхникан дишагълийири 37 ляхинтѳан апѳури имдар кѳури. Хинкѳарра кмиди масу гѳадагъура.

Гъялимди, гѳадабгѳу, путулккайихъ хъимбубра убзру.

Сарун имдар, Лейлайи йиз лимит ккудубкѳну кѳура, хъа учвухъна дугъу гѳамушвахъ шархъил ккапѳри къюридра дахънашра тувурдар. Дарин Лейла? *(улиндар апѳури)*.

Л е й л а. Ав, ав. Увузра сарун чѳяаън ву.

Гъялим удучѳуру, дугъан къяляхъди тмундарра гъягъюру.

П-ПИ АКТ

П-пи шикил

Ахъю хал. Хулан къялаъ яркъу суфра. Суфрайихъ Сарухандин яр-дуст. Багъна – Сарухандин сабпи пенсия гѳафну.

Т а н и ш *(ликри дийигъну)*. Гъи, дустар, ихъ дуст Сарухандин хулаъ шадвал а. Улихънаси ухъу дугъан 60-йис къайд гѳапѳнийхъа, гѳамус думу пенсионер ву, ва йирхъуб ваз хъайизра чан пулра хъубкъну. Убхъуз сагъвал хъайиб ибшри чан. Сагъул, Сарухан!

Гъ я л и м. Жара гаф агъю гѳабхъундар бейнавайиз, убхъуз... Дурубхъарза кѳурайир вуйза. Хъа Сарухансир дуст бадали фици дурубхъди гъузру, агъу вушра дубгъну ккунду.

Къ у тт а й. Уву тамадавал кІул'ин гьадабгъунва, амма гьацІазтІан адми дарва.

Т а н и ш. Артухъ гафар лазим дар, шулугъ гьапІур дакьикъа хьайиз, журум дапІну, утІурккурза. Гьамус ихъ баярин рюгъра ачухъ ибшири. Гьялимди ухъуз саб мяъли апІиди, тувай дугъахъна чан чюнгюр. (*Гьялимди, чюнгрин симарикан те-зенег ктатури, «Магъи-дюлбер» мяъли апІуру. Сеснахъди Суна хулазди учІери*).

Т а н и ш. Гъач, гъач, нач мапІан. Жилири пул гьадабгъурайиз кІури, сарун увура дерккуз шулдар.

С у н а (*аьлхъюб кади*). Эгъ, пул фтиз ву, байкІа, хуйира дирипІру, сагъвал ибшири варитІан. ФукІа ккуни-даккниб айкІан кІури, хълигур вуйза.

Т а н и ш. Учуз ккуниб яв сагъвал, яв аьлхъру маш – мухан лаваш. Гьа-гъа-гъа!

С а р у х а н. Йиз уларин акв, мицистар баяр ихъ хулаъ сарун я дусур, я дудрусур. Мурар бадали ихъ гьаккму датти гьашти убккурза.

Т а н и ш. Яваш, гьялак махъан, вари а, амдруган, узу сес апІидиза, деъ сабан.

С а р у х а н. Дици вуш, хпир, гьаккму ихъ муртайихъан хьадабкнайи гьат-ху пеъ убккурхъа. Закур узу Хъарзайин гафарихъ хьайир дарза: фукІара адай, фукІара хьадай, узуз думу аьгъюр вуйиз, думу Хъарза ву.

Хъ а р з а. Хъа яв гьипІу гьипІур ичІрияв, фу хъаяв мушвахъ? Фила-вуш гьадабгънайи гьаккму шлин къаби хюндин йикк.

Т а н и ш. Му фу ву? Мушваъ тамада адарин, дарш! Гъарди чаз ккуниб апІури гьабхъиш, фици шул? Дусай вари ичв йишвариин. Узб, Къутгай, уву баяриз ички.

Гъ я л и м д и (*чан рюмка гьадабгъури*). Чяаьн, узу сарун убхъдарза, закур ляхнар айиз.

Хъ а р з а. Ляхнар йикІайиз ккудукІрудар дар. Рюмка гьаминди див. Уву къадар ичв хулаъ апІин. Сарухандин арагъи гьайифди вунуз увуз?

Т а н и ш. Гьялим, уву гьадму убхъуруна, дарш убхъударна?

Гьялим. Ваъ, шуладарзухъан.

Т а н и ш. Шуладарш, удучІвну гъарах, анжагъ баяриз саб къатІрануб дип-ну. Къутгай, уву гьапІрава? Уву гьамина ипІуз дуфнайир вуна, дарш убхъуз?!

Къ у тт а й. ИпІузра, убхъузра!

Гъ я л и м. Уву паттар-паттар ишриву, алаф жараринуб ву кІури, чвуг явуб ву, чвукканкъана язухъ апІин. Гъан, гьамсана дубхъну, хулан эйсийиз чугъса-гъул дупну, сарун алдабгъурхъа.

Хъ а р з а. Яваш, Гьялим, ув'ина дурубкъну адар алдабгъуз, мушваъ тамада а. Вагъ!.. Хъа ихъ пеъ?! Я Суна!

С у н а (*хулазди учІери*). Вай! Фу гъарай ву?

Хъ а р з а. Гъарай дар вайгъарай ву. Ихъ пеъ набши?

С у н а. БайкІа, гьамус фу вахт ву? Я кайибра адар пеълик.

Хъ а р з а. Увуз пеълик къюдюхрар кади ккундунуз?!

С у н а. Гьайиф дарзуз, зиквна кІурбартІан дар!

Хъ а р з а. Мугъу фу кІур?! Хъа ич пеълиин хьайир алин, пеълиин шлуб зикв ву.

С а р у х а н. Нубат гъабхъну учвуз! Узу гъягъюрайиган, гъитундайчва. Му хпири учв урккуб къабул апІуру, пеъ убккайиз. Мурта ултІубкъури вердиш гъаши гъакму шлин риш дарин думу?! Дурарин жинс аьгъюб вузуз.

Къ у т т а й. Къаб ражари гъапунзавуз, жинс дигиш апІин, кІури. Хъпехъу-радарва сарун.

Гъ я л и м. Хъюгъну гъамус бикъуз. Алдабгъ, алдабгъ, тамада, меълиб къутккъли хъайиз, гъягъюрхъа хулариз. *(Гъаму арайиъ телефондин сес шулу).*

Къ у т т а й *(телефон ибахъ хъиври).* Гъай, фу хабар ву? Хюнди кІари хъа апІри! Узу ганабаб вуйин?.. Узухъди гъялалди ушв гъибтуз гъит! Убхъурза!!! Гъюлер учІвхурза!!! Узу бизар мапІан, гъулаъ юкъур-хъур маларин духтур а, гъавайиди гъюкуматдин пул гъадабгъурайи... дуфну кадабгъри, *(къябкъну, телефон жибдиъ иври).*

Т а н и ш. Яваш, Гъялим, сабси дусдар сабси гъудужвурхъа. Убз, Къуттай, ухъуз фукІа имиш.

Гъ я л и м. Явуб даруган, увура фукъан мерд вудава. Сарун пиян духънаву, ичв хулаз гъягъюз шулдарвухъан.

Т а н и ш. Хъа думу гъаз убгъурайиб ву? Пиян хъуз... Узхъан шулдарш гъягъюз, уву хъади гъарах. Сабан ухъуз сабсан мяъли апІин.

Гъялимди, хабахъ чюнгюр хъивну, мяъли ккебгъру.

Ригъ алабхъну мучІу шайиз
Аку хядар айи дюн'я.
Ургуд йисан юкІв улубкъну,
Ккуни дарман дархъи дюн'я.
Аъжаб дубхъна дюн'я чру,
Чюллер ацІна кюкди уъру.
Я тай адру, я яр адру
Бахтсуз вуйи, жигъил уьмур.
Амдар вахтар, йифар ургъру,
Дуфна жакъвар, мукъмар апІру.
Я чІал аьгъдру, я мелз адру,
Бахтсуз вуйи жигъил уьмур.
Дудургнада дифар кІару,
Дуфна гъамус йигъар бахтлу.
Я нивкІ хътру, я юкІв хътру,
Бахтсуз вуйи, жигъил уьмур!

С а р у х а н. Пагъ! Накъвдиъ айири, кІул за дапІну, убхърусдар гафар ву. Гъибт дурубхъди фици гъибтгруш уву магъа.

Гъ я л и м. Гъамус узуз ихтияр чавай. Узу сарун гъягъюрза.

Хъ а р з а. Гъаму шли дидисна, баяр, гъягъюруш гъарах, гъатмагъа раккнар.

Гъ я л и м. Яв лепйир гизаф ярхлаз гъягъюрайи гъял ву, дурар арабир, гъар-зарихъ йивури, къяляхъра хътаркуру, Хъарза!

(«Бахтлу ишири» дупну, Гъялим гъягъюру. Дугъахъди Танишира, Къуттайра удучІвур).

2-пи шикил

Т у к а н. Лейла ва кьор дишагъли лавкайихъ чай убхъури дийигъна, фиткан-вуш улхура.

Л е й л а. Дугъу гъадабгънайиб саб бала ву, душманди. Улихъна йигъан Суна дуфну узухъди элегна. Арагъи мутуван, кѳури. Узу гъапѳа? Узу шейъ масу тувуз хурайиб вуйиз, узуз жара гъюру йишв адариз. Узу тутрувиш, жара йишв'ан гъадабгъиди. Хъа ахъючѳа зарар гъабхъникѳан?

І-пи д и ш а г ѳ л и. Зарарнан баладай, байкѳа, касиб Суна гъурччвну. Хилра хабахъ хъивну, чпин абиндарихъинди гъягъюрайи гъачѳвнинган.

Л е й л а. Наан гъубхъну дугъу?

ІІ-пи д и ш а г ѳ л и. Саруханди улихънаси пенсияйин пул гъадабгъну, гъадму жибкѳурча кѳури, дугъан хулаъ деъну.

Л е й л а. Ички узхъан гъубхундар, гъафнийишра, туврира дайза.

І-пи д и ш а г ѳ л и. Гъачѳнин, кѳари хъапѳну гъушуриз, Севдетдикан гъеебхъунзуз. Думу дурарин гъунши ву ахъир. Хялар гъягъбан къяляхъ, улюбхну кѳур, пюсюк. Чаз гъачѳнин гъяркъюнзуз кѳур, дюргънайи гъабар, астакнар, улдарин гюзгѳир, тийнар, гвар гъяатдин къялазди гатѳабхъна кѳур. Хиял-бирмиш апѳин, мушв террористари ккидипну. Дурар вари жвартѳ ву, касиб Суниз гизаф уцѳру дапѳнайи гъял ву.

Л е й л а. Дугъкан чаз жилир даршлуб дугъаз агъяйи, гъузузб вуйи чан гъатму ражари гъушурихъ.

ІІ-пи д и ш а г ѳ л и. Ихъ ара ву. Гъаму Суна фит'ин гъяйранди гъузнайир ву гъадгъахъ? Баяр а гъатшвариъ, душну дусри.

Г ѳ я л и м (*тукандиъ учѳери*). Гъо!!! Узутѳан учву ухди пахмани апѳуз хъуркъунчваки! Ча, Лейла, саб! Ая-я-я... Жандак ужи адар, сан гъярамзадѳирихъ хъахъунзу.

І-пи д и ш а г ѳ л и. Я кас, увура гъациб ккундайир вува.

Г ѳ я л и м. Макѳана. Узу гъацир вуйин? (*Дугъу рюмка убхъуради, Хъарза учѳери*).

Х ѳ а р з а. Гъачѳнин ухди жара пише хътарнухъ, Гъялим? Дарш яв дерди бегъем гъабшихъантина, жарарин гъайгъушнаъ адарна?! Яв дуст Саруханди чан хпир утѳурккнѳу. Узб саб, къан шулайиз!

Г ѳ я л и м. Уву къараъ арсриву! Яв къан гъаму рюмкайиз шулайиб вуяв! Гъаз утѳурккнѳу? Яв фигъил гъяшалав, угъраш?!

Х ѳ а р з а. Увуз гъябкъюндайнуз? Улихъна ипѳруб аьбкъин кѳурайи, хъа Сунайи хурадайи. Жилири гъапиб дарапѳру хпир гъитну гъаз ву? Хпирин дарман думу утѳурккуб ву. Дурар гъаму ахъниъ ирчру чарчарси кми-кмиди гъюдюхну ккундайиб ву. Узб, батихайир, узбруш!

Л е й л а. Гизаф аьр адру адми вува! Я риш, хпир вуйиш, гъапѳуйкѳан уву?

Х ѳ а р з а. Аьр фу ву? Татар жвуву гъапну кѳур: «Меним аьр пейлесан, мен аьдамедем чхитгы».

Г ѳ я л и м. Ари гъадму увусдариз кѳурайиб ву. Анжагъ дюзди йип «Узу аьрнаан адахъунзу, узуз аьрну гъапѳрухъа».

І-пи д и ш а г ь л и. Я риш, гъач гъягъюрхъа, хъана гъамина гъадму Сарух кІуруб адабхъайиз.

ІІ-пи д и ш а г ь л и. Дийигъ, гъамусди хъуркъди, гъаму йиз ушвнихъ хъа-йидарикан саб-къюб кІуза ужуз хуйиз. (*Гъаму арайиъ, хилра илдибтІну, Сарухан тукандизди учІеру*).

С а р у х а н. Ассаламу аъляйкум, жямаят! (*Сес ададабхъди вари дугъахъинди лигуру*). Узу салам тувнийза аъхир.

Г ь я л и м. Салам инсанди тувруб ву, хъа увук инсанвалин лишнар ктарвук.

С а р у х а н. Гъарган тягънийир мивана, дуст.

Л е й л а. Хлиз гъапІнияз, гюлле, яманди илдибтІнава аъхир.

С а р у х а н. Гъаму фу апІурайиган, фу гъабхънийиз.

ІІ-пи д и ш а г ь л и. Яда, фу гъабхънийав? Улдарин гюзгйир чархъурайиган, гъадабтІнияз. Учуз аьгъдру мисал апІурана? Яв гъяат кІулди мягълайиндариз дьабкъна. (*Сарухан кІуру-даркІрубдихъ аьжуз гъаши*).

Х ь а р з а. Инкар йици мидийигъан, йип вари кайибси! Уву жилирисиб ляхин дапІнава! Узб, яда, саб йиз дустраз!

ІІ-пи д и ш а г ь л и. Парчйир увура ишриву, яв дустра! Намусузар! Учү ич фуниъ агъу убзурча, хъа хуландар бизар апІурча!!! Уву гъадму хулаз саб рубкъан гъабхир вуна?! Фу гъапІур вува баяриз, шубариз?! Гъайиф вуйкІан дурар явдар кІуз?!

Л е й л а. Валлагъ, дюз кІурава. Гъатму ражну гъергну гъушу Суна узу гужниинди хъади гъафунза.

Х ь а р з а. Фу гъергну гъушур? Суна, магъа узура гъадушвахъ хъади, алдабгъну нюкягъ, утІурккур ву! Гъергну гъушну! Узб, бай Гъалим, агъу мапІан!

Т а н и ш (*раккнариан учІери*). Я хал авадан хъуз ужудар, учвуз йишвну нивкІ гъюрадарин, Лейлайн туканди арагъи имиди?

І-пи д и ш а г ь л и. Я кас, гъаддиз ккилигурайир вува увура, фасикъ! Вагъ, му куртка гъапІруб вуяв? Уву, пул тувну, гъададабгъруб аьгъайиз.

Т а н и ш. Гъатму йигъан гъафи язнайи дипну гъушуб ву, чаз бицІиб ву кІури.

Г ь я л и м. Му гюлдиз наънан абхънура абхъру. Я абиндарикан, я швувандарикан фукІа ктрубкІрайир сар узутІан адар. Къибла Кавказдиъ йигъну акв апІури гъилицишра.

Х ь а р з а. Узб гъадгъаз саб цІадал. Куртка дугъу гъагъарай гъапІишра дижрибкІруб узуз ригъ али йигъси аьгъязуз.

ІІ-пи д и ш а г ь л и. Я ички убхъуз халкъ дапІнайи бейгъуш, сабан уву дапІнайи ляхнихъан нач апІин, я халкъарин хулар ккидирчурайи бикънакъ!

Л е й л а. Учву шлиз фу кІурачва? Даждилан хъюрар алдагъну, пирпйир иливну кІури, дидкан гъайван шулинхъа?!

І-пи д и ш а г ь л и. Гъач, я риш, гъамлин удучвнукъан гъягъюрхъа, гъамрар дьярякъри узуз. Увура фужарин тай духънава, байкІа Гъалим?

Г ь я л и м. Уф-ф-ф!!! Жвуван пул туври, жвуван жан пуч апІурайи адми шулинхъа (*чан кІулик тІуб кучри. Дишагълийир удучІвну гъягъюру*).

Т а н и ш. Ари гъамци сарун. Ухди апІрубдин къан апІури дийигъна. Дубс, Лейла, гъамрариз саб ужуб арагъи. Думу яв, йирхъцІуриз хури, варжна къабдиз туврайи самопал ваъ. Пулра хъазухъ...

Л е й л а. Увуз гъаму Хъарзизна, Сарухиз фициб гъвиш, фу вувуз?

С а р у х а н. Пугулкка жараб, кьимат жараб ву гъапну кІури, думу вари саб ву. Тму ражну гъулаз гъафи, гъадму коньяк апІру заводдиъ ляхин апІурайи ич мирасдин бали кІурайи, валлагъ, птулккйир жарадар, этикеткйир жарадар вушра, вари саб цистернайиан убзрайиб ву кІури.

Гъ я л и м. Уву начра дарди гафарра апІурана?!

С а р у х а н. Фу гъабхъну, гъей?! Гафар дарапІуз, узук аьйиб кайин? Хиял апІин, хпир утІурккур сар узутІан дар.

Л е й л а. Я намусуз. Уву хпир утІурккунза макІан, яв хпир чав гьергну гъушну!

Гъ я л и м. Уву мугъаз фу кІурава?! Мугъаз намус, ягъ фтиз кІурушра аьгъдар. Гъаму увухъди убхъурайи узурна намусуз вуза! Гъубхъиган, учву апІру-дарсдар апІуйиш, узу уьлкан ктучІвуйза! Жилариз зивриву!

С а р у х а н *(яваидиси)*. Хъа му гъаз апІура, гъаз масу тувра?

Гъ я л и м. АпІуз, яракъра апІура. Гъадмура, ичкира, тембекура аьгъяди, къадарнаъди ишлетмиш дапІну ккунду. Увузси, узузра, Хъарзизра, тмунуризра думу лазим шейъ дар *(телефондин сес)*.

Л е й л а *(ибахъ телефон хъиври)*. Алло! Гъай! Фуж ву? Вайгъарай! Думу гъарзсир адми дайин байкІа? Гъюраза, ибшри, ибшри *(телефон хъябкъру)*. Аьлихан гъакІну кІур.

Т а н и ш. Фици?! Накъ узун дугъу саб къатІра сикин гъапІунча аьхир.

Гъ я л и м. Ари гъамус апІури дус! Магъа убхърубдик кайиб!

Л е й л а *(ишурици)*. Дих дапІнайир ич гъунши ву, дубхъну дахъур, гвачІнин гъудужвундар кІур.

Хъ а р з а. Мураризра гъибихъну багъна. Жиларикан гъакІиш, дубхъну гъакІир ву, хупарикан гъакІиш – жилирин дердер уьргъбу. Убз, ихъ дустран сагълугънаан саб варжсан дийигъну убхъурхъа!

Гъ я л и м. Уф-ф-ф!!! Йиз жандик сарун литІан даршул... *(Тукандиан удучІевуру. Чпин рюмкйир дурхъну, кІулик тІубарра кучри, тмундарра гъягъюру)*.

Литература йити
Кримики

Тарих
Улас

Шюшеханум Керимовайин

60 йисандин юбилейиз бахш вуди

«ГЪАДАБГЪИДИ ЙИЗ КИТАБРА ШЛИ-ВУШ ХЛИЗ...»

Цци, 2020-пи йисан, табасаран шаир Шюшеханум Керимова бабкан духъну 60 йис шула. Думу, табасаран поэзияийъ намуслуди лихурайи, багъри литература цийи темйириинди девлетлу, аьдати темйир цийи гьенгариинди яркъу аплурайи ва чан хусуси жилгъайиъди гъягъюрайи авторарикан сар ву.

Шюшеханум Керимова 1960-пи йисан 19-пи мартдиъ Табасаран райондин Вечрикк гъулаъ бабкан гъахъну. 1977-пи йисан, Курккарин къялан мектебдин 9-пи класс ккудубкІну, дугъу чан уьмур мялимвалин пишейихъди аьлакьалу аплуз къаст дивну. Буйнагъск шагърин педучилищейиъ дурхну, жигъил пишекар 1981-пи йисан багъри райондин мектебарийъ ккергъбан классариз дарсар кивру мялимди гъилихну.

Къисматну Ш. Керимова 1984-пи йисхъан мина Воронеж шагъриз, хъасин Белгородский областдин Грайворонский райондин Козинка кІуру гъулаз гъухну. Мушваъра дугъу ерли къялан мектебдиъ мялимвалин пише давам гъапІну. Гъацира 1991-пи йисан Воронеж шагърин гъюкуматдин университетдин тарихнан факультет ккудубкІну.

Ш. Керимовайи табасаран журналистикайиъра чан шил гъибтну. Думу 2015-2019-пи йисари республикаийн «Табасарандин нулар» газатдин мухбирди гъилихну.

Поэзияийн сюгърин къувват, инсандин кІваз ва фагъмиз марцци гафну тувру тясир учІруди гъисс апІру Шюшеханумди мектебдиъ урхури имидитІан шиърар дикІбаъ чан удукъувалар ахтармиш аплуз хъюгъну. Дугъан сабпи шиърарихъди поэзияийн юкІв алидар «Табасарандин нулар» газатдин, «Дагъустан дишагъли» ва «Литератураийн Табасаран» журналарин машарийъ таниш гъахъну. Къяляхънаси жигъил шаирин эсерар табасаран поэзияийн антологийиъ, 9-пи классдиъ вуйи китабдиъ чап гъапІну.

Ш. Керимовайин шиърар урус ва азербайжан чІаларизра илтІикІна. Белгородский областдин шаирар Евгений Дубравныйди ва Жанна Бондаренкойи таржума дапІну, дулар «Белгороддин хабрар», «Багъри юрд» кІуру газатарийъ, «Чирагъ» журналийъ, дидлан савайи, «Дербентдин шаирар» кІуру китабдиъ, азербайжан чІалниинди удубчІвурайи «Азад къалам» газатдиъ, «Хазан» кІуру журналийъ чап гъапІну.

Гъийин йигъаз шаирин къалмиккан юкъуб шиърарин гъварч ккудучІвну. Сабпи шиърарин китаб – «Шубуб цІаблин укл» – 2010-пи йисан, къюбпи гъварч – «КкудудубкІру мяъли» – 2011-пи йисан чапдиан удучІвну. Аьхиримжи къюд йисандин арайиъ Ш. Керимовайи къюбсан китаб адагъну – бицІидариз дибикІнайи «Бахтлу бицІивахт» (2019-пи й.) ва гъядягъю ва саб жерге цийи эсерарикан, хъа гъацира автори чан юкІв али урус, дагъустан ва азербайжан

шаирарин табасаран чІалназ таржума дапІнайи эсерарикан ибарат вуйи «Юрдарин ниар» кІуру китаб (2020-пи й.)

Ш. Керимовайин поэзияйин асас тема – ватандин тема ву. Му гафнаъ авториз гьам багъри Вечрикк гьул, гьам жвуван ккуни юрд Табасаран, гьам чаз кьюбпи ватан гьабхьи «дюзенарин юрд» – Белгородский область, гьамсан вари Урусат саГи духьна. Гизафси ватандикан вуйи шиърар шаири гьурабатдиъ айиган гьидикІдар ву, ва дурар урхруган, авторин гьахи макандихьна вуйи ялавлу ккунивал, кІваз масан вуйи йишварихьан ярхла айивалиан арайиз дуннайи дарихмиш'вал, сабсан ражари таниш рихариъди гьягъюз, гьулан хурагар дадмиш апІуз, биЦидихьантина кьабул вуйи аьдатар ва ляхнар тамам апІуз айи гьизгьин гьевес гьисс апІуз шулу.

Учв ватандихьан ярхлаъ ашра, абйирин макан шаирин кІваан адаб-гьурадар: гьар йишвну нивкІукди дугъу багъри юрдарин ниар гьисс апІура, дугъаз ккуру жилгъйир ва Вечриккарин вичун машгьур багъар рякьюра («Вечрикк»).

Авторин чан цІарариъ ккуни гьулан гьяйбатлу сурат тувра:

**Дагъ... хьана дагъ. Швнуб-саб
Жерге дагъларин,
Багъ... хьана багъ... балгура
Гьул дурари...
Хилин гагънининси
Али таблицин
Йиз гьул – гьала...
Гьар вахтна шулва кІваин... («Гьул – гьала»)**

Урусатдин тмуну пІипнаъ яшамиш шулайишаирин эсерарин цІарариан дагълу юрдахъ тамарзувал, думу цІигалди ккунивал, юкІв гьарган багъри гьулаъ айивал рякьюру:

**Юрдарин ихъ тІуркІурахьиди хифар,
КацІри ихъси баяр-шубарин хилар.
ЧІатху мархъли чан мукъмар йивурашул,
Шли-вуш укІан афрар аркІурашул.**

**Шли-вуш китІрашул халчик сабни гугар,
Шли-вуш абЦІри ашул кІурмикк рукъан гвар.**

**Шли-вуш уч апІурашул кІару миар,
Азуз гьюри ярхлаъ юрдарин ниар («Юрдарин ниар»).**

Авторин фагъум байхвахтан ва жигьилвалин кІваин апІбари йисирвализ дибисна, багъри жилихъди вуйи чІиви аьлакьайи шаир деетурадар – «гьюрхнайирси аза гьузну дагълариъ, Лик кубкІу йишв апІуз ккунди хабаъра» («КІваин шули»); дугъхьан гьулан аьтрафариин али йирси булагъдин мичІли шид ва дидин тІяаьм гьархуз шулдар: кми-кмиди нивкІукди рякьюру учв, «марци шид убзну, каркар кІвантІарин багахъ» апІури («Йирси булагъ»).

Шаири учв, фикрариъди багъри гъулаъ, Табасарандиъ айир, хяр гъибт-ну, зазаригъ гъюбчІвру гъютІграхъмихъди тевра ва, гъулаз хялишди гъафи чан кІван суза риторикайин суалихъди ашкар апІура: «Фици гъитза хъана йиз багъри юрдар, Наан ашра, кІваан удручІврудар?»

Ватандин сяргъятарин айтІ автори Вечрикк гъулси, «тарихдин гюмбет – ургур чвуччвун гъала», «гъарган гъялакди айи Рубас нир», «сюгъорлу Дюрхъ», Хючна гъул – «меркез узуз айи адру» («Хючна»), учв хъуд йисан яшамиш гъахъи Дербент шагъур («Кюгъне Дербент», «Дербентдиъ сюгърин», «Багъри шагъур»), гъарган лепйирин мукъам йивру Каспий гъюл тІаъра.

Амма, бабан ватандихъна вуйи мюгъюббатдихъди сабси, авторин кІваъ чаз цІйи макан гъабхъи «дюзен юрдарихъна» вуйи ккунишнура ахъю йишв дибисна:

**Сабурлу дюзендин нирар,
Къисматнаъра учІву юрдар.
Дюзендин жил, йиз хал али,
Къюбпи ватан, узу айи...
Увухъна юкІв зигурайиз,
Дярябкъди къара гъюрдариз («Таниш юрдар»);**

**ГъубкІрадаруз яв лизишин, марцишин,
Къабул вушра къибла юрднан манишин.
Гъацира, сикин хас'ят хъайи нирра,
Гъалабулугъ'валихъан азад апІру... («Къарнийирин юрд»).**

Авториз къюбиб – дагълу ва дюзен – ватанарра сабси ккунду, дугъу чан маканарин арайиъ фаркъвалар агурадар, аьксиди, дюзендин умун табиаетди, наратдин ва мюрхюн гъарарин яркварари дагълу уьлке кІваин апІура ва жандиз, багъри юрдниси, къувват тувра. Чан къисмат разивалиинди къабул гъапІу автори бикІура:

**Вердишра гъахъунза ярхла юрдариъ,
Вушра узу риш дагъларин» («Дагъларин риш»)**

Дупну ккундуки, табасаран фольклориъ ва литературайиъ тасдикъ дубхънайи гъурабатдихъна вуйи рафтар (думу кІваз аьзаб тувру, гизаф даккни ва гъамлу йишвси улупури гъахъну, хъа эсерарин игит учв багъри ругарихъ мягърум гъапІу къисматназ къаршу шуйи) Ш. Керимовайи чан яратмишариъ дигиш апІура: гъурабатдикан къюбпи ватан дубхъна, лирикайин игитри учв багъри юрдариан гъурабатдиз гъахи къисмат баркаллуди къабул апІура.

Аьхиримжи китабдиъ автори чан ватан неинки бици гъул, багъри Табасаран, Белгородский область, хъа гъацира вари Урусат вуйиб субут апІура:

**Йиз Урусат! Йиз гирами Урусат («Йиз Урусат»);
Йиз Урусат! Мюрхюн гъарарин Ватан...
Ватан багъри! Дярябкъри увуз чІуруб,**

**Бабан дердси, яв дердра вузуз учІвруб («Йиз Ватан»);
Дагъларий, дюзендиъ, галиъ, гьар йишваъ
Гьибгъразуз айиганси багъри гьулаъ» («УчІвунза рякъюъ»).**

Ватандиз бахш дапІнайи шиърариъ Табасарандин гюрчег табиаътдикан вуйи цІарарра гизаф алахьуру. Табиаътдин рякъбарин шикиллувал за апІбан бадали, автори жюрбежюр художествойин алатар ишлетмиш апІура – уткан ва аьдати дару ташбигъар, метафорийр, эпитетар, поэзияйин синтаксисдин дакъатар – дурари Ш. Керимовойин поэзияйин устадвал субут апІура:

**Арсран гьибарси а ахъри
Жангар зав’ан цІадлар мархълин («Ккуни юрд»);**

**Лизи ургмикк жин шула гьул,
Зав’инра ал диф-гъаравул («Дада деъна, кІваин хури...»)**

**Хьадси манибра шулу чвул,
Балгруган нураи гьатху.
Заргри ляхин гьапІси, яркур
АлабцІган кепккари чІатху («Гъизилин чвул»);**

**ГъеебцІну йиф. КІваъ убчІвну миж,
Хяраъ кІуруш, кюкйирин лиж («Хьадукар»);**

**Ригъ. Мани микІ. Табиаът чру...
Лизи, ал кюкйир’ин вичун
Дубхъна гьайран ппазипенди,
Арфарси укІар’ин гьинжи («Хьадукран йигъ») ва гь.ж.**

Шаирин яратмишариъ лайикълу йишв дадайин назук образдира дибисна. Дупну ккундуки, дадайин тема табасаран поэзияйиъ лап яркъуди тарабгъна-йиб, бикІрудари ахю гьюрматниинди ккатІабццурайиб ву. Ш. Керимовойи яратмиш апІурайи дадайин суратнан тафавутлувалин лишанси улупуз шулу дадайин (бабан) гизаф гъилиху хилар ва имшагъ, гъяни улар. Мисалназ, рягъ-матдиз душнайи баб кІваин апІури, Керимовойин лирикайин игитри дугъан гьюдли хилар, манишнахъди ацІнайи улар, малайикдинубдиз ухшар вуйи хасият кІваина хура («Йиз ахю баб»).

Дадайихъан ярхлаъ яшамиш шулайи шуран варитІан азгар хиял – гьулаз дуфну, багъри касдин улариз лигуб ву, фицики дадайин «мани лигбу, хьадукруси» юкІв шад апІуру къадарсуз («БицІиганси, узу хаблан...»).

Дадайиз бахш дапІнайи чан шиърари Ш. Керимовойи табасаран поэзияйиъ яратмиш дапІнайи дадайин уьмуми суратназ цІийи рангар хура, цІийи тавар тувра, ягъурлуди гьидихъу цІийи лишнарихъди думу девлетлу ва цІалцІам апІура. Инанмишди пуз шулуки, табасаран поэзияйиъ дадайикан гьийиз му жюрейиинди сарира гьибикІундар:

**Дернин уьлин ициб ний гьюри азуз
Гьюра сикинвал дибрихьу хилархьан («Дадаин хилар»).**

«Уьлин ициб ний гьюри хилар» – автори гьаму художествойин деталь ишлетмиш апІувалиинди дадаин тамам, ккудубкІу художествойин образ яратмиш апІура, хизан бадали думу чан уьмур сарф апІуз гьязур вуйиваликан, гьаммишан ккудудукІру гьайгьушнариь айиваликан кІура.

Магьа сабсан уткан ва чаь дерин мяна айи ташбигь:

**Завуь кархьну айи
Жвилли хьадарси,
Дадаин машнак тІюхьяр
Артухь духьна («Дада духьна кьаби»).**

«Дадаиз зенг» шиьриь дада улихьгандин саламат уьмрин, гьуландарин чиб-чпихьна вуйи, хьа гьи марцциди дубграи гьюрматнан, яшайишдин шадвалин, сатІивалин шагьидси, думу «чІиви вахтарин» яснаь айи вакилси улупна. Мушваьра дадаин сурат саб жерге художествойин алатарин кюмекниинди ачмиш дапІна: «дивандиин деьна дада, хьаьри сюбюгьнар лизи», «кка фикрарикк», «дадаин гафарихь хьа нугьат пашман» ва гь. ж.

Ш. Керимоваинпоззияийь яратмиш дапІнайи дадаин уьмуми образ гизаф кІварар алиб ву – думу дявдин вахтариь гизаф аьзабар гьизигу, гаш'валиан бицІиди имиди гьийиху гьардшарин хажалатну ккагьнайи набалугь ришси («Дявдин йисар), хизандиз марццарихь утан лавшар ккахьрайи бахтлу жигьил кейваниси («КІваин илмийиз»), кьадарсуз лихбу «аман имдру ликара зяиф духьнайи», ярхла юрдарихь айи шуран кьисматнахьан юкІв убгурайи яшлу дишагьлиси («Дадаин нивгьар»), аьхиратдиз гьягьюрайи ужудар аьдатарин чІиви ва аьхиримжи гюзюрс («Дадаиз зенг»), юкІв кабаб дубхьнайи, дявдиь гьийиху баярин дерди зигурайи фагьирси («Гьамлу дада») улупна.

Ш. Керимова чан яратмиш апІбариь кми-кмиди мягьюббатнан лирикаийхьна илтІикІуру. Табасаран шаир Сувайнат Кюребеговайи гьапиганси, «шаирин мягьюббат саспиган дагьси мягькамубра, саспиган убгурайи мухриь айи сесси назукубра шулу, амма думу чру укІариин али чигси, гьарган марцциб ву»:

**Даркьван кюкдин ухшар кайи сабни гьисс,
КІваь абхьруган вуйиз йициІиургуд йис («Ашкар ибши
ккундуш, вари аьламдиз...»).**

Набалугь йисари арайиз гьафи марцци, «ригьси аку» гьисснан кьувват шаирин лирикаийн игитри, гизаф йисар улдучІвнушра, зяиф хьуз гьибтрадар:

**Сарун уьмриь хабар
Дархьишра увкан,
Гьузидива гьаргандиз
Йиз кІваинра...
Хиял апІин, хьава гьарган
Багахь йиз («Жин гьабхьну ригь»).**

Сабпи мюгьюоббатнан бахтлу геренар улдучІвну, гизаф йисар духьнашра, лирикайин игитрин «жигьилганси ими юкІв гьийин йигъаз, Гьиссан ялавну ивну хилариъ саз» («Узхьанра гьедрерхди...»). Хъа йисарилан ккунирхьди хабарсузди алахъган, даабхнайи мюгьюоббатнан ялав цІийикІултІан чІиви шула:

**Вушра хиял, юкІв хьибдар пну сикинсуз,
Йишвну гъягъюз гъабхьундайзухъан нивкІуз.
А хьюгъри йиз кІваъра адаршвуз кюкйир,
Ашкар хьибган яв кІваъ узу гъузнайиб («Гьебгу бахт»)**

Ккунир дяркьру йигъариз шаири «ригъ адрудар», «мяна дубгну айидар», «кІвак хлинцар кадрудар», манишин фу вуш агъдрудар» кІура, ккунир адру дюн'я дугъаз «мичІлиб ва мучІуб» ву:

**Узу лицру хярариъ кюкйир адар,
Завуъра хядар рякьюри имдарзуз.
Хъадариканра духьну азуз кьюрдар («Узу лицру хярариъ
кюкйир адар...»).**

Ш.Керимовайин мюгьюоббатнан лирикайин игит ккунир бадали кІван вари манишин тувуз, уьмур, шамси ерцІури, сарф апІуз гъязур ву:

**Шулза увуз четир, сел убгъру йигъан,
Шулза сирин, манишну уржру вахтна.
МучІу вахтна шамра шул увуз узкан... (УчІвунза йиз
кІваъ...»),**

учв дюн'яйин фуну кІакІнаъ ашра, хъуркьуз гъязур ву:

**КІваин духьну, нагагъ узу, ккун гъабхьиш рякьюз,
Ярхла ву, дар... дарпиди гьич, учІварза рякьюъ («КІваин
гъахьиш, нагагъ узу...»).**

Ш.Керимовайин лирикайин игитрин мюгьюоббатнан деринвал ва марццивал, кІваъ убчІву гьиссназ дугъан вафалувал, ккунир бадали вари гъурбан апІуз гъязур вуйивал дугъу йисариинди ккунирин сурат кІваъ уьбхюрайивалиан агъю шула. Амма дугъу ккунириз жарарихьди уьмур гъапІуз манигъвал апІурадар:

**Увуз манигъвал дарапІру, марцци гьисс,
КІваъ уьбхюри, гъаъри аза швнуд сад йис («Яв шикил»);
Йихъ яшамиш, наан ашра, йиз ккунир,
Фуж хъашра яв багахъ, ялгъузди вушра («Йихъ яшамиш»).**

Дугъаз, чан ккунир наан-вуш айивали, учв дугъаз къисмат духънадаршра, къадарсуз шадвал ва умудлуди яшамиш хъуз къувват тувра:

**Ялгъуз уву аливали му жил'ин
Чивиди гъузназа, ил хътабгъураза («Саб жил'ин
лицурахъ»).**

Гъаддихъди сабси Ш.Керимовайин мюгъюббатнан лирикайин игит аьдати, чИви дишагъли ву, дугъазра хъюлар апІуз, чаз гиран дубхънайивал улупуз аьгъя. Чан мюгъюббатназ кучІал гъапІу, учв гъарган ялгъузди гъиту ккунирихъна илтІикІну, дугъу чан «нивкІариъра муучІван» кІура («Азад йихъ»), чав дугъахъди вуйи вари аьлакыйир чІюргъруваликан хабар дебккра: «бисидарза сарун гъичра му яв хил...» («ФукІа хури имдар узуз ахсрари»).

Ш.Керимовайи чан мюгъюббатнан лирикайиъ табасаран халкъдин мюгъюббатнан бендариъ ва сумчрин мяълийириъ яркъуди алахъру художествойин алатар ишлетмиш апІура.

Мисалназ, фольклориан дүфнайи ва шаири кми-кмиди ишлетмиш апІурайи саягъ (прием) – психологияйин гъушавал ву, яна табиаьтдин шиклар, гъенгар, аьгъвалатар инсандин гъиссарихъди, рафтарихъди, гъяракатарихъди тархъувал, тевувал. Фольклорин эсерариъ сифте табиаьтдин шикил, хъасин инсандин кІван гъисс ачмиш апІури шулу, месела:

**Багъдиъ айи вичун гъарар,
Вари дугІну, къюбтІан имдар.
ЮкІв улубкъдар вари душну,
Ухъу къюрид – къюртІан имдар.**

Гъаму гъушавалин къайда Ш. Керимовайин «Мишмишин гъар» шиъриъра ишлетмиш дапІна:

**Адабшвури а унчІвикк мишмишин гъар,
Лизи, ал рангари швушвси дабалгна.
УнчІвин чарчнусаира балгура йиз хал,
ГъачІарккури назук кюлер узухъна.**

**Чиви шуйкІан кІваъ даахнайи гъиссар?
ДихъуйкІан узуз хъадукра ккуни яр?
Пашман вахтна гъудрутІру йиз кІван симар
Вижна кадруганси ашра ккебехъну.**

Шиъриъ кюкю адабшвурайи мишмишин гъар шаири чан мюгъюббатнахъди тевра – цІийикІултІан адашвуйкІан назук гъиссар?

«Галин табиаьт» шиъриъра автори сифте ригъди «дубцнайи руг, ерццнайи кюкйирна къалар», «цІару дубхънайи» жилин шиклар тувра, хъасин чан гъиссарихъна илтІикІура:

**Му табиат, ккилибгурай мархълиз,
Увуз ккилигру узуси гьибгъразуз.**

Чан мюгъюббатнан лирикайиъ Ш.Керимовайи мюгъюббатнан сюгъюрлу къувватназ табигъ духънайи жигъиларин аьгъвалра табиатдин жюрбежюр гъяларихъди, ташбигъар ишлетмиш апІури, тевра. Гъаци, «Жин гъабхъну ригъ» шиъриъ тазади арайиз дуфнайи ккунивалин гъиссар аку ригъдихъди, хъа мюгъюббатназ манигъ валар апІурайи гъядисйир дифарихъди тевра:

**Цару дифариккан ккудубчІвруси ригъ,
Увкан вуйи хиял убчІвниз фикрариъ («Набалугъ кІван
гъисс»);**

Ккунирихъди сатІиди уьмур ккабалгуз миж ктабтІу лирикайин игитри чан уьмрикан гъамци кІура:

**Саб сабдиз ухшар
Вуйи йиз йигъариъ
Имдар ригъар. Дурар
Вуйиз царудар («Дубгниз мижра...»);**

Къисматну жара гъапІу юкІв улубкънайидар ригъдихъдина вазлихъди («Дубгуз дакни мюгъюббат»), хъа ккунивал амдру юкІв «ничхрар амдру йирси мукъахъди» тевра («Ккундарзуз фукІа»).

Чан яратмишариъ Ш. Керимовайи аьхирижи йисари жямаябтлугъ уьмриъ мюгъкамди учІвнайи жюрбежюр нукъсанвалар тянкъид апІура. Шаирин кІваз аьхю дерд улихъган дагълуйириз хас дару гъиллигъ – ички убхъувал – гъи гъам гъуларий, гъам шагърариъ яркъуди тарабгънайивали тувра:

**Кафарийиъси къиблайиъ убхъура,
Убхъруб гатІабхъуз гъубкІрадар къувватра («Мубхъанай»).**

Ичкийин зарарнакан вуйи шиърарин гъарсаб царнаан, кюлфетдин кІулиъ айи жилири пиянискавалиъ кІул ипну, хизандин игътияжариз фикир тутруврайивали, ккудудукІру гъалмагълари инжик дапІнайи дишагълийирин кІван сузйир ерхъура. Магъа чан жилир кІул ан адаурайи душмнихъди вуйи дявдиъ магълуб гъахъи хпирин къувватсуз гъарай:

**Хизан? Даршиш арагъ?» – увуз кІуруган,
Игитриси гъадабгъуйва истикан («Уву дайна кІубан
жигъил улихъган»).**

Магъа учв дишагъли ва дада вуйи ва вари табасаран дадйирин ва хпарин кІваъ айи аьзаб гъисс апІурайи Ш.Керимовайин гъати пашманвал:

**Дагълуйирин аьдатар гьархри кIваълан,
Гьархри чиб бабкан гьахьнушра наънан,
Хизанарин гьялра апIури гьагъи,
Убхъура дагълу жилари арагъи («Йиз юрднаъра убхърудар
духъна гизаф»).**

Лап тясирлудар ву, йигъ-йишвди убхъури, чан къаби дада инжик дапIнайи
балихъна илтIкIну, шаири кIурайи гафарра:

**Къаби дада ккарагура, кивра миж
Хьтакур кIури увхъан убхърударин лиж.
Уву хул'ан удучIвну дугъаз ккундар,
Бали баб бахтсуз апIури аьдат дар! («Фу ву ичкки?»).**

Шаирин кIваз гуж туврайиб гьадму вуки, гъи неинки жигъилар ичкийин
лукIар духъна, дурариз дугъри насигъят тувну, хайирсуз ляхнихъан хьтаувал
чпин вазифа вуйи яшлуйирра «птулкиъ учIвна». Дагълариъ айи къанун-къайда
ва аьсрариинди къабул дапIнайи жямьяаьтдин усулар чIур духънайивал улихъ-
ган аькъвлин ульчме, гьарсаб ляхнин кIул вуйи жиларихъна тербийийин гафар
хъади гъи зяиф шаир-дишагъли илтIкIували шагъидвал апIура:

**Фу гьибтдичва ичв наслариз, фициб ирс?
Худлари учв'инди апIурин дамагъ?
«...»
Дагълуйирин аьдатар гьархиш кIваълан,
Фужар вуча пуз хьидикIана учвхъан?**

Пиянискавалилан савайи, Ш. Керимовайи чан яратмишариъ жямьяаьтлугъ
усулар ккидирчурайи жара нукъсанвалар ва чIуру гьиллигъар – футна либху-
вал («Ялгъузвал», «Къюб жюрейин инсанар»), инсанарин гъанихвал («Ишри
увухъ»), алдарди гафар апIувал («Къил кадру гафар», «Къуру гафар»), фенди-
гарвал ва къюб маш гъяйивал («Гъюдюхюри, гъиври а жара машар...»), бахил-
вал ва жвуван метлебарихъ хъуркъбан бадали жара инсанар ишлетмиш апIу-
вал («ЧIуру ниятар айи юкIв»), хаинвал («Хаин махъан») шикиллуди улупура.
Гъийин уьмриъ жвуван хайир ва ляхнар улихъ гъягъбан бадали жара инсанар
масу тувувал, гъякимарин улихъ кIул ис апIувал ва дурарин лукI хъувал, намус
ликрикк ккивувал аьдати ляхин дубхънашра, шаир «иблисдин хатI» дубгъуз
рази шуладар:

**«Жанавраригъ гъяйир шул жанаварси»
Гъеебхънушра, ярквран къанун аьгъдарзуз.
«Алабхъ» пиган, къяляхъра хъебгру хуси
Гъямпар апIури лицузра ккундарзуз («Иблисдин хатI»).**

Хабхаб дубхънайи деврихъна вуйи лигбарикан ва дидиъ чав кадабгънайи
рякъюкан автори саб жерге шиърариъ бикIура:

**Цийи девриъ узуз рягъятди даршра,
Гъиврадарза, гъюдохюри, къюб машра («Къабул вузуз»);**

**Жарарин харжибдиин духъну рази,
Гъялак духъну ккундар йирккарра чІвуркъуз («Дабгну
ккун бахт»);**

**Яшамиш йихъ увухъ хъугъри гъузруси,
Рюгъра ади ккунду ухъуз, жанси сагъ («Дарва уйинжагъ»).**

Дюн'я ужуб ва гъяни терефнахъинди илтІибкІбан бадали, шаирин фикриинди, гъарсар касди «хил гъачІабккнунду ккунду майил-маддатдиз», «уърхюри ккунду дуствалин къанунар», «уж'валин тум дубзну ккунду гъяйиф дарди Жил'ин» ва саб вахтнара гъюдохнунду ккундар «инсанвалра манатдихъ» («Инсанвал»).

Хъана къатІиди жямаябтлугъ гъядисйирихъна вуйи чан рафтар, уъмрихъна вуйи лигбар Ш. Керимовайи юкъуб цІарнан бендариъ ачухъ апІура. Му жанрихъна автор чан аъхиримжи «Юрдарин ниар» китабдиъ илтІикІура. Дюзди дупнунду ккун, авторихъан вари бендариъ, жанрин къанунари тІалаб апІурайиганси, философияйин деринвал айи, уъмрин гъядисйириин биналамиш духъну, уъмуми натижа йивурайи ва ккудубкІу мяна айи цІарар тувуз гъабхундар, вушра бязи бендарин юкъуб цІарнаъ дугъхъан дерин ва яркъу мяна ибтуз удукъура:

**«Дада» кІуру гафнаъ убшри а вари:
Ккунишин, марцишин, сабур ва уж'вал.
Шадвал абхъру ихъ дадйирин юкІварий,
Веледарин ариъ айиган сабвал.**

**Чав чаз мяъли апІурайи ашукъси
А Каспий гъюл. Ебхърур адар узутІан.
Сабпнунду гъиргъунзуз узура думуси,
Ебхърадар йиз мяълира узутІан.**

**«Пашман шиърар дикІруган, яв къисматра
Пашман нугъат хъайиб гъабхъну» – кІуразуз,
Хизандин, бахтнан аьгъя пнунду къиматра,
Аьгъдрур гъахъган, вари шулу мянасуз.**

Гъарсар халис шаири неинки жвувак гъалаб кипру, халкъдин уъмрин важиблунду месэлийр гъитІирккуру, думу гъацира вари инсаниятдин улихъ дийигънайи учІру суалариз жавабар агуз чалишмиш шулу, фицики шаир – вари дюн'яйин ватандаш ву. Немцарин машгъур шаир Генрих Гейнейи гъапиганси, дюн'я къюб йишваз пай гъабхъиган, тІуркІал сабпи нубатнаъ шаирин кІваантина

гъябгъюру. Шюшеханум Керимовайи чан шиърари дюн'яйиъ арайиз дунфнайи ва инсаниятдин гъюзимбу уьмриз хатIа кайи аьгъвалатнакан кIваъ иццрушин ади бикIура:

**А алабцIну багъри жил яракъари,
Гизаф духъна дюн'яра бикърудар («ТIубчвуря жил»);**

**Инсафсуз фагъумсузари бикъура
Дюн'я вари, халкъар бизар апIури.
Мушвахъ-тушвахъ гюлдин пакъар ерхъура,
ЧIуру ниятар кIулиз адагъури («Ахю дюн'я»).**

Шаирик планетайин гележег фициб шулуш гъалаб кабхъна, гъаз гъапиш дюн'яйиъ «скинди дар», ахю уьлкйир гъюжатнаъ архъна, «шлин яракъ вуш гужлиб, фуж вушра кIубан» («Фициб шулу ихъ гележег?»); дюн'я дубхъна ухшар «чIилли шюшдиз», «чIуру тамашйири, гъюкуматарра, Гърчри улхбар, кчIихбар, а кидирчури», «фашистар, нацистар дазаргна агъу кайи битIарси чпин кIулар» («ЧIилли шюшдиз а ухшар дубхъну дюнъя...»).

Табасаран дишагълийин читин къисматнакан табасаран литературайиъ гизаф дибикIнадар. Советарин вахтнан табасаран литературайиъ яратмиш гъапIу эсерариъ гизафси цIйи гъюкми фици табасаран дишагъли азад гъапIнуш, дугъаз цIйи ихтиярар тувнуш, думу фици чан уьмрин эйси гъахънуш, улупура. Аьдати табасаран дишагълийин жини хияларикан, дугъан ккудудукIру гъайгъушнаркан, думу жилирин, абайин, чвйирин терефнаан гъюдли ва мани гафар ерхъувалихъ, мани йигъан мичIли штухъси, дахаргнаиваликан ахиримжи къад-сумчIуд йисандин арайиъ табасаран шаирари-дишагълийири – Г.Уьмаровайи, Э.Аьшурбеговайи, С.Кюребеговайи бикIуз хъюгъна. Дурарин му дугъри сеснак гъи Ш.Керимовайин сесра кпикъура.

Абйир-бабари, чаз даккунди, швуваз туву дишагълийин сакъур уьмрин гъякъикъат Ш.Керимовайи кучIал кадарди исихъ цIарариъ ачухъ апIура:

**МичIли уьмур, мичIли гъулаъ...
МичIли гафар ерхъру хулаъ
Гъябгъюра яв цIару уьмур...
Бахт фтиз кIуруш, затра аьгъдрур... («Бахтсуз дишагъли»).**

Назук ва азгар хиялар ачухъди ва гучI кадарди пуз даршулайивалиан дурар кIван варитIан саламат йишвариъ жин апIури, аьсрариинди яшамиш хъувал; арйир чIур духъну, жилирин хул'ан удучIвруган, кюгъне къанунари тIалаб апIруганси, велед гъитну, абайин хулаз хътакувал; багъри веледдин уьмур фици дюзмиш гъабхънуш, йисариинди саб хабарра адарди, дердер зигувал – улихъган табасаран дишагълийин бахтсуз къисматнаъ алахъру гъаму дюшюшар вари кIваин апIури, автори мициб аьгъвалатнан тахсиркранихъна хъял кайи ва тягънийири ацIнайи суалар диш апIура:

**Бабхъан велед ярхла апру дагълуйир...
Фици аьгъ апуйчва шуран, чуччун дерд?
ЮкIвар рижун азари алацIнайин?
Гъаз гъахънийкIан учву му къадар намерд?**

Жара шиъриъ Ш. Керимовайи табасаран халкъдин арайиан, «дарпиди кIваъ айиб», уьмриан «швнур сар шаир-дишагълыйир» душнайиваликан бикIура. Думуган ижми ва дараскъал аьдатар гъацдар вуйи:

**КIван фикрарна гъиссра дурурхиш накъвдиз,
Дишагълыйиз апуй улихъди аьйиб («Хъпалгуйи нирин
мукъмихъди цIарарра...»).**

Гъийин девриъ дишагълыйирин уьмурра чпин улихъ заманыйирин чыйирин уьмрихъан гизаф фаркълу дубхънадар, къайд апIура шаири:

**Пашман улар, уьмур ктIубшву,
УкIси, учIру дергси гъуршву...
Фти яв юкIв гъи апуйкIан шад? («Пашман улар, уьмур
ктIубшву...»).**

Гъаму заманайиъра дишагълыйирин «дубгна умуд», «кутIушвна улар», ду-
рар, кIару палтариъ учIвну, «эрхну гъюнарра лицура»:

**Фукъан аш йиз багъри юрнаъ
Гъамлу вуй улар...
Ихъ аьдат даругансира,
Алахъру ккурттар... («Пашман дишагъли»).**

Табасаран дишагълыйирин варитIан цIигал хиялар, кIван тамарзу фикрар-
на гъиссар, мухриъ айи мяъли ва дердер вари халкъдиз ачмиш апIуб Ш. Кери-
мовайи чан вазифаси гъисаб апIура.

**Фу аяв кIваъ? Фицдар мукъмар
Вууз къабул? Фицдар ккурттар
Увуз балгур? АпIин аьрза!
Увухъ хъпехъуз гъязур вуза («Бахтсуз дишагъли»).**

ЦIийи девриъ уьмриз цIийи угришна, читин месэлийир, къан дарапIди жа-
ваб тувну ккуни суалар арайиз хура. Ш.Керимовайин фикриинди, гъадрарикан
варитIан учIруди дийигънайидарикан саб – багъри чIалнахъна вуйи гъюрмат
цIиб шулайивал, думу марцциди яшайишдиан дубграйивал ву. Гъаддиз чан саб
жерге шиърари шаир ватанагълыйирихъна, чIал – «халкъдин девлет», «аьсрари-
ан гъубзнайи савкъат» – уьбхювал тIалаб апIури, илтIикIура:

**Уьбхюрхъа чІал, гележегдин тІурфнари
Думу гьипну, гьич наанкІа дурубхуз.
Дуфну, гьудургу чІаларин арайигь,
Саб вахтнара ихь багъри чІал гьюдрубчІвуз («Уьбхюрхъа
чІал»).**

Автори анжагъ уьмуми къуру теклифар диври адар, дугъу аргъаж шулайи
наслиз ва имбу ватанагълийириз чІал уьбхбан тьлукъ рякъярра ктухура:

**Зигури шлубкъан зегьмет,
ЧІалнан къайдйир дургъурхъа.
Дургъурхъа ихь мяълийир,
Аьсрариан гьузнайи,
Урхурхъа гьарсаб шиир
Ихь чІалниинди вуйи («Бабан чІал»).**

Ш. Керимова бязи ватанагълийирин бабан чІал читинуб ву кІуру гафа-
рихъди затра рази дар, фицики, «Рягъят чІал» шиъриъ дупнайиганси, уьмриъ
гьудургъу бабан чІалниинди вуйи сабпи гафар «лап манидар, юкІв абгрудар»
вуйи, «къюжли гьярфар-сесерра» дайи «читин», «дадайи апІру мяълийирра
уткан», гьеерхъубси, гьузуйи кІваин. «ВаритІан рягъятуб вува, чІал багъри» –
натижа йивура шаири.

Аьхиримжи юкъуд-хъуд йисандин арайиъ бицІидариз вуйи табасаран
литературайиин, шаkra адарди, къюбпи нефес илибшна. Мектебдиз улихъ-
на вуйи идарйириъ тербия гьадабгьурдариз, ккергъбан ва къялан классариъ
урхурайи баяр-шубариз эсерар дикІуз хъюгъна Э. Аьшурбеговайи, С. Кю-
ребеговайи; му жилгъайиъди гизаф йисар ву гьягъюри йицІубдилан зина
бицІидариз китабар чапдиан адау Г. Уьмаровайин. Аьхиримжи йисари би-
цІидариз китабар гьидикІну Р. Къурбановди, Аь. Къурбановди. Рази апІруб
гьадму вуки, литературайин цехдин ярашугъарин хайирнан ляхник чан пай
Ш. Керимовайира кивра. Чан бицІи яшарин урхрудариз вуйи шиърариъ ду-
гъан гизаф йисарин мялимвалин, хъа гьацира бабвалин тажруба гьисс шула.

Ш. Керимовайи урхуз рягъят чІалниинди, бицІидариз вуйи литературайин
тІалабариз жаваб тувру саягъниинди табиаътдикан, дюн'яйин гьядисйириккан
маракълуди, урхуз иштагъ шлуси, бикІура. Мисалназ, багъри гьулан табиаът-
дин девлетлуваликан «Вечрикк» шиъриъ гьамци дупна:

**Душваъ адруб адарич,
Ккундуш жихир, ккундуш вич,
Дагъдин кІанакк кка хамсар,
УтІруган, арсеру зазар.**

**Цци уч гьапІунча миар,
Хифарна хваран чинчар,
Дилар айи чимларра,
Дарман кайи урхъарра.**

**Бул ву бегьер гьар хулаъ,
Вичар а Веччрикк гьулаъ.**

Автори шиъриъ жюрбежюр йимишарин ччвурар ктухувалихъди сабси, бицИдариз дурарикан алава мялуматарра тувра: урхъарик дарман ка, хамсар утIруган, хилариъ зазар арсру, чимлариъ дилар шулу ва гь. ж.

«Адабхъу бал'ан жаваб» шиъриъра фицдар хулан гъяйванатар аьгъявуз суалназ дюз дару жаваб туву Расулин гафар дюз алаури, автори хулан гъяйванатар ктухура, хъа «Хулан гъяйванатар» шиъриъ, бицИдар хулан гъяйванатарихъди ва дурарин чирккварихъди таниш апIури, бицИдарихъна дурариз ипIруб тувбан тавакъу хъади илтIикIура.

Мектебдиз улихъна вуйи яшнан бицИдариз дидикIнайи саб вая къюб бенд-накан ибарат вуйи шиърариъ автори гъавриъ шлу, асант саягъниинди уьмрикан, гъяйванатарикан жюрбежюр мялуматар тувра:

**Хюндиз хъайивал гъапIиш,
Вахтниинди укI ккабхъиш,
Диди тувру никк ухъуз,
Ашдик, щурпайик кубуз («Хюни»).**

Ш. Керимова чан яратмиш апIбариъ бицИдарин поэзияиз хас вуйи фольклорин аьдати жанрарихънара илтIикIура. Мисалназ, бицИрин къябахъ урхру мяълийирихъна. Лай-лай мяълийиъ автори му жанриз хас вуйи образар ва литературайин саягъар ишлетмиш дапIна:

**Сикин нивкIуз гъябгъюра гъул,
Увуз вазли кчIюбкъюра ул,
МикIра дубشناхъиди нивкIуз,
Увузра вахт дубхъна ахуз («Лай-лай»).**

«Даахна вари» шиъриъ, тьлукъ фольклорин эсерариъси, дадаи нивкIуз душнайи чIиви табиаьтдин вакилар ктухура – гъуйикк даахнайи луфар, яркв-раъ сикин духънайи нахшрар, мукъаъ рягътвал йивурайи псинчIар ва дагриъ яваш духънайи гъюбар, аьхириъ веледикан улар уьлчIюкьюб ккун апIура, хъа «Йиз худлиз» лай-лайн мяълийиъ, жанрин чарасуз лишан уьбхюри, бицИриз закурин уьмриз вуйи насигъатар тувна, дугъаз уьмрин рякъюъ анжагъ ужудар инсанар алахъуб ккун апIура.

Ш. Керимовайин бицИдариз дидикIнайи саб жерге шиърар насигъатнандар ву. Авторин, флану ляхин гъамци дапIну ккунду кIури, урхурайидариз къатIи насигъатар кайи шиърар гизаф адар: «Урхъай уйинжгъар», «Хулан гъяйванатар», «Хъебехъну ккунду». Аьксина вуди, дугъу шиир гизафси гъаци дюзмиш апIуруки, урхурайидар чпи гъавриъ шлуганси, фу дапIну ккундуш, фу ляхин ужувлан вуш, хъа фунубдихъан хъадакнундуш. Мисалназ, «Чиви уйинжгъар» шиъриъ пеълин тазади адау чирккварикан къюб чаз уйинжгъарси гъидису бицИ Самирикан ктибтури, автори му харжи ляхин вуйивал

чирквар абгури деллу дубхънайи пельин гъял ачухъ апІбиинди улупура. Ва автори дабІну дупнайи насигъят туврадаршра, шиърин ккудукІру цІарари – «Чан чирквар ккуниб пельиз / Агъдаи биці бализ» – урхурайидариз лазим вуйи тясир апІура.

Гъадму къайдайиинди дюзмиш дапІна уйинжгъар гатІахъру, варидикан хъял дапІнайи интІи балкан вуйи «Фуж ву му?» шиирра – автори чан биці игитриз къатІи къимат туврадар, дугъу урхурайидарихъинди илтІикІну, чпиз мицир бай аш, пуб ккун апІура.

Бязиган Ш. Керимовайи чан шиърин урхурайидари дибисну ккуни натижа мялумат жюрейиинди тувра. Гъаци, «ИнтІи риш» шиърин дадаин хурагар ва «ригуз ухшар вуйи» гъванжартІан гъяфатар, «илкІар, чипсар, жара гъямгъашар» заанди дисурайивал шуран агъдрувалиан гъюрайиб улупура, фицики дурар, «жандиз къувват тутруври, ву алдатмиш апІрудар».

Дюн'яийи айи жюрбежур шей'арихъди ва дурариз хас вуйи лишнарихъди, табиаътдин ва жямьяаътлугъ уъмрин къанунарихъди, инсанарин арайиш шлу аьлакъйирихъди автори бицідар маракълу, гизафси зарафатнан дюшюшарилан тина таниш апІура. «ГъютІрахъимна риш» шиърин биці шуран сабпи ражари гъютІрахъмихъди вуйи гюрюшмиш ва дидин натижа – хиларик курчвужазар; дада хулаъ адруган, сабпи ражари кейванийин вазифйир тамам апІурайи Туйханумдин чашмиш'вал: аш гъязур апІбан къайда агъдарди, дугъу хизандиз ашдин ерина пеэриз ипІру хураг гъязур апІуру («Туйханумдин аш») улупура.

«Кюмекчи» шиърин худул шуру, баб хул'ан удучІвган, дугъу убхурайи атІин, кюмек апІуз ният ади ва ккебгънайи чешнейиз фикир тутрувди, давам апІуру, хъа хулаз гъафи бабу, ражар алдагъуз хъюгъиган, худлиз, бабу чан «кюмек къабул гъапІундар» кІури, гиран шулу.

Гъаму жюрейин зарафатнан дюшюшарин кюмекниинди автори, саб терефнаан, бицідарин шиърар урхбахъна вуйи иштагъвал за апІура, тмуну терефнаан, тербияйин месэлийира гъял апІура – ачухъди дупнадаршра, урхурайидар, гъякъикъатдиъ алахъру, шиърин тувнайисдар дюшюшарин чпи фици духъну ккундуш, гъавриъ шула.

Мидихъди сабси, Ш. Керимовайи чан шиърарин бицідариз табиаът убхюз, эйси хътру хулан гъяйванатарин гъайгъу зигуз, ничхрарин дуст хъуз, дурариз удар ккабхъри, къюрд'ан удучІвуз кюмек тувуз дих апІура («Уьбхюрхъа табиаът», «Жин шула», «Гатдин чирккв»). Авторы табиаътдин гъарсаб чІивишназ гъюрмат апІувал, дурарин гъайгъушнаъ хъувал инсанарин вазифаси улупна. Мисалназ, «Курамил битІ» шиърин автори рякъюъ дабхънайи битІ, дидиз хатІа дархъбан бадали, фици чав тІулихъди гъирагъдиз адапІнуш, ктибтура, гъаддихъди сабси, урхурайидар му битІраз хас вуйи лишнарихъди – гъатху ранг, агъу ктрувал – таниш апІура. Дидлан савайи, автори инсафсузвал, фикирсузди табиаътдиз зарар тувувал синих апІура:

**Тикикъан дарапІди фикир,
Шли-вуш гъюбгъну гъарин циркил.
Арай пуз агъдар пну гъариз,
Аьзаб тувну ккундар дидиз («Уьбхюрхъа табиаът»).**

Бицидариз дидикинайи бязи шиърариъ Ш.Керимовайи заан ерийин поэзияйин шиклар яратмиш дапна. Гъаци, «Нивклар гъюз» шиъриъ хябяхъгандин гъюлин мешреб гъамци улупна:

**Завун ранг ву гъюлинсиб,
Гъюлин ранг ву завунсиб –
Завукк ккайи астарси,
Рибшвурайи гъалавси
Гъибгъразуз му гъюл уклу....**

хъа багъри гъулаъ къюрдун утканвал текрар шулайи эпитетарин кюмекнинди ачухъ аплура:

**Арсран гъарар, арсран хулар, арсран гъул...
Табиаът а хуб утканди дабалгну!
Му марцишну шад аплури айиз ул,
Лицураза къюрдун йишван нивкI гъархну («Арсран гъул»).**

Магъа сабсан шиир: дидиъ автори бицидариз таниш ва багахъ вуйи образар ишлетмиш аплури, улубкъурайи гвачининдин гъяйранвал улупура:

**Рябкъюразуз, бици байси,
Гъюлик кубчIвну, ригъ жибклура.
Лепйирира, дастамлиси,
Дидин клура кжибкуру а.**

Ш.Керимовайин табиаътдикан вуйи гъаму жюрейин шиърари бицидарин эстетикайин лигбар, багъри юрднан табиаътдихъна вуйи ккунишин артмиш аплуру, дидин гюрчег'вал дюбхну ккунивалин урхурайидар гъавриъ тIаъра.

Саб жерге бицидариз вуйи шиърар («Гъярфарна сесер», «Къюжли гъярфар») табасаран чIалназ, дидиз айи яркъу мумкинвалариз бахш дапна:

**Ихъ чIалнаъ айи къюжли
Гъярфар фукъан вуш гужли...
Шубуб гъярфнакан саб сес
Арайиз гъюра...Гъевес
Дургъурайирик кипри,
«Йиччв» клуру гафнаъ меъли
Думу сес ебхура,
Къюб «ч»-йихъ саб «в» хъапIра («Къюжли гъярфар»).**

Ш.Керимовайин яратмиш апIбарин анализ ккудубклури, дугъан лирикайин сабсан темайикан дарпиди гъибтуз шулдар. Гъарсар халис шаириси, Керимовайира чан эсерариъ шаирвалин къисматнакан, поэзияйин асас метлебнакан, шаири жямаяътдин уъмриъ уйнамиш аплурайи роликан биклура. Шиърар

хабарсузди дюн'яйиз гъювал, му ляхниин гъяйран духънайи шаирин гъял автори гъамци улупура:

**Ахъруганси зав'ан мархъарин литІнар,
Лизи кагъзин дахъру фикрар-цІарар...
Аза гъаъри гъамци йисар йиз уъмрин,
Аьшкълу духъну айир багъри чІалниин («Багъа кымат»).**

Садар дюн'яйиъ пул кайи ляхнихъ, садар ахю хулар дивбахъ хъергнайи вахтна, шаир кысматну чаз кадабгъу рякьюъди, дид'ин рази вуди, гъягъюра:

**Узу кІуруш, учІвназа махъвнан хяраъ,
Уч апІури кюкйирси фикрар, гафар («Йиз къадар вуза
девлетлу...»).**

Жвуван шаирвал чав фици гысс апІураш, жвуваз туву бажаранвалин асас мяна фу вуш, Ш. Керимовайи исихъ тувнайи цІарариъ ашкар апІура:

**Фуж ву узу? Дишагъли бикІурайир!
Фу-вуш шлиз-вуш йисар'инди кІурайир,
Халачйир урхурайир фикрарикан,
КкудудубкІру мяъли кІурайир увкан... («КкудудубкІру
мяъли»).**

Шаирвалин кесп халачи убхувалихъди Ш. Керимовайи сабсан шиъриъ тевра:

**Швнуд-сад йисан гъубхунза му халачи,
Узуз аьгъюганси балгури рангар,
«...»
КІван рангарихъди алахъуйза гугар («Халачи»).**

Багъри литературайиъ чав гъибту шилнан гъякънаан, диди инсанарин юкІвариз тувру тясирнакан фикрар апІури, Ш.Керимовайи умуд кивра, вахт гъафиган, чан китабра шли-вуш «гъадабгъиди хлиз, дикъатлуди фикир туври цІарариз» («Гъибди вахт»).

Гъи якъинди пуз шулу, дициб вахт дуфна.

**Гюлягъмад МАЛЛЯЛИЕВ,
филологияйин илмарин кандидат**

КЮРЕБЕГ МУРСАЛОВДИН «АЛДАБХЪУ ШАЛВАР» КИТАБДИН ШИЛНАЪДИ

Табасаран литературайин тарихдиъ узуз гьамкъан ахю устадвалиинди ва хьуркъувалиинди, бегьерлуди ва кIвак кучрусид сатирайин эсерар яратмиш апIури гьахьи писатель гьамусдиз дюшюш гьахьундарзуз. Кюребег Мурсалов табасаран литературайиъ цийи ччвур дар, думу, писательси, жилин ва завун арайиъ айи чан рюгьнан тахтнахъ гьарган хьади гьахьну, гьаддиз дугьан эсерар урхрударихьна, къанди рякъюъ учIвнушра, чкиди хьуркъну.

Ваъ, му дугьан эсерари жикьи манзил ккадапIну кIурайи гаф дар... Аьксина, Кюребег Мурсаловдин гьарсаб цIарнаъ ибгнайи гьарсаб гаф аржларин улубгъу ваъ, хьа ипIуз хуш шлуганси гьубжу кабабси арайиз дуфнайиб ву. Гьаддиз, авторин фуну китаб абцишра, сабпи цIар урхури имиди, тмунубди къивкъивар ккаъру – чарасуз аьлхьидива...

Сатирайин жанр яратмиш апIуз гизаф читинубси гьисаб апIура. Амма Кюребег Мурсаловдин фуну эсер гьурхишра, думу «юкIв адрударин» кIвакра кабсру, диди варибдихьна гьайгъусуз духьнайидарра уьмрихьна уягъ апIуру. Ваъ, мурад тарифнан гафар дариз... Бажаругълу писателин тариф апIуб – му халис устайиз, цал дивуз аьгъявуз, кIурайибсиб гаф шула. Хьа Мурсалов халис уста ву, дугъу гафарикан яратмиш апIурайи гьалйир, аьсрариинди урхрударин юкIвар адаршвуз гьитри, сагъди гьузуз кIван мурад вуйихь.

Улихьнаси Дагъустандин китабарин чапханайиъ табасаран литературайин хазнаханайиз сабсан бахшанд гьабхьну – Кюребег Мурсаловдин «Алдабхъу шалвар» ччвур тувнайи нубатнан китаб чапдиан удубчIвну. Литературайин уьмур гьи рюгьнан гаш'валиан йибкIурайи арайиъ, литература фу вуш гьавриъ айидариз му китаб завлан эбух рюгьнан ризкънак мисал ву.

Гьамус саб-къюб гаф писатели чаз кадабгънайи сатирайин чIалниинди: ихъ метлеб Кюребег Мурсаловдин «Алдабхъу шалварин» шилнаъди гьягъюб дарихь, мидланра савайи, думу шалвар сарди дугьануб дар, йиз фикриан, «алдабхъу шалвар» кIуру ибарайи ихъ халкъдин рюгьнан хасият, шикиллувал, дюзеневал, ачухьвал, жумартвал улупура. Белки, бязидар узухъди рази даршул, чпин ихтияр ву, хьа халкъдин ачухьвалиъ ва жумартвалиъ дидин девлетра а. Кюребег Мурсаловдин цийи китабдиъ айи ихъ халкъдин дюзеневалра, кIваъ чIуруб фукIара адрувалра, рягьимлувалра, жумартвалра сьргьятсуздар ву.

Писатели яратмиш апIурайи бязи образариин гьайран хьузра ляхин а. Мисалназ, «Варждин галар» кIуру эсерий авторид, саб терефнахьан, гьарган гьагънакк ккачIаркIнайи, хулан гьайгъушнариккан жвуван къашкъаматдиз фикир тувуз вахт гьудрубкIрайи табасаран дишагълийин сурат арайиз дубхна, тмуну терефнаан, думу дишагъли хулан ва халкъдин девлетси гьисаб апIура.

«Бахтнан ва берекетнан шибритI!», «Халкъдин абур, асул, берекет...» «Хуланна, гьуланна – вари элен девлет...» Му халис табасаран дишагълийин сурат даринхьа?!

Магъа гьаму цIарарин тьасирлувал хьанара къувватлуб ву:

«Наан думу дишагълийир аш, гьадушваъ уьмурра а. Акв а, гьевес, ккунишин, уччушин. Анжагъ сакъур касдиз дьрябкъюр дурарин гьорчег'вал, анжагъ

юкІв адрури гьисс дарапІур дурадин манишин. Ригъди нурарси, чипхъан ялав гатІабхъуру дурадин марци юкІвари. Тухъ апІуру, юкІвар каргру. Уъмур, хъа- дукру чюл кюкйириси, абцІру мянайхъди...»

ШаиритІан гъякълу кымат табасаран дишагълийиз сарун шли тувди?!

Узуз Кюребег Мурсаловди яратмиш дапІнайи му сурат гъякьикъатдиъ гъар герендиъ дюшюш шулаузуз, жараси хъузра мумкин дар, гъаз гъапиш писатели чан игитарин суратар наънан-вуш агурайидар дар, дурадар дугъан багахъ яшаммиш шулайи, зегъмет зигурайи ва уъмрик умуд кивуз шлувалихъ хъугърайи багъри инсанар ву.

Писатели чав чан игитар ужудариз ва харжидариз пай апІурадар, дурадик кялхърадар, дугъаз дурадар вари сабси кьюгъяди ву, дугъу анжагъ ихъ камк кабхънайи девриъ инсанар фицдар аьгъвалатарий ахъраш ва читинвалариан дурадар фици удучІвураш, улупура.

Кюребег Мурсаловдин эсерарин кІулин игит – му гъулан агъали ву. Писателин фуну ихтилат урхурушра, думу учвра гъадму чав яратмиш апІурайи игитарин арайиъ дийигънайибсиб, ясана ярхлаан, машнак инчІ кади, дурадариз лигурайибсиб гьисс шулу.

Гъаци шулу, авториз гаф ишлетмиш апІузуз, думу, цалиъ гъванси, дубчІвну, чан йишв'ин дивуз аьгъюган ва учв халкъдин кьисматнаъ деер- цІну урзнайиган.

«Алдабхъу шалврин» сирра гъаддиъ а – жвуван халкъдин ужубна-харжиб жвуван лайикълувалси, гъадму саб вахтна, зяифвалси къабул апІбаъ. Ари гъаддиз, эсерарин бязи игитарин хасиятарик кайи камивалар улупури, автор дурадик кялхърайивалин айгъамкъан гьисс шуладар, аьксина, дугъу дурадар жвуван- дарси къабул апІури, урхурикан дурадин нукъсанарилан хил алдабгъуб тІалаб апІура. Гьелбетда, думу гафариинди апІурайи тІалаб дар, анжагъ аьгъвалатарий гьисс шулайи айгъам ву...

Шаксуз, Кюребег Мурсаловдин кълми хъанара маракълу эсерар яратмиш апІиди, ва ихъ литературайин тавханайиъ учІвур саб вахтнара вижнасузди дугъан китабарин багъхан гъудучІвидар.

КІваин илмийиз, сад йигъан узуз рягъматлу Шамил Къазиевди зенг гъапІнийи. Дугъан сеснак чаз багъа савкъат тувубсиб шадвал ва инанмиш'вал кайи. Салам тувбан ерина дугъу узуз, табасаран литературайиъ сабсана аку хяд кабхъну кІури, муштулугъ тувнийи.

Узузга гъи сар шлиз-вуш урхурииз, багъри литературайихъна вижнасуз дарурииз ва жил'ин рюгълувал даима вуйивалик миж кайирииз юкІв шадвали абцІну уьлдюбгърубсиб муштулугъ тувуз ккундийзуз...

Сувайнат КЮРЕБЕГОВА,
Дагъустандин писателарин Союздин секретарь

Литературин Табасаран

На табасаранском языке

